ГАРТ

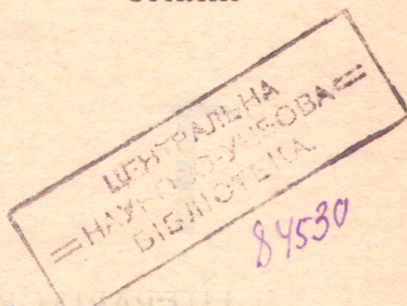
А Р Т

Д В У

„ОСНОВНОЮ МЕТОДОЮ ЗДІЙСНЕННЯ ЛІКВІДАЦІЇ ГЛИТАЙНІ, ЯК КЛЯСИ, Є МЕТОДА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ. ВСІ ІНШІ ЗАХОДИ ТРЕБА ПРИСТОСУВАТИ ДО ЦІЄЇ ОСНОВНОЇ МЕТОДИ. ВСЕ, ЩО ЗАПЕРЕЧУЄ ЦІЙ МЕТОДІ АБО ПОСЛАБЛЮЄ ЇЇ ЗНАЧЕННЯ, ТРЕБА ВІДКИНУТИ“. СТАЛІН

У ЧАС РІШУЧОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ СЕЛА РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК НЕ МОЖЕ БУТИ АПОЛІТИЧНИМ АБО НЕЙТРАЛЬНИМ! ПИСЬМЕННИКУ! НА СЕЛО, В РАЙОНИ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ, НА МАШИНО-ТРАКТОРНІ СТАНЦІЇ, НА ФАБРИКИ ТА ЗАВОДИ! — ОСЬ НАШЕ БОЙОВЕ ГАСЛО!

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATSSCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, W. KORJAK, I. KULYK, I. MYKYTENKO, S. TSCHUPAK

STAATSVERLAG DER YKRAINA· FEBRUAR 1930

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ
IV-ТИЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. КИРИ
ЛЕНКО, В. КОРЯК,
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, С. ЩУПАК
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ
1930 ЛЮТИЙ

№ 2

1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського Укрголовліт № 1357. 4/III 1930. Замовлення № 828. Тираж 2300 примірників

ЮХИМ ЗОРЯ

ДЕПО

РОМАН

ПРОДОВЖЕННЯ [1]

IV

„МЕРТВІ ОЧІ“

Микола Іванович Гузяр, начальник третьої дільниці вовової служби, завітав до депа ще перед підгудком. Величною ходою концесіонера пропливав повз напорошені групи брудних лиць.

Він, як звичайно, стежив за робітниками під кінець праці — чи не валяється на варстатах забутий струмент, чи не гають час, умиваючи руки, розмовляючи — взагалі на перепочивок.

Онімів гудок.

Замовкло депо — нерухома глибінь чорних пащ. А від варстатів ніби линула луна денних пісень. Не було чим дихати.

На дворі дбайливого хазяїна зустріло весняне сонце. Воно висріблило дві стрункі шереґи метальових ґудзиків, приголубило технічний елеґантний зодяг і новий кашкет — сокира й котва,— що, здавалось, оновляв старезне сорокарічне депо.

Микола Іванович трохи скидався на легкодумного піжона. Це на перше поверхове враження — яке воно облудне! Пильний спостережник доходив інших висновків: пронизливі, колючі очі натякали на владолюбство; довгі тоненькі уста, невеличкі офіцерські вуса — уособлене зухвальство, а низь-

[1] Див. „Гарт“ № 1. 1930 р.

кий лоб — тупість і впертість. А втім він мав вигляд самовпевнений та потужний, як і все около: депо, майстерні й паротяги.

Він гордовито йшов замазученою землею, мов бульваром. З - під кашкета двоїлись жовтяві марки очей, уважно контролюючи стрункостанні ес - и й огрядні Щ'а [1]. А найдовше зупинились на „Одарці[2], власне, на її брудній шкірі й чорнявих колонках.

Дріб'язковий господар хутенько виліз у будку — і нагримає ж на бригаду! Гм... порожньо. Скриню відчинено. Далі — струмент. Один французький ключ коштує карбованців тридцять — добре, що тут нема злодіїв. Жахлива халатність!

Він скинув поглядом угору. Яка брудна арматура! Немов ніколи не зазнавала цеглиного порошку. І це, мабуть, по промиванню.

У думці: „За царату всі мідяні частини блищали золотом, а тепер... Ото ледарі. Ну й понамилюю голови!"

Виходячи, він глянув на спецпіджака. З кишені визирав заголовок: „Непорядки на Петрівці". І набридла ж йому ота Петрівка! А надто катастрофа на „Чортячій крутні". Робітники, очевидно, піднесуть цю справу на виробничій нараді. Власне, це недогляд служби колії і... Дніпра. А все ж він цікавий би знати, що пише невідомий кореспондент. Певно добре та й добре лає його.

Він злодійкувато подивився навкруги: нікого невидно. Рвучко витягнув папірця і — до очей, але... одвів погляд. „Не етично читати чужу статтю,— раптова думка.— „Чому? — заспокоював він сам себе.— Мені ж насамперед треба знати про різне безладдя. З рештою, коли воно справді є, я заздалегідь усуну його, а цей паперовий щур ще вхопить гарячого до сліз".

[1] Серії паротягів.

[2] Паротяг серії О - д.

Погляди довго мандрували по рядках. Спочатку він читав мовчки, а потім, натрапивши дещо, очевидно, найуразливіше, злосливо шепотів: „... Сталь всякого типу, потрібна для Союзу республік, в шлаку валяється“. „Ач, який старанний!.. — Валяється... — А в нього вдома!?. Певно, не дасть ради пудові залізного барахла. А тут цього добра, як піску на морському узбережжі“. — „...Чортяча крутня“ не була залатана, а після катастрофи почали возити каміння — та пізно!..“ Він рвучко зім'яв дописа, але вже за хвилину обличчя й папір розгладились. „... Наше начальство думає несвоєчасно і не головою, а чимсь іншим, а тепер уже не дев'ятнадцятий...“ — „Ач, який йолоп! Коли б мені хоча двадцятий рік. Щоправда, тут є крихітка рації: на Петрівці — розгардіяш“...

Деякі речення він мало не нюхав, як собака заячі сліди. Та й сам обурений господарник скидався на великого хорта, що от - от зловить сміливого зайця - робкора.

— Невже видрукують цього не зовсім письменного дописа? — замислився начальник. — Можливо... Але небавом усі ці хиби ліквідуються. Кому ж тоді влетить? Звичайно, робкорові, — як його прізвище?.. Ага, Гойдай, новак, троцькіст, голова виробничої наради. Зараз розпочнуться збори. Прекрасно! Він сьогодні ж зіб'є пихи цьому перодряпові.

Його незвиклі до сміху вуста — завжди тоненькі, мов шво закарбоване, звеселила якась потайна, напевно, вдала думка.

З радістю в серці він пішов до контори.

Чорнява жінка розмовляла з рахівницею злостиво; це стало їй за звичку, а надто на весні. Невже рештки її молодости і, як казали подруги, „паризька краса“ відклацають на рахівниці? А сонце, облудне сонце, зазираючи у вікно, кликало до весняних просторів.

Хіба ж можна зважати на пасма проміння?.. Завжди рипали двері „особистого столу“. Сотні робітників приходили сюди зі скаргами і по довідки: з уст, архіву й матри-

куль. Вони приносили остогидлий, важкий дух майстерень, нахилялися над її паперами; іноді чорні пальці розписувались її ручкою. І вона боялася подати сусідню ручку — навмисне купила. Адже кожний відвідач, може, майбутнє начальство; сьогодні він слюсар, а завтра — місцевкомівець чи відповідальний партробітник; підчас скорочення може гадючку вкинути. Ах, ці скорочення!.. Їм нема кінця - краю. Добре, що вмер старий діловод, а то й вона, як тут висловлюються, полетіла б „у трубу". Та й тепер... А, боронь боже, дізнаються, що її небіжчик - батько не вчитель, як вона запевняла місцевком і численні анкети, а генерал. Жах!..

А надій на ліпше нема. Хоч би платня... Грошей ледве вистачає на прожиття й кармін. Одруження!?. Із цим підстаркуватим рахівником... Він навіть не задовольнить її нічних вимог. Взагалі не солодке життя на сімдесят карбованців — по весіллі її скоротять — та ще за не любою гемороїдальною, жовчною людиною. Тоді доведеться чекати на вибухи ревнощів, забути за Яся (де він зник?.. Обіцяв повернутись із грішми й роботою, побратись...). Ні, тільки не це.

А що?.. Її ж молодість линяє, позбавляється принадних барв. Ах, хоч би рік пожити колишнім життям...

Вона поклала ручку; чомусь тримала її між пальцями. Погляди упали на папір: догана Божому за суперечку з майстром. Треба підшити — ні, не сила їй! Очі — знов до вікна й сонця... Начальник!.. Як би його зловити, — а колись вона огидливо думала про комуністів.

Щоправда, він не вродливий, але такий величний, шикарний. З ним не соромно на люди з'явитися. І він, напевно, дав би їй ліпшу службу. І, звичайно, як і раніш, ресторан, авто... Ах, мрії! А чому?..Треба більше активности, натяків. Чому він дивився на неї суворими мертвими поглядами? Його ж жінка — пхе!.. Більше рішучости! До речі, вона не продала усі квитки. Ще є три до льожі. Що ж, купить не купить, а поторгувати можна.

Вона хутенько напудрувалась і, облизавши губи, попрямувала до дверей.

А навздогін баритон завідувача контори:

— Олено Станіславівно, складіть відповідь. Ось вам запитання з шостої дільниці нарсуду. Я, бачте, йду на нараду...

— Я не можу: ще всіх доган не підшила.

— !?

— В березні було двадцять, а тепер аж тридцять.

— Ви сьогодні помалу...

— Хіба я машина?

Завконтори, здивувавшись, швидше закліпав — от тобі й лагідна.

— Я не ка...

— ... Не маю права вийти!?.

За дверима вона обсмикала сукню — ширше декольте! Коридором їй назустріч ішов начальник. „Добре, що його не обсіла зграя прохачів". Ласкаво привітавшись, зупинилась.

Микола Іванович і собі затнувся.

„Оця циганка частенько жартує, натякає... Ласий шматочок. Шкода, що вона його підлегла: було що, чи не було, а поговору не оберешся".

Може він піде до театру?

До якого?

А хіба він не знає? Цієї середи депо одвідає держдраму.

Збуджений самець заглядівся на манливу жінку.

Маленьке обличчя білиці з кирпатим носом і хтивими устами; до нього аж ніяк не пасувало чорне волосся. Вузьке вбрання підкреслювало стрункість постаті і розкіш грудей — місце загальної уваги.

На жаль, він дуже занятий.

Раз на рік можна.

Олена Станіславівна, стиснувши безвільну руку, вклала в неї квиток.

Суворість бесідникові на мить розтанула. Нараз зиркнув убік. До них наближались глузливі обличчя. Він гукнув голосно, ідучи на двір.

Він не має часу. Не має!

Зніяковіла спокусниця гордовито пройшла повз групу спостережників. А на серці, поруч із гіркотою — теплінь перемоги.

Павло Замрій похитувався, як маневрушка, що мчить із схилу — п'яний.

Він мав вигляд типового помічника машиніста: присадкуватий, м'язистий, жилавий, без жодного натяку на жир; його постать немов таїла в собі велику нервову силу.

З обличчя гарний, лише псувало враження підборіддя безхарактерної людини — довгасте й запале, пухнаті чорні очі — глибокі й темні, як тендерові люки; неприродньо червоні лиця тифозного. „Бабник п'ятдесят шостої проби"— так його дражнило оточення.

Поруч депа він зупинився: дорога взялася парою з циліндрів. Біла завіса розтанула і... виросли начальникові очі, байдужі очі, вони ніби заздалегідь знали, що не побачать нічого нового, цікавого.

Здивований п'яниця задубів. А що як скаже „дихни..." Догана... Звільнення...

Він хотів був кудись сховатись, але ноги йому заолив'яніли, а ступні, як в обручах.

— Ти де?.. На землі, чи на морі!? На який паровоз?

— На цей,— хитнув головою до „Одарки".

— Машиніст Гойдай!?

— Так.

— Ага, цвай пара. Будку закапостили,— і зникнув з очей разом з думкою „розпекти бриґаду".

На юнаковому обличчі закам'яніло здивовання: поведінка вимагала пояснень. Чому він не послав його додому?

Помилував, як практиканта, чи злякався, як робкора? Ні, не те...

Раптом його верхня губа заголила зуби молодого вовка.

— А чорт з тобою, Мертві очі,— так депо прозвало свого диктатора.

Немов жужелицею посипана блакить важко нависла похмурими хмаринами...

V

ВИРОБНИЧА НАРАДА

В довгій клюбній залі повно голосів, сонця й тютюнового диму.

Лише на кону — порожньо. В кутку — декорації. На високих диктових шматках розляпувато і не поправно з погляду ботаніки намальовано групи берез. Отже в горі, як і за часів Шекспіра, не завадив би напис: „дерева“. Позаду, з широченного полотна виглядало таке маленьке й гарне село, що годі шукати його на Україні.

По - сусідству з рампою жовтів голий стіл для президії.

Праворуч — бекерівський рояль.

А оддалік — модрівський куток: маленька паперова в'язниця, власне, палац у стилі барокко з десятками вхідних дверей — щоб охоронити їх потрібно було б трохи не сто чоловіка; плякат закликав до лав Модру.

В залі — десятки попелястих лав, на дванадцять чоловіка кожна.

На стіні проводирі Жовтня: Ленін, Сталін і Петровський.

А навпроти — велике дзеркало і, безперечно, найяскравіша річ — картина: чорняву, суворо - гарну жінку оповила гадюка, поклавши голову на плече; чорна сукня ще здаля впадала в око, надаючи картині похмурого вигляду.

„Порок“ замість „полотна ідеологічного“ десь дістав завклуб разом із позачерговою доганою. Картина увесь час збуджувала здивовання й деркі репліки.

Поблизу неї — група робітників. Решта на лавах. Тут і паротяговики, і деповики, і середньо - ремонтівці. Вони гомоніли й палили цигарки, кахикаючи, плюючи на підлогу й затираючи ногами. Важкий, переважно махорковий, дим химерними візерунками плавав кімнатою, ліз аж до стелі.

Група біля „Порока" якийсь час споглядально мовчала.

— Ця гадюка — як Гузяр,— глибокодумна репліка Левіна.

— А це його жінка.

— Нє, полюбовниця.

— Ще нема.

— А ти з ним ночуєш?

До гурту звернувся Божий — шорстко і гостро.

— Товариші робочі (його найулюбленіші слова), сідайте! Ніяк вас до порядку не привчиш. Ей ти, під макітерку стрижений!.. Чого лупаєш очима на картину? Що ти там розумієш? Як та в апельсині.

— В церкві порядки наводь, а не тута... Робочий божественний,— озвався зневажений.

— Переміни фамілію, як наш Бдулін.

— О, він тихий та божий!

— Ні, він божий та не тихий,— на мотив „Спаси, господи" прогула октава.

Група привітала зауваження гучним сміхом.

— Ну й шпана! скривдила старикашку,— Левін співчутливо хитнув головою Божому.— Та що я зроблю? — моргнув до робітників.— Факт! Ти паскудиш нашу бриґаду і всю парт'ячейку. Божий! — він широко, по - селянському перехристився.

Ображений буркун плюнув і — назад.

А навздогін:

— Скажи, щоб починали!

— Кишки марш грають.

— Да, да,— декілька голосів.

Над столом президії схилився секретар виробничої комісії, тутешній Едісон, Онофріюк, а за словами товаришів „дядько Мусій“.

Зовнішньо він справді трохи скидався на „дядька“, що, на жаль, і досі не злазить із просвітянського театрального кону, чомусь завжди відограє комічну ролю в допотопних засмальцьованих анекдотах тощо.

Він не дуже високий, широколобий, кирпатий; потворно велике підборіддя; в карих очах — глибока думка; роздвоєне „шевченківськими“ вусами обличчя було покарбоване зморшками — яскраві сліди життєвих хуртовин і злиднів.

Дядько Мусій, видобувши з папки аркуш паперу, почав виводити великими чіткими літерами: „Прот...“ Секретар з нього зразковий.

Гойдай сидів на лаві поруч Липової. Вона щось жваво заперечувала, усміхаючись кожною крапкою своїх глибоких зіниць.

— Час починати, вже хлопці волинять,— у їхню розмову Божий загнав клина.

— Не можна без начальника. Перше питання — його доклад,— це Гойдай.

— Давай побалакаємо про спускну канаву,— запропонував Шелест,— а то робітники зібрались у порядку партпроф і всяких ох! — дисциплін і порозходяться. Мабуть, ця субота холоста.

— Бо на наших зборах — нудота! — хоч мух лови.

— Розійдуться — пиши пропало.

— Тоді зачинимо свою крамничку, чи пак нараду.

— Треба почекати. В чому справа, — Гойдай рішуче стояв на своєму.

Він говорив багато лише на зборах „по существу“, але ніколи не витрачав часу на порожні розмови.

— Почекаємо,— муркнув Божий.

Його обличчя темне, наче висушене сонцем, зачавуніло.

— Я с - с - слихал, ч - ч - что б - буде при - б - бавка, — запевняв деповий слюсар Лазуткін.

Він брудний, як паротяг на промиванні. А обірваний!— аж неприємно на нього дивитися. З рукавів гострими м'якими сталактитами звисали шматки замазученої матерії. А кількість латок на одязі, напевно, дорівнювала його поважному виробничому стажеві.

Деякі робітники вважали Лазуткіна за скнару, або члена „друзів спіртотресту". Велика помилка! Він на сім червінців зарплатні не міг навіть прохарчувати десять чоловіка своєї сім'ї.

— Яка там прибавка?!

— Чув дзвін, та не знаєш де він.

— Брехня голісінька!

— Що це з нашим Гузярчиком зробилось! — сам себе запитував Шелест.— Коли вторік прийшов до нас і ставив справу на рельси — душа - чоловік. А тепер — ого! — що хоче те й робить.

На виробничу нараду плює, скрізь у нього рука, а місцевком під його дудку танцює.

— Це ясно. Він був тихий та божий, — Гойдай усміхнувся,— поки виходив на свою ступінь по службі, а тепер... Та ми йому носа втрем,— упевнено.

— Ну, товарок, ти під нього не підкопаєшся: він своє діло по лекалу підогнав, — зауважив дядько Мусій безапеляційно.

Шелест тяг своєї.

— Полазив Гузярчик з рік на технічні курси і — наче його ґедзь укусив. А пішов режим економії — сказився чоловік! Не підходь. Тисне і не дає...— дієслово похапки проковтнув: Липова поруч.

Вона жартувала з Гойдаєм, але за цією веселістю ховалась затайлива ніяковість: робітники при ній не можуть вилляти своє обурення звичними для них словами.

— Адміністрація й специ скрутилинас у баранячий ріг.

Да, без доклада та галстука нікуда й носа не совай,— розкидав Божий.

— О, ці „Мертві очі“— зміюча кров.

— Хе! обізвалась провінція,— глузував з робітника Божий.— Чому ти „Мертвим очам“ цього в очі не скажеш. Га?.. Постіл ти куркульський!

„Провінція“ знітився.

— Що за буза?— розпалився невгомонний буркун.—Де це Гузяр?

— Як без вісти пропав.

— Може послати по нього?

— У нас нема льокаїв.

— Іванів...

Спокійний Лазуткін також знетерпелився.

— Надо с - с - с,— його сичання злякано урвалося.

Голосно зарипіли двері.

Запанувала тиша. Десятки двійок очей майнули до входу. „Іде начальник“— колективна думка.

До залі протиснулась огрядна, опецькувата постать, безперечно, не Гузярева. Підкреслено - напружена мовчанка вибухнула реготом. До цього спричинився величенький живіт прибулого — не людина, а туша! Він навіть не міг влучно кинути лопати вугілля до паливні; на щастя, працював за машиніста. Прізвище пасувало до зовнішности: Гладченко.

Присадкуватий гладун ішов удавано байдуже, так привітно вітаючись із знайомими, ніби не він був за ціль сміху, а хтось інший. Тимчасом підшукував місце.

— Скрізь повно,— муркотів, а до робітника, що сидів із краєчку:— Посунься, мазутнику, іч, розлапанився.

Важко зідхаючи, сів.

— От так начальник!

— О, здір чималий,— це „Провінція“.

— Да, пудів... надцять! — вигукнув секретар комсомольського осередку Дудкін.

Проте ці жарти не доходили машиністові до живого. Він з давних - давен призвичаївся до ролі притулку товириських веселощів. Іноді злостився, десь - колись навіть пишався з цього, сам ішов назустріч глузуванню.

Отеперецьки він, вийнявши з кишені шматок ковбаси й франзолю, живився.

— Ого, ще не прогудів гудок на збори, а наш пузач Іванович підбивку робить,— Божий пас очима їжу.

— Щоб нагодувати таке животисько, треба червінців тридцять.

— Він і вночі уминає.

Цього разу двері перепустили довгожданого гостя.

А позаду — Өнисим Қаетанович Бузейко, майстер.

В залі заметушились. Робітники, сідаючи на лави, безладно рухались, як зерна й грудки антрациту, що летять до паливні. Микола Іванович своїм суворим офіційним поглядом відразу ж заморозив товариську атмосферу. Нашорошилась тиша.

Лише Гладченків сусіда пробуркотів на адресу Онисима Қаетановича:

— О, здір чималий.

Микола Іванович урочисто йшов до столу; рухи — повільні, сповнені гідности; кожна риса негнучкої постаті дихала самовпевненістю. Його вигляд створив атмосферу підлеглости. Можливо, що владолюбство складається з якихось атомів гіпнози, що сковують оточення покорою.

Липова дивилась на Гузяра (очевидно, він передній), допитливо і здивовано — він мав вигляд справжнього директора, а не якогось там Собакевича, як вона чомусь думала.

Бузейко миттю накинув оком несподівану гостю; хтивим поглядом обревізував її з п’ят до грудей — чималої уваги звертав на останнє. А тоді прошепотів до патрона захоплено.

— Ну й бабєц! Трохи Марусю нагадує... Хто це?

— Не цікавлюсь.

— Люблю таких. Щоб повна пазуха розваги і до чорта м'яса,— говорив він екзальтовано.— А наша Олена Станіславівна теж нічого, вона вам скориться.

Микола Іванович крижаним поглядом заморозив розпалений настрій свого помічника.

Гойдай нервово стукотів олівцем по столі.

В залі й без того тихо: чути, як десь поблизу пустує пара.

Секретар оголосив порядок денний.

По тому Микола Іванович видобув папір із чіткими машинізованими рядками. Говорив шорстко й швидко, нехотя видушуючи з горла слова: заздалегідь був певен того, що робітники не зрозуміють його засміченої технічними термінами промови.

За звичкою він підвищував голос на здобуттях: продукція майстерень — 98,1% довоєнного часу, досягнення в галузях раціоналізації і якости праці — чималі, сподівана концентрація ТЧЗ і ТЧ4 в недалекому майбутньому заощадить вісімдесят тисяч.

Гойдай сердито ворушив надбрівними горбами: всі цифри перемішались йому в голові в якійсь своєрідній вінеґреті; до того ж паротягові скарги, вряди - годи анархічно в'їдаючись у речення, нетактовно приголомшували їх.

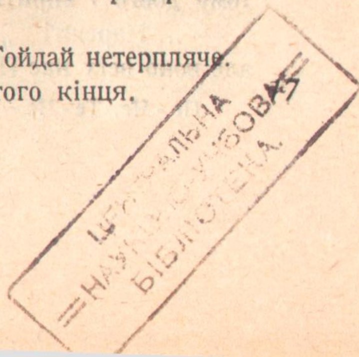
— ... Отже нам треба, розумієте, економити, економити й ще раз економити.— Микола Іванович велично сів.

— Хто візьме слово? — кинув голова в залю, повну чорних, умазаних спецпіджаків і облич, сонця й блакитнявого диму.

Збори відповіли мовчанням: хитромудра доповідь і владна постать начальникова ніби загіпнотизували всіх.

— М'яко стеле, та твердо спати,— лише проскрипів хтось.

— Невже у нас так добре? — мовив Гойдай нетерпляче. Нараз він зрозумів, що почав не з того кінця.

— Товариші, жарте запитання, а тоді балакнем.

Шелест миттю підгарячив настрій:

— Чому в головних майстернях двісті відсотків приробітку, а в нас дев'яносто, як льоду?

Микола Іванович лагодився був забарикадуватись, як від усіх закидів, заплутаною, дипломатичною фразою.

— Велика економія коштом нашої плати,— збив його з гори Божий.

Це, очевидно, прикро вразило Миколу Івановича, бо його очі — завсіди байдужі, „мертві" зайнялись вогниками злоби. Проте він навіть силкувався вичавити жартівливий тон із глибини свого серця, так саме неприхильного до веселощів, як і графік. Але не міг, немов хтось інший вигукнув за нього:

— Образа! Недовір'я до адміністрації! Це наради не стосується!

Заля запалилась кашльовим гомоном.

Доповідач читав записку.

Гладченко штовхнув у спину Шелеста.

— Це моя. Я Гузярчикові всадив у серце цвяха... Га?..

— Ще нічого не знаю про скорочення,— грубо.

Більше питань не було.

Гойдай дуже дивувався з начальникової поведінки, брутального поводження й глузування. Чому?.. Може він не почуває під собою міцного ґрунту. Отже в атаку!

Він витягнувся поруч столу; ліве плече трохи вище за праве — одна з професійних вад паротяговиків. Очі відшукали Липову. Її задирливий погляд і дружня усмішка знищили рештки його неспокою й надали мові плавкости.

Насамперед він попросив робітників якнайактивніше обговорювати доповідь, а Гузяра — виконати постанову. А по тому довго і спритно розкручував пружину затиску.

— ... Нарешті „Чортяча крутня". Це діло Пе - Че, але воно всіх нас ПЕЧЕ. А Те - Че[1] повинна звіритись,

[1] Пе - Че, Те - Че — скорочені назви служби колії і возової

чи насип не поТЕЧЕ. В чому справа (останнім часом надуживав цим запитанням)?

— Крий у хвіст і в гриву,— сполохав тишу чийсь вигук — чи не Божого?

Микола Іванович загорівся гнівом.

„Нагримаю і піду додому. Ні, треба познайомитися з усіма верховодами. Нехай собі підносять десятки питань, нехай! Вони ж нічого путнього не видумають. Щоправда, єсть винятки. Хоч би Гойдай; він заїдливий, а на обличчі — самовпевненість ватажка“.

Занозистий підлесник заступився за свого патрона.

— А „Чортячу крутню“ ви ще згадаєте в Бупрі.

— Побачимо хто,— гукнув Гойдай, сідаючи на місце.

Тієї хвилини до столу наблизився Божий; скинув кашкета; раз-у-раз вишукував виробничі хвороби. Його думки кульгали, а слова спотикались, як п'яні.

— Бери стружку товще!

Микола Іванович аж підвівся здивовувавшись, але обачний крикун сховався поза спини.

Вийшов Шелест:— Будуючи станцію частково руйнуватимуть головні майстерні; якщо концентрація знищить середній ремонт в ТЧЗ — вузол лишиться без паротягових майстерень.

Божий захоплено говорив промовцеві, коли той сів поруч нього:

— Ого-о, ти здорово, припік парою „Мертві очі“. Дивись — чухмариться, наче печений.

Микола Іванович справді нервово засовався на стільці. Щеб пак, він оце вперше змагається з самокритикою.

— У мене нема помилок,— злосливо.

— Комчванство,— кваліфікував репліку голова.

Нарада розхрісталась.

З „галерійки“ збурено заговорив Левін — загонистий хлопець! Верхня губа — немов у попелі темнуватому — тремтіла. Спецпіджак, як і думки,— наопашки,— мовляв,

його пропозиція механічно підіймати паротяги і досі вакує.

Гузяреві терпець увірвався. Він іще уважно переслухав солідних промовців, як от попередні, а тепер йому пече очі якесь дитинча.

— Ви, товаришу, ще молодий, щоб винаходами займатись, розумієте,— ущіплива усмішка.

— Яйця курку вчать,— співчував майстер.

Ображений юнак на відповідь лише здивовано махнув віями.

По невеличкій, зніяковілій перерві забрав слово завідувач контори — невтомний громадський робітник з висуванців. Він говорив тихо й обережно, наче тонкою кригою йшов. А наприкінці несподівано відбатував кілька сміливих речень: як скоротити листування й звітність тощо.

Заїдливий господарник наїжачився. Дивно! Збори гострять зуби на нього. Навіть оце канцелярське цуценя лається. В байдужих очах спалахнув гострий сталевий блиск.

— Розумніших за себе надсилатиму на біржу,— перехопив промовця.

Той зав'янув.

Микола Іванович запалив уже вп'яте: недокурки зростали в міру того, як ширшало його занепокоєння.

Загроза немов злизала острах із зборів: вони забурчали, спотикаючись на темних розгалуженнях — чотирикутне море людське схвильоване.

З цього всього зарозумілий гордівник зробив похапливі висновки і зм'якшив свій випад фалшивою усмішкою — мовляв, пожартував.

Передні лави позамовкли, але на „галерійці“ раз-у-раз спалахувало обурення.

Гойдая докраю здивувало начальникове поводження — невимушене, наче в конторі. Досить уже йому вичікувати, час узяти в нюти отаке нахабство.

— Товаришу Гузяр, хто вам дав слово? Прошу не ображати своїх підлеглих; учіться у маси, як треба поводитись.

Микола Іванович запалав гнівом: уперше робітник його за живе зачепив. От до чого він досидівся на оцій безглуздій нараді. Досить! Він зараз нагримає на голову і — геть звідси!

Несподівано до залі влетів захеканий голова місцевкому Ячменьов. Він ішов так заклопотано, ніби обмірковував якесь важливе всесоюзне питання. Ні до кого не вітаючись, сів на лавку — хтось поступився своїм місцем.

„Дядя Сава"— так його звала молодь — зігнув довгу, тонку шию струся й накучмив чавунно - сіре волосся; очі повні безпорадної метушні заплющились.

Микола Іванович знову схилився над столом. Ні, тепер незручно утікати: збори ще вважатимуть його за страхополоха.

Деякі робітники стежили за цим ваганням. Тим то їхні пропозиції посмілішали.

„Бузотьори" з серйозним виглядом переливки переливали.

По шостій промові підвівся Лазуткін. З хвилину мовчки розтирав липкий бруд, що аж в'ївся йому в обличчя.

Лави нашорошились: устами старого слюсаря висловлювалась непідмальована правда.

— П - п — поч - ч - ч - ому на „С - с - сахаліні" - обк - к-к - радають пар - р - ровоз - з - зи?

Він завсіди говорив коротенько — його так важко слухати.

— Винесемо догану черговому кочегарові,— начальникова репліка.

— Тут винна адміністрація; байдики б'є,— з боку Божого.

— Ми нічого не знаємо. Навіть товариш Лазуткін покриває злодія.

Ці слова мали рацію. Ніби за якоюсь безмовною згодою

всі дивилися на промовця; рухами голів, рук, очей і вигуками заохочували його до одвертости.

Зніяковілий обвинувач нарешті промовив тихо:

— Я скажу... Бай.

(Не будемо підкреслювати фізичні вади людини — не хороше).

Відкриття подвійно зацікавило збори: Бай — любимчик адміністрації і приятель Лазуткіна. В усіх на думці — ото загнув карлючку начальникові!

Микола Іванович зосереджено стежив за розшумованими самокритикою обличчями. Робітники сьогодні, як на лихо, розхрістались. Треба цьому покласти край: знай паротяг свій розпис.

— Що за базар!? Я все з'ясую! — гримно.

Залю угамував послух. Він давненько вже панував у ТЧ - 3, підгортаючи під себе усіх — від підручних до машиністів.

Розчепіреними пальцями Гойдай побудоражив волосся — тепер саме час причмелити нахабу. Він влучно кепкував із затиску й неправильних розцінок.

Липова вперше на таких цікавих, бурхливих зборах. Вона ввесь час уважно нотувала. Йшла за словами промовця, мов східцями, щораз нижче в невідомі, темні лабіринти виробничого побуту. На цю мить їй дуже подобався Гойдай. І він вартий її уваги, справді людина без страху й вагань.

Микола Іванович через край слухав. А в голові — утекти б звідси до управи. Там він житиме з покірними паперами, а не з горлатими, вельмирозумними робітниками, як от Гойдай. Ну й торохтун! — злива його слів може правцем поставити.

— Доволі! Все це дурниці! — він махав рукою, як у дні юности, коли бився навкулачки.

— Це не в компетенції наради, — перепинив оратора і Ячменьов.

— Доволі, розумієте! — зашварґотів докраю роздратований адміністратор.— Я все'дно не працюватиму за вашими вказівками. Що схочу, те й зроблю. Тут хазяїн — я.

Від цього сухого офіціяльного тону декого морозом пройняло, а голові хоч би що. Він навіть усміхнувся.

— Ви помиляєтесь. Тут хазяї — ми, маса, а ви наш прикажчик. Запаніли? Забули?.. Коли нам прикажчик не догодить — знайдемо кращого. В чому справа?

Тиша.

Під вікном, тяжко зідхаючи, розмовляв ядушливий паротяг.

— Я прикажчик?! Бузотьор! Йолоп! — розлютовано.

— Попаришся в Бупрі за „Крутню", то й з тебе буде хазяїн,— правив своє майстер.

По тому підвівся Ячменьов і скупим на інтонації голосом стверджував:

— Товариші, не дуже то слухайте Гойдая. Він людина нова. Ми, я бачу, помилково дали йому виробничу нараду. Його ж викинули з Учкпрофсозу[1] й партії. За що?.. Він троцькіст, його треба в три шия...

— Брехня!

— Доволі затиску!

— Правильно!

— До порядку! — гукав голова.

Він ані трохи не жалкував, що зайшов у перекір. Навпаки. Негаданий герць додав йому духу. Він сподівався, що Гузярів вибрик зіб'є бучу серед робітників. Отже — спокій: треба всіх на чисту воду вивести.

Як буря, лютий доповідач збирав свої папери. Поглядами жалив опонента. Треба помститись на цьому... робкорчикові — згадав статтю й струмент. Яка блискуча приключка!

Він наблизився до Гойдая. За одвічною звичкою дивився

[1] Участковий комітет професійної спілки залізничників

не в вічі, а на лоб; здавалось, що його погляди блукали по стелі.

— Ти тут базікаєш, а на паровозі струмент валяється, ще покрадуть. Час їхати! — брутально (під гарячу руку „тикав“).

Гойдай сторопів. Скоро тільки щось ізникне з будки — не зарадиш лихові. Якби не оця сварка — ту ж мить забрався б геть. А тепер навіть не можна: він навіки втратить свій авторитет серед робітників, зробиться посміховиськом перед очима Липової. Ні! Він іще дасть прочуханки своїм кривдникам.

— Я піду пізніше. А струмент... Коли втече — заплачу. Отже заспокойтесь і не наказуйте... Я вам слова не давав.

Збурений адміністратор аж тремтів зозла — його вже зраджувала повсякчасна витривалість. Коли б не жінка — він випустив би чимало гучних, далеко не ласкавих слів.

— Ледаре! Шушваль! Я тобі догану!

Той стиснув щелепи. Глянув скоса на Липову: бліда; у великих очах — тривога,— невже хвилюється разом з ним?

— Хоч і дві!

— Або ти підеш звідси, або я! — люто.

Очі йому блищали переможно.

В залі ніхто ані шешерхне; чиєсь зідхання — важке. Знадвору хтось гукнув: „а може партію в шахи!?“ Із свищика бучно вилітала пара. З клейкою цікавістю заля стежила за боротьбою двох я — зарадити лихові було ніяк.

— Прошу не тикати. Мені нікуди поспішати,— і насупив брови.

Переможений диктатор, ховаючи погляд лютих очей, пішов до виходу.

За ним — Бузейко.

Двері грюкнули загрозливо.

— Котись ковбасою,— муркнув Божий.

Спокій розпорошила буря густого реготу. Десь заскреготіла лава. Хтось заплескав у долоні. Ще! Іще! Мозолясті, кістляві руки вистукували гостро, сухо. Робітники закидали сміливого бунтаря оплесками, мов квітками, гуркаючи, зводились на ноги.

— Треба резолюцію,— закликав до порядку тремтячий голова.

Божий боляче ударив його рукою по спині.

— А - а, ці резолюції — шабльонна робота. Молодець, Радек, щоб я скис. От утер носа „Мертвим очам". Пішов прямо, як об...— жіночий сміх затулив йому рот.

— Жар швидше на паровоз! — наказував Шелест.

Звеселілий протестант вимагав од зборів якоїсь резолюції, щоб за її допомогою надалі змагатися із затиском. Та як її скласти? А може вона й непотрібна...

Чималий гурт посунув із залі. Осторонь група на чолі з Баєм одверто вихваляла начальника.

Гойдая оточили друзі. Він — посередині — трохи сутулий і сірий з утоми й нервового напруження. А з чоловічків плигало задоволення.

До голови протиснувся Лазуткін.

— Значіт, війна. Ето будіт примєр нашім підручним... А то з ніх виростут зайці, а не бойові робочіє С.С.С.Р.

Машиніст Демидов, сорокарічний виробничий стаж і біле, мов пара, волосся, говорив іржавим голосом:

— Не зав'язуйся з начальством, воно тебе на шлак спалить. Треба по - хорошому, по - чесному.

— А „Мертві очі" чесний?.. Гэ?.. Як хрещатинська баришня, шабльонна робота.

— Ясно!

— Ясно, як темна ніч,— ушпигнув Бай.

— Мовчи, мотузок, бо макітру скручу,— загрожував Божий.

Під густий регіт Бай вийшов із залі.

А за ним — однодумці.

Зголоднілий натовп, діловито галасуючи, рушив із клюбу.

Липова мовчки дивилась на чорну рухливу кашу робітників.

Невеличкий гурт атакував Гойдая порадами й бажаннями.

— Повоюємо, хлопці, матері його юпка,— вигукнув дядько Мусій.

— Законтрагаїм адміністрацію!

— Забули тачку!

Гойдай звернувся до мовчазної Липової:

— Вам сподобалися збори? Правда, багатющий матеріял.

— Так,— вона разом з усмішкою показала йому кілька сторінок, рясно вкритих синіми гієрогліфами.— Ваш начальник щось надзвичайне! Ви його сьогодні здорово взяли... в роботу. Щоб у вас був кулак, чоловіка десять, то ви й чорта перемогли б,— руки стиснулись, а на лобі — дрібненькі бісеринки.

— Я скоро складатиму звіт про роботу стінгазети, ще тоді повоюємо,— вихвалявся Гойдай.

Хвороблива тривога, що він на зборах зазнав, тепер наверталась на могутній потяг до праці.

Заля збезлюділа.

Гойдай і Липова йшли позаду. Вона опекла його ясною ласкою своїх глибоких очей.

— Ви, товаришу Романе, прекрасно поводились, як... герой.

— То вам здається...

Він пожадливо, мов губка воду, вбирав у себе пестощі тихих слів.

Липова пильно дивилась на бесідника. Дивна гра настроїв! З начальником він — спокійно - впертий, а з нею по - хлопчачому соромливий. Ця суперечність приваблювала її.

Надворі лишились Гойдай, Шелест і гостя.

Робітники, обминаючи калюжі, у розтіч прямували відпочивати.

Гойдая дрожі взяли — з холоду?.. чи недвозначних поглядів жіночих?..

— Ви змерзли, одягніться,— зауважила жінка дбайливо.

Він згадав про піджак і... статтю.

— Я зараз. Між іншим, я вам покажу щось...

— Добре. Я тимчасом подивлюсь, як ви виїдете з депа. Це дуже - дуже цікаво. Правда?

Шелест попрощався й пішов разом з машиністом.

— Вона тобі подобається? — запитав останній мрійно.

— Я на фізіономіях мало розуміюсь. Ще не знаю її... Так собі...— але очі зраджували його: сяли.

— А мені — да.

— Я думаю, що „да", раз ти влип до юпки і забув за паровоз та струмент,— уїдливо.

Приятелі похапцем поручкались.

VI

У ПУТЬ

Машиніст по - дружньому привітався із Замрієм, що саме мастив машину.

— Чого так довго колупаєшся? Ти молодий, повинен ґвинтом крутитись.

У будці прибрано. Тиск пари — десять атмосфер.

Він одягнувся. Шию оповив кашне — від бруду й поту почорніле й блискуче, мов шовкове. Витягнув з кишені статтю і на швидку - руч переглянув її.

„Шкода, що не віддав на передрук. А хто це зім'яв папір? Невже сам?.."

Він приніс Липовій свій перший твір, що виготував до „Червоної Правди". Зніяковіло переступав з ноги на ногу, ніби пересидів обидві зразу.

Вона уважно бігала по важенних рядках. „З Гойдая

слабенький робкор. От Замрій уже кваліфікований, небезпечний конкурент". Тієї ж хвилини схаменулась — ото ще придуркуваті думки!

— Цікава замітка, але трохи сухувата. Може підучити вас...

— Я з охотою. Буду слухняний.

— Добре. Приходьте на газетний гурток і збори. Швидко навчитесь писати... Я ж казала: у вівторок, о сьомій.

Зраділий робітник на пальцях лівої руки вирахував, що з понеділка він вільний і, звичайно, на зборах буде. Трохи згодом пішов.

Липова дивилась на обертальний міст — цікаво, як він буде крутитись разом із нерухомим паротягом.

Коли Гойдай виліз у будку — його помічник уже упорався з підчіпками — все гаразд.

— Дав - а - ай! — галасував повертач.

— Ту, ту - у - у! — відповів свищик протяжливо.

Мишиніст перевів важеля вперед і відкрив реґулятора.

Паротяг рушив тихо; передніми ногами ступив на обертальний міст — той покірливо увігнувся. Бандажі крутились помалу, по - ма - лу.

— Ст - о - о - оп! — гукнув чорний карк так голосно й жалібно, ніби його різали.

Колеса миттю заклякли.

Робітники повагом обертали залізного коня обличчям до станції.

За кілька хвилин машиніст скерував потяга в заплутані тенета рейок — їм не було кінця - краю — до гідравлічної колонки.

Замрій різаком притягнув рукава до люка. Зліз із тендера й повагом відкрутив вентиля — важко ллявся невпинний струмок води.

Гойдай пішов по маршрута.

Помічник машиніста схилився на гідравлічну колонку. В горлі пересохло: перепив хлібного вина. Він згадав,

що в конторі є холодна, артезійська вода. Хутенько прикрутивши вентиля, щоб вода довше бігла, подався до депа.

Дорогою впала в око постать — невже дівчина? Жінки завсіди притягали до себе увагу майстерень. Вони приходили туди вихопити з рук п'яниць - чоловіків зарплатню, або ж в аліментних справах. З якого приводу завітала оця білява? Цікаво!

Нараз Замрій здивовано свиснув — знайома репортерка! Задирливо усміхаючись, попрямував до неї. І за воду забув.

Яким вітром її занесло сюди?

Липова сказала. В очах йому ніби промайнула хмарка незадоволення. Ні, це їй видалось — він також обстоював конкуренцію.

Вона мимохіть задивилась на веселого юнака. Його молода, зваблива врода якось не пасувала до брудного окола. А проте, і білий з темнуватими островами, спецпіджак, і чорні руки, і краплі мазуту на щоках не вражали прикро. А вугляний пил, підмалювавши довгі вії, збільшив блиск білків і надав його видові чогось жіночого.

Розмовниця згадала „Чортячу крутню".

О, він був там. Жахне видовище! Гойдай мріяв про боротьбу з водяною стихією, щось базікав за обов'язок. Він же на превелику силу, чи то... до останньої хвилини, ну... обороняв паротяг від навали води, але мусів скоритись. На жаль, застудився. Лікарі віщують лихо, забороняють палити й пити горілку.

Він закурив.

Липовій над усе подобались його очі — теплі, променясті очі, що зачаровують жінок, беруть їх силоміць.

— Тобі, певно, ніяково стояти з таким замазухою.

— Навпаки...

— Вбрання подобається, а я ні.

— І ти.

Вона сказала це, якось підсвідомо.

По тому розмова точилась навколо газетних тем.

Репортерку кортіло було розпитати про Гойдая — чи він справді опозиціонер? чи жонатий? Ні, не ґречно.

Машиніст із маршрутом у кишені прямував до паротяга. Зненацька намацав очима пару. Серце йому защеміло, десь глибоко в підсвідомості заворушився остякуватий неспокій. Може Липова прийшла сюди, щоб побачитися з Замрієм. Ні, дурниці! — безперечна підозра.

Близько бесідників він несподівано для себе скомандував:

— Доволі води! Ще будку заллє!

Хлопець здивовано глянув на тендер — з горішнього крантика вода ще не бігла. Чому ж до нього причепився Гойдай? Та ще при знайомій. Він закусив верхню губу — ніс зігнувся по - хижацькому, — а в очах — зловорожі іскорки. Лише усмішка Липової розрядила вибух обурення.

Замрій вайлувато вклонився жінці і — до паротяга.

Дорогою вилаявся до несхочу. Цей старий дурбас збожеволів, або... приревнував. Щож, тоді він навмисне занадить репортерку. Це буде помста за „Чортячу крутню“— він же хворіє не з своєї вини. Чи ж тільки помста? Ні! Липова, вихоплена з буденного оточення, видалась йому манлива, як ніколи.

— Ех, Павко, зівака ти дав... Хоча ще не пізно,— на свою адресу, голосно.

Він злизав з уст тоненьку плівку вугляного пилу й хтиву усмішку. Пересердя зникло, ніби йому на обличчя хтось поклав невидиму губку із заспокійливими ліками.

Липова нарешті відкарбувала погляд од юнака — який він гарний і водночас слабкий на вдачу. А Гойдай — неввічливий дужак. І він приревнував її, а це вже перша ластівка...

Машиніст зніяковіло усміхнувся.

— Ви давно знайомі?

Вона навмисне робила вигляд, що цікавиться Замрієм більше, ніж є.

Несподівано в їхню розмову втялося запрошення свищика.

— Який чудний гудок! Наче кінь...— вона зніяковіла.

Гойдай насупився. Ну й шибеник оцей Павло — зозла кличе його.

— Горе мені з ним: все підкладки в свисток підкладає. Тоді паротяг собакою гавкає, або вовком виє. Скажу, щоб не...

— І я теж піду.

Щось спалахнуло в її очах. Докір? Сум? Цього не виявили ні інтонація голосу ні рухи.

— До вівтірка,— він стиснув своєю кістлявою рукою її руку.

Ясноока завітальниця простувала насипом. Ноги ніби помолоділи, несли легко. На думці — дві постаті: дужак і красень.

Дорогою спала на пам'ять „Комунарка України". Може повернутися, зібрати деякий матеріял. Ні! Голод штовхав до їдальні — час! Але її зупинив залізничий краєвид.

Праворуч — майстерні. Із двох витягальних труб плазували чорні клубки і швидко танули у весняно - похмурих просторах. Помела диму із паротягових ніздрей бухали аж на стелю синю, місили попіл хмар. Ген - ген вистрілив щоглою дим із труби.

Залізниця буяла гранчастим змістовним життям. Рухались клявіші стрілок. Паротяги ґлянсували жил крицевих твердоту, гуділи переспівами індустрії.

Вузли станційних рейок жили клопітною метушнею. Чоти паротягів тремтіли під парою, приголомшуючи свистом і дихаючи сивою та вогкою спекою.

Стрілочницькі сурмочки й прапорці підганяли до праці залізних велетнів.

Паротяг, наповнюючи повітря чадом розігрітого масла

 й кучерячими потоками диму, мчав од депа. З наказу сиґнального ріжка зазалізнів поруч бльок - посту.

Зліз провідник.

Гойдаєві думки буксували на ще незнайомому місці. Невже він закохався?.. За малий час, немов герой якогось скорохватського роману. Ні, це перебільшення. Просто вона йому до вподоби. Хіба?.. Чому ж так тяжко, ніби всі його дороги життя снігом забило десь на відлюдному роз'їздові.

Цікаво, чи Липова хоч думає про нього. Навряд. Він негарний і — ет! — навіщо роз'ятрувати... Зовсім інше Павло — „бабник п'ятдесят шостої проби".

Замрій помпував воду в казан.

Протягом заграв сиґналіст із бльок - посту — віза щоб від'їздити.

Паротяг, ядушливо кашляючи, і, як немащений триб, поскрипуючи на перехрестинах, вирушив у путь.

— Кран - и - и!

З циліндрів вилетіли буйні пасма пари забрудненої водою.

Восьмиколісний кінь крицевими кроками кресав кілометри.

Замрій годував паливню й мандрував очима по прилуках.

Машиніст перевів важеля до третього зуба — найекономніша витрата пари.

— Лихо з цією кулісою Джоя. Прямо паровоз їде, як спутаний, — мов скарга.

Строкаті краєвиди, весняне повітря, приємне тремтіння будки, швидка їзда — все це бадьорило настрій. Аж пекло до розмови — ні з ким: помічник сердитий. А треба побалакати з ним... із приводу статті. Хто її пом'яв? Нікому, як йому...

— Павлушо, це твоя справа? Дивись! Ти?

— Навіть не бачив нічого. Може начальник... Щось він коло паротяга крутився, — єхидкувато.

М. ГЛУЩЕНКО
ВОДА

З ЦИКЛУ „ШАХТАРІ“

Гойдай мгукнув. Невже? Тож то він і присікався на зборах. О, треба взяти очі в руки.

Паротяг біг качачою ходою.

— Мазани, Павлушо! Ти, як сонний... Більше не приходь під чаркою. В чому справа?

Замрій мовчки помастив циліндри. Трубки замуркотіли, як задоволені коти на печі.

— Я п'ю за свої гроші. А чому — сам знаєш: хворий. Віриш, нема потягу до праці. От коли дивлюсь на тебе — думи всякі... Може я помиляюсь, може партія не йде вірним шляхом. Треба переконатись...— і закахикав.

— А потяг до чарки є? Дивись за роботою — лагідніше.

— А - а, від роботи коні дохнуть,— він презирливо чвиркнув крізь зуби.

Машиніст замислився. Його помічник по пригоді на „Чортячій крутні" почав пиячити, бешкетувати, нехтувати службовими обов'язками. Може замінити його на когось іншого?

— Дивись, Павлушко, писану в стінгазету, коли ще раз нап'єшся.

— Що там писати,— голос бренів провиною.

Залізний кінь наздогнав зграю мандрівних ширококрилих птахів.

Тихими скаргами зарипів дерев'яний міст.

— Треба міст новий... Тут іще з поїздом провалишся,— непокоївся машиніст.

Замрій годував паливню. Лопата спритно витанцьовувала працю: грр - дзень!

Величнo засинів Дніпро. Він хвилювався степовою травою, покошланою м'якими потоками вітру. Заморшки хвиль голубила щира сонячна ласка. Затоки... Дельти... Острови... Повідь утихомирилась, а небавом оголить пляж для паперово - білих городян.

Вгорі — сталево - синя небесна обшивка.

Машиніст задумливо дивився навколо: садки, видолинки, ліс, плетиво рейок. Джунглями колій мандрувала весна. Тридцять п'ята. Мандрувала не ідилічним човном голубих мрій, а чорнобоким галасливим паротягом праці. Чи тільки праці?

Ні! До залізної гуркотнечі домішувались пісні нових почуттів.

Ген - ген широчіла станція.

Рука семафора показувала на сонце.

Нараз верескливий свист струснув повітря й густою луною далеко навкруги залунав — організований наскок залізного коня.

Ось і вокзал.

Гойдай ствердив у конторі маршрута. По тому, видобувши з подорожньої скриньки граматику, рішуче атакував дієслово — вільні хвилини для науки.

... За малу часину на східці виліз складач.

— А ну, пані - механік, три відчіплювання — раз - два!

Дорогою він вихвалявся: купив ще одну корову й звів клуню.

Замрій, пророкуючи нову війну, обіцяв вистріляти усіх куркулів і непманів.

— Тихенько тут, бо на площадці аропляна,— говорив складач боязко.

Замрій їхав обережно: схил і крива. За метр до ваґонів залізний кінь зупинився; не допомогло й додаткове колесо. Тоді він відкрив реґулятора майже на увесь малий клапан.

Паротяг, рвучко грюкнувшись об склад, одбив од ваґона буферову тарілку.

Спереду плигала українізована лайка.

Недосвідчений машиніст злякано чекав на невблаганну розв'язку.

По малій годині біля тарілки стояло щось із семеро чоловіка.

— Що ти наробив, бовдуре,— машиніст охляв зі злости і втоми.

Зніяковілий причинець за звичкою кусав верхню губу; виплюнув скривавлене харковиння.

Обурений крикун глянув на плювок, а по тому — на Замрія — мовчазного, хворого. А йому ж загрожує догана, пляма. Він пішов на станцію; ледве покрив провину.

Заклопотано забігав паротяг.

Звеселілий Павло „крутив маневри“.

А машиніст перемагав граматику, аж поки вечір не вичорнив небо.

VII

РОБКОРІВСЬКА КУЗНЯ

Гойдай поспішав на робкорівські збори.

Бліді сонячні погляди випроваджували його білі, „залізничі“, ґудзики й до блиску наваксовані чоботи.

Дорогою мозок затривожили сумніви: чи не помилилась часом Липова?.. А може збори відкладено?.. Купив газету. Ні —„... Рівно о сьомій“.

З „робітничого життя“ впав ув око Замріїв нарис „На пробу“, путящий, змістовний нарис. На цю мить і його опанувало глейке бажання написати хоч би сторінку із свого бучного життя.

Сьогодні для нього —„день проби“: подасть до газети матеріял.

В „робітничому житті“ самотів лише реєстратор.

На його вимогу кореспондент написав свою адресу й аж тоді залишив замітки. Чи видрукують?.. Відстань од стінгазети до „Червоної Правди“ видавалась величезна й непереможна. А проте йому полегшало — як камінь із серця.

Віддалік білів робкорівський клюб.

По дорозі очам мулько було від латок на рукавах старенького спецпіджака. Шкода що не одягнув святкове пальто. А може робкори взяли б його за непмана. Дурниці!

Він хутенько увійшов до клюбу. Праворуч. Просто. Ліворуч. Ось і заля. Порожньо. Невже за неписаним законом збори скрізь запізнюються на годину.

Оглядав кімнату. На червоному столі газети, журнали і неодмінна карафка. Близько тридцяти стільців. Багато лав. Стінгазети. Широкі венеціянські вікна усміхалися золотом заходу.

На стінах намальовано олівцем спомини про забитих робкорів; у кутку — Спиридонов — його прізвище прибрав клюб.

Здивований відвідач нудьгував із „Глобусом“ у руці.

„Хто ж приміщення відчинив? Певно сторож. Де він? Нема злодіїв на його голову“.

Десь поблизу залунав сміх — дзвінкий, Надіїн. Може вона у сусідній кімнаті?..

Він нерішуче скрипнув дверима назустріч веселій розмові.

Липова озирнулась на рип — познайомила гостя з присутніми.

Розмова кружляла навкруги робітничого життя, виробництв і газет.

Гойдай, як завжди, коли був не обізнаний з якимось питанням, лише мовчки спостерігав.

З гурту вирізнявся Стеценко — чоботи, краватка, англійське пальто — авторитетністю присудів і широкою ерудицією.

Мовчазний новак давно вже уподобав його статті, насичені буянням буднів: у них пульсували гнів проти дармоїдів і непохитна віра на ліпше життя. Це — зразок, що до нього треба прагнути.

Липова усміхалась привабністю молодости.

Вона багато й красномовно говорила. Її обличчя старанно пильнував Стеценко. Проте, його поглядам вона віддавала щораз менш уваги. Зводила очі на Гойдая дедалі ласкавіше. Його могутня постава й повне симпатії обличчя надолужували убогість одягу. Він над усіх подобався їй, видавався зовсім молодим, років під тридцять.

Вряди-годи до кімнати заходили робкори: друкарі, трамвайники, залізничники й водники.

Вони мінялись радістю новин, аж поки розпочалися збори.

Ясноока репортерка звеселила Гойдая: нехай він приходить на газетний гурток цієї п'ятниці о сьомій, а чи раніш, вона подасть йому кілька практичних зауважень.

На цю мить її покликали.

Гойдай шукав очима... Замрія. Нема,— певно, пиячить. Він полегшено зідхнув.

Збори механічно ухвалили президію: завідувач робітничого життя і Стеценко.

Редактор газети популяризував найближчі завдання робкорії барвисто. Але сів, якось кисло усміхнувшись,— мовляв, легко жувати, та важко ковтати.

Гойдай не все зрозумів, бо доповідач надуживав чужоземними словами. Він лише засвоїв основу тез: робкор — око комуністичної партії, а тому повинен нещадно воювати з її ворогами. Щож, це завдання він здійснить.

Обговорення тривало щось із годину.

Липова також сказала кілька струнких важливих речень про роботу жінкорівського гуртка.

Дивна річ! Вона сьогодні увесь час хвилювалась. Гойдаєві погляди (він примостився десь позаду) ніби пекли спину. Вона тепер охоче розмовляла б з ним на тему, що ніколи тут не порушувалась.

Доповідача — завсіди отак по зборах — оточив гурт.

Гойдай і собі кинув кілька запитань.

Липова воліла б не сама йти. Може зачекати?.. Ні, не треба набиватись.

Назустріч їй котився вечірній різноманітний гуркіт міста. На м'яких шинах мчав вітрець, навіював тихі думи і похапцем утікав кудись за ріг. А з неба — зірки, немов ліхтарі далеких невидимих стрілок.

Гойдай вибіг із клюбу — і сліду Липової нема. Аж на

вулиці намацав очима обриси знайомої постаті. Чудно Коли наздоганяють жінку — вона ж біжить, як на пожар Добре, що він нагодився саме вчасно.

Вона мимохіть прислухалась до важких чоловічих кроків Невже?.. Так, він.

— Як ми живем? — стиха розкував мовчанку.

— Нам, здається, не по дорозі,— простодушно.

— Ні, чому...

Він пристосовувався до маленьких кроків; заохотився провести її.

Зеленуватий бульвар.

Намиста різнокольорових спідниць. А позаду й поруч них — буденівки, вони прилюдно залицялись.

Хтось із ватаги штовхнув Гойдая. Щоб не впасти, він на хвилину обійняв свою супутницю. Податливість молодого тіла сп'янила його.

— Чому ви сумні? — нарешті спромігся на питання.

— Так,— а про себе — на його адресу: „недотепа".

„Хіба він не відчуває, що вона залюбки з ним зустрічається. Очевидно, ні. Він навіть не вміє залицятись до жінки А може це й хороше..."

Діялог.

„Червона Правда".

Робкорівський клюб.

Депо.

Дніпро.

Книги.

Небавом вони одностайно вирішили хоч коротенько спізнатися з біографіями одне одного.

Липова:

Вона дитина міста, але, коли вмер батько, жила на провінції. Чотири роки працювала на виробництві, здебільшого за вагоновода. Довгенько дописувала до місцевої газети. Самотужки училась. Уже рік заміжем. Нещодавно вийшла з партії: обставини приневолили. Щоправда,

чоловік комуніст, але з принципом: „жінка для кухні". Між іншим, його переміщають сюди, на залізницю. Останнім часом вона навідувала приміщення — безнадійна справа! Грошова криза й жінкорівське завзяття привернули її до газетної роботи.

Бесідника приголомшила коротенька сповідь. Вона одружена!?. Навіщо їм зустрічатись?.. Якби не виробнича нарада — хто зна — може вони й не побачилися б. Хіба?.. А збори, а гурток газетної техніки. Ні, таки судилось їм працювати укупі.

Всеньке його життя — жорстока боротьба за існування. З сімнадцяти років він напахався парою й задушливим димом, обізнався з мазутою й металевою іржею, із зухвальством молотів і рипливими скаргами домкратів. Потім — паротяг. Революція. Громадянська війна. Мандрівки панцерником відмолодженою Україною...

Оживлення транспорту. Відповідальна професійна посада. Жнива будівництва. Хвороба... Крим... Ось - ось тринадцять років як побрався, але в сім'ї він чужий...

Липова зворушено дихала. Отже її найчорніші сподіванки справдились.

— Товаришу Романе, нам треба розстатись.

— Як?.. Ви мені так... А збори?..

— І... Ні, треба...

— Щож, я піду...

— Куди ви?.. Стрівайте!

Він повернувся з воскреслою радістю в очах.

Липова заклопотано дивилась на пішоходи. Думи пекли їй мозок. Чому він не признався раніш? Вони немов навмисне ховали одне від одного правду, гралися в піжмурки.

Вона поцікавилася Замрієвими справами — треба ж їй щось говорити.

Гойдай стенув плечима,— мовляв, нічого не знає.

Йому здавалось, що розмовниця дуже уважна до його помічника — щось тут та є.

— Чому вас назвали Радек?

— Бачте, я був з опозицією. Ніби я такий гарячий, як Радек.

— Ага - а, а спочатку я подумала, що це од слова рада. Розкажіть щось про опозицію.

— Що тут... Моє діло невеселе: помилився.

— Браво! — швидкома.— А я вже злякалась. Щоб ви, стовідсотковий робітник — і збочили. Хай це роблять студенти, з великого розуму...

— А ви проти?..

— Звичайно! Ще з того часу, як була в партії. Та й тепер не стоятиму осторінь, ні! Троцькістська програма — труна для мас.

Тема запалила жінку. Їй було боляче за себе — життя без керма, без клопітних партзборів таке нудне. А Гойдай збився на манівці, треба допомогти йому.

Зачорнів Дніпро.

Поїхали човном.

Ген - ген темніла усамотнена халупа.

„Жучок" привітав лодку радісно.

Господиня засвітила лямпу. Води вже не було, але стіни знизу вогкість поняла іржею.

Гостя приємно вразив порядок. Обстава та сама, але постіль була убрана гоже, на столі — чиста скатерка, а в кутку — новенький портрет Шевченка. Тишею й привітністю дихали білі, недавно помащені стіни.

Липова поставила на гасницю чайника. Розповідала про брата: єсть надія на пенсію.

— Ви з українських письменників кого любите? — несподівано.

— Я мало читав. Ви обіцяли щось дати. Не забули?

— Зараз,— пішла до пачки книг.— Ось вам роман Винниченка,— і непомітно усміхнулась,—і ще з іншої опери. Тільки не загубіть, бо в крамницях нема.

Гойдай, подякувавши, взяв книжку: „Как писать статьи,

рассказы и стихотворения". Гм... Він на цьому анічогісінько не тямить.

Ясноока вчителька немов прочитала оцю думку. Разом із гостем гортала підручника, даючи різні зауваження. Вона пишалася з своєї ролі.

Дохожалого учня жаром обсипало з приємности. Очі його говорили: він виконуватиме її вказівки, ходитиме на навчання гуртка, де його, певна річ, призвичають до газетної роботи.

Наприкінці вона розмовляла розчулено, даючи на розум, що він для неї не байдужий, а навпаки...

Захвилювався кільцями пари чайник.

Метка господиня запросила гостя до столу.

Гойдай відмовлявся — він не голодний, обідав, але випив шклянку, другу, третю. Не засиджувався: вранці на працю.

Вони зодягнулись.

— Я вас одвезу до трамваю, як тоді, після катастрофи,— її грудний голос, здатний на різноманітні модуляції, ллявся інтимно.

Надворі холодно. Ніч тиха з рефлекторовим ліхтарем місяця й посрібленими нютами зір.

Поїхали.

Гойдай не до ладу веслував, бризкаючи водою.

Супутниця розтрусила глузливий сміх, мов каскади пекучих іскорок; усадовила „ведмежі руки" на корму.

Зніяковілий гребець стежив за плавкими помахами весел. Як спритно вони шелестять „ластівкою". Яка жвава жінка! Це ж її моторність і сила вихопили його з Дніпра. Відтоді вона запала йому в серце — як ніхто.

Кривобокий беріг.

Хороше проведений вечір обгорнув Гойдая м'якою задумою з відтінком рішучости. Не сила його навіки попрощатися з ясними очима.

Липова ніби відгадала цей намір; міцно стиснувши м'язи-

сто - залізну руку, погладила невеличкі рогові наріски, розсіяні на долоні.

— Я, певно, буду в депі. Наказано інструктувати вашу газету. А ви ж не забувайте.

— Добре, приходьте. А я теж... Бувайте здорові!..

Їй здавалось, що вкупі з чорною постаттю навіки віддаляється невеличка, але важлива частина її самої.

Який час він стежив за лодкою — темна довгаста пляма.

— Надіє! — злетіло з уст.

Це ім'я відгукнулося щасливою луною в глибоких закутках його думок.

Близько травмайних колій він озирнувся. Ген - ген лямпа маячила манливою зіркою. Мовчазна загадковість Дніпра кликала до себе. Небо сяло срібним спокоєм.

ДАЛІ БУДЕ

МАЙ ДНІПРОВ

ПРОЛЕТАРСЬКІ ПОЕ

Є поети вибагливі
і доладні, як сарни.
У них рими — як золото,
і слова — у вінцях.

А ми ходим по жаливі —
молоді й незугарні,
а ми просто б'єм молотом
у серця!

Ми стоїм на риштованні
серед цегли й бетону,
між домкратами й тросами
ми горлаєм пісень.

Може трохи й не нові ми
і спадаємо з тону —
через те і вчимося ми
день - у - день.

Через те, знати, й крики там —
серед суддів наївних,
що з ведмедя послугами
припадають до мас.

Через те, знати, й критика
в своїх присудах дивних
обзива' недолугими
нас.

О, коли б замовчати нас
чи відбити охоту,
щоб самими «доладними»
цілий цех заселить!

Тоді критика знатиме,
вихваляти кого тут.
А то все на заводі ми
кожну мить.

Зачекайте. Зарано ви
розкриваєте карти.
Хоч у вас і нездари ми —
а суспільство за нас!

В п'ятирічному плянові
ми не менше вас варті—
ми ще будемо «здарами» —
— після вас!

Тираспіль
1929

ІД

Ви кажете холуй плюс ідіот. А, прошу, ви знаєте, що ідіоти теж різні бувають? У тім то й річ, що різні бувають на світі ідіоти. Хіба ви не знаєте, що іноді людина, яку вважали довгий час за дуже розумну, принаймні, досить розумну, дотепну і головне хитру, і навіть дуже хитру, може потрапити в такий стан, що тільки й лишається сказати про неї: ідіот! І більш нічого не лишається про неї сказати.

Маю на думці історію, що трапилася з моїм знайомим, навіть сусідою і, можна сказати, кумом, і кумом не в розумінні сучасного кумовства, а в розумінні справжнього кума, цебто кума старої, дореволюційної якости.

Людина поважного віку, цілком поважного, одружена, має трійко дітей, перша жінка померла одразу ж по Жовтневій революції, і від чого померла? Сміх. Від якогось дурацького вдару в мозок, хоч це зовсім не був льокальний удар саме в її голову, а загальний, я б сказав, генеральний удар у всі недотепні голови, які тільки не зуміли своєчасно присісти чи в інший спосіб уникнути згаданого вдару.

Здається, якийсь матрос потоптав їй фікуси, ви ж розумієте — підчас революції чого не буває. Підчас революції, знаєте, все може бути. В кожному разі, мені пригадується — фікуси.

Але, прошу вас, якісь там дурацькі фікуси, коли вже націоналізували й будинок, і невеличку шахту,— чи варто було завдавати собі клопоту через якісь, даруйте на слові, фікуси? Я гадаю, не може бути двох відповідів. Але хто зрозуміє жінку? Цей філософ ще не народився.

Отже вона так оскаженіла, що того ж таки вечора й пішла „ад патрес“, словом, як кажуть, дуба дала.

Ну, дала дуба, гаразд. Іван Семенович не будь дурень, візьми та й підхопи собі молоденьку подругу дальшого

свого життя. Так і назвав: Пупонька. Очі, таким чортом і, крім того, отут родима цяточка, там се, там те,— писанка, стерво, а не дівчина. Власне третього хлопчика вона йому й подарувала щось місяців за чотири по одруженні. Темпи, знаєте, надзвичайні. Я, ніби, ухиляюся трошки. Але це, прошу вас, дуже важливий деталь. Діти — наша надія. Діти, коли хочете, все. Це — піонери майбутнього.

Ну, Іван Семенович прекрасно знав, що наш спільний патрон і хазяїн, Генадій Павлович Кустодієв, від'їжджаючи перед двома роками до революції за кордон, уручив мені всі повноваження і разом усі турботи й клопоти за свої копальні. Скажіть, будь ласка, який секрет. Хто цього не знав?

Отже, я дуже сумлінно взявся до справи. Не знаю, як на вашу думку, а на мою, то вже прошу вас! Перервись, трісни, зійди парою, а виправдай хазяйську довіру. Бо що таке хазяїн, але так, щоб без політики, антерну. Хазяїн— це твій пан, ти — його собака. Дуже просто. Останнє дозвольте мені навіть підкреслити: собака. З мене ніколи не був нудний філософ і навпаки — завжди практик. І скажу просто: якщо з тебе собака вірний, не зрадливий, відданий, собака хазяйський, а не приблуда, то вже одне це значить, що в тебе завжди щось та є в череві, ніколи не ходиш голодний. Ми, матеріялісти, не можемо міркувати інакше.

Так то.

Генадій Павлович Кустодієв виїхав, коли б не збрехати, влітку тисяча дев'ятсот п'ятнадцятого року, і виїхав саме до Франції. Прекрасна, знаєте країна, Париж, Марсель, а також Шампань, тонке поводження. Одне слово — тендіт. І не встиг я надіслати йому річного звіту за шістнадцятий рік, як ось, на початку сімнадцятого, шарах вам — щастя в хату, як каже народня мудрість. Спішний лист.

Без зайвих слів: продай копальні і все до пня, гроші бережи до окремого розпорядження.

Боже мій, який несподіваний лист, який дивний. Копальні

давали прибуток. І мало сказати прибуток. Це були золоті копальні.

Але що зробиш? Хазяїн велить, ти виконуєш. Не слід потурати серцеві, хоч воно тобі сходить кров'ю, коли продаєш копальні. Раз сказано, виконуй.

Але скільки ж дають? Сто тисяч золотом... Соромно сказати. За такі копальні, грабіжники! Та за такі копальні, якби спокійно продавав, триста можна б узяти, півмільйона.

Одначе продав за сто: листи з Парижу один за одним. Негайно, негайно. Я плакав, як сукин син. Що я? Жінка, діти плакали. За батьком так не плакав.

Продав.

Аж тут - трах! Лютий місяць. Революція. І от вам, значить, революція — будь ласка: ще один зайвий доказ— що то значить хазяїн. Все. Не продай я вчасно копальні, зоставив би хазяїна без копійки і, ясно, без копалень.

А повинен я сказати, що з Генадія Павловича була надзвичайна людина. Можете собі уявити? Здається одного вершка бракувало до семи футів. Колосальний. Руки, знаєте, як лопати. Густа волосня, чорна густа волосня на пальцях, короткі, дебелі нігті, іржу виколупував. Зуби — кожний зуб, мов долото. Нарешті, голос! Я не чув ніде такого голосу. Вийде, бувало, ранком на двір, кахикне, чи там що інше, так, повірите, мені на копальні чути — дві з половиною верстви. Надзвичайна людина. І працювали ж як у нього!

„Ледарі, ви,— каже,— сусвітні. Грабіжники. Я годую вас, а ви збільшення платні вимагаєте? Вон з копальні, сам працюватиму". І рукава засукує.

Впливало. Зараз усі ставали до роботи і навіть за зменшену платню. Ніяких страйків.

Тітка в нього була. Дуже любила конвалярія маяліс, сердечні краплі, чи од геморою, не знаю. Але тітка! Двох мужчин — однією рукою підіймала. Не знаю чи правда, але тринадцять разів була замужем і ніби всіх прогнала.

Раз пожартувала була з шахтарем, той, бачите, хотів поглузувати з неї.

— Нездужаєте,— каже,— Конваліє Ларивонівно? — Її Конвалія звали.

— Ох,— каже,— голубе мій, нездужаю. Ох, важко мені, каже.— Та так, знаєте, за пупа взяла сердегу, підняла над головою і кинула. Чудово. Тільки пукнув і вмер. Отака богиня.

— Вип'ємо, Генашо, — каже вона раз до патрона.

— Вип'ємо, тьотю. Чом не випити.

Сіли і за годину сулію горілки вдвох укутали. Два з половиною літри, молока стільки не вип'єш. Ну, словом, надзвичайні люди.

А Пупонька — це була позашлюбна патронова доня. Набув він її з якоюсь зовсім випадковою штабскапітаншою 57-го Модлінського полку, а та візьми та й махни в закордонні мандри з якимсь Розкукуєвим, чи Розлюлюєвим, купчик, першої гільдії. Словом, як водиться поміж жінок. А Пупонька зосталася.

Одначе Іван Семенович теж не дурень. Як не є, а патрон мав щось та одписати цьому чадові, Пупонці.

Ну, добре.

Спродав я копальні. Сто тисяч золотом! Ви уявляєте?

Повний кабінет мішків. Золото скрізь. Золото в повітрі, золотий порох. А все інше — прах. Ув очах золото! Сльоза тече — золота сльоза.

Моральне задоволення, воно більше важить і дорожче від будь-якого іншого. Зробити людині приємність, і якій людині! Врятувати хазяїну скарби, догодити йому й почути слово похвали,— це річ високої якости. Словом, я плакав, як сукин син, це вже я сказав.

Але прошу вас. Настає революція. Не так то легко вдержати у своїх руках сто тисяч золотом. Мука, уявляєте собі?

— К чорту! — говорить мені Іван Семенович.—Поділи-

мось та й по всьому! Він заїхав світ за очі, а ви, куме, повинні ризикувати через його гроші? Поділимось.

— Ні, голубе, не випаде.

Ви уявляєте? Який цинік. Га? Нічого собі комиз, поділимось!

— Куме,— кажу.— Забудьте про золото. Його нема. Це міт. Це — леґендарне золото. Його ніколи в нас не було. Золото патронове. Тільки патронове. І завжди патронове.

Хрест!

І, знаєте, перехристився.

— Дурень ти,— каже Іван Семенович.

— Зате,— говорю,— чесний.— У ґруди себе вдарив.— Хазяїна не продам, не обдурю, не зраджу.

Запекло, прошу вас, коло серця. Як можна зрадити хазяїна? Свого, законного, справжнього хазяїна!

Ніколи! І ще раз — ніколи. А кум своєї...

Важко, ні до того ж важко мені було з тим золотом. Продукти, прошу вас, подорожчали, життя собаче. Ні спокою, ні надії. Ніч, темна ніч, зоря не тече в небі. Кара господня, а не життя.

І от, зайшов якось я до вечірні, помолився. „Ну,— думаю собі,— каюк. Тільки, щоб кум не знав, Іван Семенович тобто"...

А він мені мало не щодня права свої доводить.

— Раз,— каже,— те, що Пупонька безумовно має законні претенсії на спадщину. Це раз. А друге, що й я ж вам, Семене Миколаєвичу, не чужий. Життя прожить — не поле перейти. Я ж не припускаю думки, що ви замахорите всі гроші, не поділитесь. Ви ж не ідіот, куме, щоб наражати себе на клопіт та небезпеку. Шутка сказать! Я ж вам голову прогризу. Я, нарешті, знайду дорогу, куди слід, щоб вивести такого супчика на чисту воду.

Це вже було задужо.

— Ну,— говорю,— Іване Семеновичу. Знаєте, — говорю.— Це вже, знаєте, чорт знає що. Поперше, ви, припустім,

теж не ідіот, щоб не зрозуміти однієї зовсім простої речі: не поділю я, от і все. Ні з ким не поділю. Ні з кумом, ні з сватом, ні з братом. Платон мені дорогий, а істина дорожча. Не поділю! Зрозуміли? А подруге, Пупонька заробляла,— говорю,— ці гроші? Ідіть, будь ласка, прошу вас, ідіть, прошу, заявляйте. А тільки грошей у мене — фіть! нема... От і все.

— Де ж вони,— каже,— поділися?

— Де? Чудна ви людина, Іване Семеновичу. І розумна, здається, а таке питає. Ха! Де гроші? Хто ж таки питає, де гроші? Нема, от і вже. Будь ласка!

Не повірив. Прийшли з ним до кабінету. Обдивилися. Немає ані п'ятака. Трьох копійок нема. В їдальню. Нема! В дитячу, в кладову, до вбиральні пішли...

Ну, хоч запали, а хочби тобі злот. Ніде й не пахне золотом. Ніби його ніколи тут і не було. Ніби то був золотий сон, леґенда, міт, золота мрія. Фіть! розвіялась і нема.

Став тоді Іван Семенович посеред кабінету, побілів, за серце вхопився і так, знаєте, пошепки, ледве чутно, закричав. Усім своїм єством, усім життям закричав.

— Мерзотнику! Ти переказав золото за кордон? Хазяїну? Уб'ю холуя!

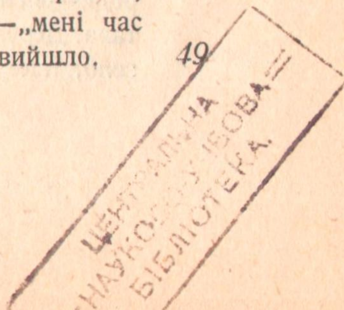
І впав.

Лежить, губами ворухнути не може, пальцями не ворухне, тільки очі безумні стали. Дивляться вони на мене, все серце мені перевертають. Така динаміка. Білки налилися, жилки червоні, страшно дивитись.

„Нещасна,— думаю,— Пупонька. Це ж Івана Семеновича не інакше, як параліж ударив"...

І вгадав. Одвезли ми його додому, поклали. А він — непорушний.

„Тепер,— думаю,— ти нічого мені, куме, не зробиш, я вільний. Господня воля. Як сказав поет —„мені час тліти, а тобі цвісти", так от якраз навпаки вийшло.

Почав я з своєю родиною трохи спокійніше жити. А потім знову — як закрутило...

Од Генадія Павловича більше ні слуху, ні послуху. Що вже намучився я! Приїде чи не приїде? Перестраждав скільки, пережив. Де він, як там йому. Чи вмер? А тут іще новий клопіт. Яким чином, яким способом, яким, нарешті, робом, не знаю, пройшла чутка, ніби я, розумієте? ніби я спродав комусь копальні й переказав за кордон сто тисяч золотом. Переказав за кордон — одна версія. Друга — здав більшовикам. І третя версія — приховав золото, закопав золотий фонд, капіталіст, ворог народу, ви собі уявляєте.

Аґенти, чека. Таке пішло! Трусять мене, в погребі шукають. Не міг же він переказати за кордон. Як же він міг переказати, як тоді вже була революція? Золото мусить бути в нього. Золото десь тут, десь закопане.

А може, зрештою, і не закопане. Може його взагалі не існує в природі. Боже мій, чого тільки не скажуть підчас революції. Можуть сказати, що ви закопали свою власну голову, своє сумління, що ви закопали чорт знає що.

Посадовили мене в підвал. Сім'я голодна. Мені загрожує найвища кара. Зблід я, схуд, на мерця схожий став. Загубив пуд дванадцять фунтів. Але твердо стою на своєму.

— Не продавав, знать не знаю, золота в мене ніякого не було, нема і знаю, що не буде. Я людина найманої праці, наймит і от вам омніа меа. Все життя мене есклуатували. Кустодієв так, дійсно, Кустодієв капіталіст. Я ж пролетарій, хочу жити і працювати з радянською владою, і тільки з радянською. От і все.

І випустили.

Боже мій! Вийшов я на сонце, на свіже повітря. А повітря чисте, чистий такий більшовицький воздух. Дзвінь у природі — ясна та прозора. Іду — хитають. Пташка защебетала. Дерева розпукуються. І кожна тобі травинка, і всяке зело, таке миле, таке зелене. Став я, за паркан тримаюся

і плачу. Ну плачу ж, як сукин син. Гірко стало. За що? Кому я що винен?

Приходжу до дому. Жінка знепритомніла, діти в крик. Батько воскрес! Батько воскрес! Воїстину воскрес. Бо знаєте, що таке батько? Батько це, коли хочете, все. Батьком усе тримається.

Сів я до столу. Подивився. Бідність же яка...

Коли це, не минуло й півроку, дістаю посаду!

Все забулося, все минулося. Республіка потребує людей, що знають своє діло. І от Семен Миколаєвич Бараболя теж має місце на радянській землі. Має роботу. Має гроші! Одисея, прошу вас, чиста Одисея.

Живу, працюю, як сказав поет.

Тихим вечором засвітиш світло, сядеш, сім'я навколо тебе, самоварчик закипить. Ну чим не життя? Минає рік, другий, п'ятий. Мануфактура з'явилася. Халву почали виробляти, як і за мирного часу. Живеш собі, як і справжній трудяка. Одробив, одсидів на посаді і душа спокійна. Обов'язок перед державою виконав. Рівновага на душі, гладінь.

Тільки іноді — нема, нема та й колупне в серце. Мороз по шкірі пройде. Заплющиш очі, страшно стане...

Раз таки, пішов і звідав кума. Він трохи підлікувався. Можна було зрозуміти, що він, власне, хоче сказати. Гірко так ворухнув губами, докірливо промовив:

— Випустили тебе... віддав їм золото... за пайку...без мене... кум!

Защеміло мені серце ще раз. Але що я міг йому сказати?

Так і пішов додому з важким настроєм.

Сидимо за самоварчиком. Вікна фіраночками позатуляні. Мовчимо. І от дружина моя прекрасна, знаєте, женщина, помовчала так і питає:

— Сеню, скільки це вже років, як Генадій Павлович виїхав за кордон?

Довго я не відповідав їй. Потім замислено так одказую:

— Дев'ятий рік пішов... Але чому ти про нього згадала?

— Та так,— каже,— згадалося...

І в цей момент, прошу вас. Клац! — у двері. Чиста Шехерезада. Ми так і прикипіли. Сидимо, не ворухнеться ніхто. А серце мені тук - тук - тук... Зблід я, наче перед страшним судом.

— Хто там? — питаю, нарешті.

— Відчиніть,— одказує глухий, низький бас. — Відчиніть, Семене, це я.

Жінка знепритомніла. А я підійшов до дверей, одчиняю. І от увіходить обшарпана, стара, бородата людина.

— Кого вам треба? — питаю.

Подивилась на мене людина, сіла до столу та так одним словом мене й рубонула:

— Тебе, Семене.

— Хазяїне! — скрикнув я не своїм голосом.

Так, це був хазяїн. І от, будь ласка, що тут іще можна сказати? Це був Генадій Павлович Кустодієв, в одежі старця, в чоботях жебрака і з сріблом у волоссі, замість золота, що дзвеніло колись у його кишенях.

Довго ми так сиділи. Ніч минає, а ми про незначущі речі розмовляємо. Нарешті кожний нерв до краю напружився. Тоді Генадій Павлович тихо поспитав:

— Ну, що ж, Семене? Як же справи?

І замовк. Дивиться на мене й мовчить. Туман у в очах. Вогкість. Ну, прошу вас, незносна картина.

Тоді я вислав усіх із кімнати, підняв одну планочку з паркета і дістав звідти бокал. Підніс його на світло. А він так і бризнув іскрами. Були в ньому діяманти, якраз на сто тисяч карбованців, три чверти бокала діямантів.

Поставив я їх перед хазяїном.— Ось,— кажу,— моя відповідь.—І ввесь захолов. Уся кров мені захолола. Емоція— неможлива.

А він висипав діяманти в пригорщ, дивиться на них, не моргне. А скільки я на них дивився отак довгими ночами!

Очі безумні, руки тремтять, слова не може вимовити. По тому загорнув діяманти в хусточку. Сховав.

— Як же це ти? — питає.

— Не турбуйтесь,— одказую.— Я вже знав, як треба робити. Золото перевів на паперові гроші, а як вони почали падати — купив діяманти...

Встав тоді Генадій Павлович, дістав із кишені сто карбованців.

— На,— каже,— бери за вірну службу.

Поклав на столі і вийшов. Саме така пора, зоря потекла в небі. А я стою і плачу, як сукин син.

„От і все,— думаю.— А кум же, ідіот, до паралїжу дійшов, гадав, що я по-холуйському оддав хазяйське добро державі — за пайку, за якусь там, прошу вас, пайку! А може б її ще й не дали. Звідки людина може бути певна?“

Так то. Різні бувають на світі ідіоти. Плюс холуї.

Січень, 1930 р.

ІВАН КИРИЛЕНКО

НАТИСК

ПОВІСТЬ

ЗАКІНЧЕННЯ [1]

РОЗДІЛ XIII

Секретар зустрів його підкреслено весело і сказав, звертаючись до натовпу запилених людей, що жваво розмовляли, жартуючи і жартували, розмовляючи:

— Ось і Шевелівка, а ми тільки що згадували...

Всі обернулися і на хвилинку затримали очі на Рідкодубові.

— Поганим чи гарним?— вітаючись, запитав той і поклав портфель на стіл.

— Червневий плян твої села виконали майже на сто відсотків. Поганим нема чого згадувати. Правда, неправильно

[1] Див. Гарт № № 10—11, 12, 1929 р., № 1, 1930 р.

 з горілкою у тебе вийшло. Не можна, братище, на горілці хлібозаготівельні пляни будувати. Трохи перестарався, а втім це дрібниця.

— Хотів двох зайців одним пострілом забити: і зайвину у куркулів узяти і від пияцтва незаможників хоч тимчасово одвернути. Що ж тут такого...

— Не будемо сперечатися. В нашій роботі помилки неминучі, в цілому ж у тебе добре справа стоїть. Та чого ти стовбичиш перед столом, наче на іспиті? Сідай! — Потім, помовчавши хвилину, секретар сказав:

— Очеретянка, правда, трохи не довезла... Але...

— Сто карбованців дали їм нарешті?— перебив Рідкодуб.

— Вчора одержав їхній уповноважений.

— Тоді не турбуйся. Довезуть і решту — упевнено сказав Рідкодуб і знову зацікавився людьми, що й одягом і балачками страшенно нагадували його самого.

— Мабуть усе наш брат — мобілізований з центру?

— Вони й є... У мене в районі працювало дванадцять чоловіка.

— Чому працювало, а не працюють?— здивовано запитав Рідкодуб,— адже вони тільки на нараду приїхали, а потім знов на села...

— В тім то й річ, що доводиться розлучитися з ними,— сказав секретар.— Бачиш, вони вже з манатками... Телеграму з ОПК одержав, щоб звільнив їх...

Рідкодуб жваво запитав:

— Невже? Значить завтра й я буду в Харкові?

— Не будеш,— холодно й твердо сказав секретар, дивлячись на велику чорнильну пляму у себе на столі.— Ти, Рідкодубе, лишишся ще на два тижні.

— З якої речі?— скочив з місця Рідкодуб.— Хіба я не такий, як вони?.. Телеграма ж є... Сам же казав...

— Я цілком тобі співчуваю, дорогий товаришу,— просто з усмішкою сказав секретар,— але сьогодні покинути Ше-

волівку без уповноваженого з центру — ніяк не можна... Ти сам це бачиш... ОПК дозволив затримати тебе.

— Чому ж решту товаришів звільняєш? Що я гірший за них?— гостро глянув на секретаря Рідкодуб.

Обличчя секретареві раптом похмарніло і гострий погляд його зустрівся з Рідкодубовим, мов дві шпаги на смертельній дуелі.

— Ти сказав «гірший»?— поволі з притиском на останньому слові, запитав секретар, не моргаючи очима.— А я думав, навпаки... Гірших у куркульські села ми не посилаємо... Розумієш?..

Рідкодуб спустив очі вниз... Він раптом якось ущух, зщітився, наче ранений у саме серце боєць. Глухим і покірним голосом здоланого він пробурмотів:

— Ну що ж... Коли так...— і похнюпившись, спинив чомусь зір свій на грубих, сивих від пилу черевиках секретаря... Підошва на одному з них відстала, і Рідкодуб уявляв як вона рітмично шльопає, коли секретар, насідаючи на ліву ногу, шкутильгає вулицею.

Ще чув дотепні і влучні жарти товаришів, виголошувані хрипкими від частих промов голосами і тоді всередині йому заворушилася зелена жаба заздрости.

Коли ж, нарешті, підвів голову, побачив, що секретар уже зовсім забув за нього і, не відповідаючи на дотепи, прикладав печатки до командировок під розмашистими прозаїчними словами:

„Тов. №... пробув на хлібозаготівлях у N-ному районі з 5-го травня до 4-го липня і відряджається в розпорядження ОПК.

Підстава: телеграма ОПК від 3-VII.

Секретар РПК — Самойлов".

Тоді Рідкодуб зрозумів і відчув невмолимість, простоту і залізну логічність і секретаревих слів, і сірого пожмаканого паперу — телеграми з ОПК. Йому стало байдуже до всього... Хай би оце зараз секретар кинув ставити печатки

 і сказав, що лишає Рідкодуба не на два тижні, а назавжди,— Рідкодуб не здивувався б і мовчки погодився б.

Але секретар, потиснувши руки тим, що від'їжджали, сказав зовсім інше:

— Ну, ходім, товаришу, поснідаємо і поговоримо... А то за півгодини у мене починається пленум райвику... Ніколи буде... У тебе, здається, є про що розповісти,— недвозначно всміхаючись, сказав Рідкодубові секретар. — Побили вас учора? Га?

— Хто тебе інформував?— щиро здивувався Рідкодуб.

— Це не важно... Слухом, як відомо, земля повна.

Вони вийшли на ґанок і назустріч їм ударило ніжною теплінню липневе сонце. Через церковний майдан веселим натовпом одинадцять загорілих, обвішаних валізками комунарів, швидко простували до залізничної станції... Їхній сміх і голосні розмови й досі чув Рідкодуб.

— Ходім у потребилівку. Спека яка,—сказав секретар — Пляшку пива вип'ємо або що.

— Не заперечую,— з покірним зідханням погодився Рідкодуб.

— А ти тільки носа не вішай,— тепло, якось по - братерському сказав секретар.— Я розумію, що вертатися тобі до Шевелівки не дуже хочеться...

— До зарізу не хочеться.

— Так, можливо... Але подумай сам, чи тактовно було б після того, як учора вас з поля прогнали баби — сьогодні відкомандирувати тебе в округу... Знаєш, як розцінили б це Говорухи та Степаненки? «Злякався, сукин син,— сказали б.—Утік». І тоді, вір мені, Рідкодубе, ні липневого пляну, ні прирізки землі созівцям — нам би довго не вдалося зробити... А на уповноважених з центру там би й уваги не звертали. Розумієш?

— А й справді,— подумав Рідкодуб,— як він сам цього не второпав? Це ж так просто й правильно.

Замість відповіді він запитав серйозно, діловито:

— А скільки за липневим пляном припадає на Шевелівку?

— Дві тисячі пудів Шевелівка та Очеретянка п'ятсот... Дадуть, не зігнуться...

— Дадуть то дадуть, але як з куркулями?.. Вчорашнього їм пробачити не можна... Треба заарештувати двох - трьох...

— Згоден. Я уже навіть сповістив куди слід, але негайно ж сьогодні роздувати цю справу не слід... Так можна увагу селянства відвернути від хлібозаготівель і тоді в липні ми не виконаємо пляну... Всі сили, всю увагу треба на хліб. Розумієш, на хліб. А потім ми в боргу не лишимося, згадаємо й учорашню історію і цілу низку попередніх. У мене там матеріялів досить...

Біля самої «потребилівки» їх зустрів високий, смуглявий аґітпроп райпарткому. Коли він сміявся, два разки блискучих зубів на фоні загорілого лиця підкреслювали молодість, жвавість і зугарність.

— Привіт, привіт,— усміхнувся він Рідкодубові.— Оце добре, що приїхав... Зайдеш у райпартком, візьмеш тези до міжнародного дня кооперації. Доведеться тобі провадити його від імени райпарткому.

— Запрягаєте ви мене, хлопці, мов коня того,— ледве помітно усміхнувся й Рідкодуб.— За ці два тижні зовсім заїздите.

— Нічого... хлопець ти того... Нівроку собі... міцний... Витримаєш....

— Де там міцний... Жінки вчора трохи не попобили... Ледве врятувався.

— Чули, чули,— засміявся аґітпроп — землемір казав, що ледве свого теодоліта врятував. Тільки що оце зустрів його... Сміх — каже — й горе.

— Ти б його попередив, щоб він трохи стримувався... А то поїде по селах, почне розносити всюди... Ті, кому це на користь, підхоплять, а нам це тільки нашкодить.

— Нічого і так мовчатиме. Хлопець наш...— заспокоюючи, сказав аґітпроп.

— А ти це куди настроївся,— запитав його секретар.— У райпарткомі нікого нема... Ходім з нами, поснідаємо.

— Е, ні, товариші... Я на пленум. Уже час,— кинув він оком на маленького годинника на руці.

— Хіба?— заметушився секретар.— А котра там?

— Пів на другу. Мабуть усі вже зійшлися.

— Тоді й я пішов... Бувай, товаришу,— подав він руку Рідкодубові.— Йди снідай... Хай колись іншим разом поговоримо по душі... А Говоруху та Степаненка притисни як слід... Хліб у них є... Зроби так, щоб самі селяни про це голосно заговорили... Вони знають, тільки мовчать... Ворогів не хочуть собі наживати... Між іншим, використай для цього мітинґ у день кооперації. А созівців заспокой... Костенкові перекажи, хай більше не підставляє голови під коромисло...

Секретар, не випускаючи Рідкодубової руки, поспішаючи, давав поради... Збоку стояв аґітпроп і всміхався своєю сліпучою усмішкою.

— Та що ти його вчиш. Він сам стріляний вовк,— сказав він, звертаючись до секретаря.

— Ходім на пленум. А то чекатимуть там... Незручно.

— Пішли, пішли...

— Ну, бувай,— подав руку аґітпроп.— Не ображайся, що затримали. Два тижні — діло невелике, а нам ти здорово допоможеш. Завсельбуда там візьми в роботу.

Секретар і аґітпроп пішли до сірого цегляного будинку райвиконкому.

— А тези кооперативні?— навздогін їм, майже інстинктивно, вигукнув Рідкодуб.

— Зайди в райпартком... Там діловод. Візьми у нього.

— Значить ще два тижні, — подумав Рідкодуб і, не поспішаючи, пішов у напрямку до райпарткому.

Здалеку почувся протяжний, бадьорий гудок паротяга.

Рідкодуб згадав товаришів, звільнених із хлібозаготівель і уявив картину:

Саме оце потяг підходить до вокзалу і хлопці, мабуть, один перед одного товпляться у ваґон... За дві години вони дома в столиці — а там шалений рух, трамваї, автобуси, наче маленькі швидкі жуки вулицями метушаться таксі, а навкруги так багато світла... А головне, хлопці сьогодні ж, причепурившись, підуть мабуть до театру, до знайомих і весело розповідатимуть їм смішні і трагічні пригоди зі своєї роботи на селі.

І відчув Рідкодуб, що ніколи ще так не любив він гарячого, кам'яного міста з його чіткістю, з його світлом і тінями, з його божевільним темпом і нестримним гарячковим напором.

І навіть звичайний приміський потяг, що прокричав на станції, здавався таким близьким і рідним, бо розбудив він приспану любов до світла, до творчої феєрії червоної столиці.

Захотілось Рідкодубові повернутися, швидко наздогнати секретаря і прохати вперто й настирливо лише про одне:

Хай він пустить його до Харкова, хоч на одну добу... Потім він знову поїде в Шевелівку, міцний, насичений новою енерґією...

Аж оглянувся назад Рідкодуб — так він увірував у можливість здійснення свого наміру... Але секретаря з аґітпропом уже не було видно.

Тоді раптом зрозумів Рідкодуб усю безпідставність і наївність своїх думок. Справді, Самойлов правий. Кидати Шевелівку у такий момент не можна... Наближаючись до райпарткому, Рідкодуб спостеріг у собі якийсь непевний стан. На зміну одному рішенню приходило інше... Те, що тільки но вважалося ним за неперейдений закон — тепер затулялося, вкривалося густою хмарою сумніву, а сумнів поволі оформлявся у певну конкретну думку.

— Я маю право повернутися додому... Попрацював і годі... Хай ще ті посидять тут, хто взагалі пороху не нюхав,

а село бачив лише з вікна потягу, їдучи щороку на курорт. Багато їх останнього часу розвелося в партійних лавах... На язик тільки гострі. А я, здається, ніколи не був ззаду. П'ять років в армії. Пройшов фронти... Тричі поранений. Мабуть так, що й відпочити б час. Не вік же тягти лямку... Казав же колись батько: «На світі, сину, здавна вже так повелося: хто везе, того й поганяють». І правильно казав старий... Хіба мене оце не поганяють... Решту відпустили, а ти ще їдь на два тижні. Ні, я таки справді тюхтій. Треба було зразу запротестувати, вдарити телеграму в ОПК — прохати, щоб звільнили».

Робилося боляче і здавалося ніби весь світ населений черствими жорстокими егоїстами і ніхто не хоче з ним рахуватися.

Тоді слово забирав холодний, добре тренований розум більшовика. Він працював чітко, наче мотор, і дбайливо одну за одною породжував такі звичні й добре відомі Рідкодубові думки:

— Добре, я поїхав би... А як же Шевелівка, Очеретянка, новий плян, созівці, вистава, міжнародній день кооперації? А Карась, Костенко, Стрепет та інші, чи вони гірші за мене, а от же сидять на селі — і нічого, стогнуть, а везуть угору нашого воза... Тим більше, лишати їх самотніми в тій ситуації, що скоїлася в наслідок жіночого бунту, було б просто злочином. Самойлов безперечно має рацію, і мені нічого нюні розпускати. Два тижні треба напружитись, щоб урешті ми перемогли...

— Так то воно так,— знову ворушилася десь, зростала і полонила всього в'юнка, кучерява мавка сумніву.— Але ж у мене вимоги більші, ніж у них... Я не можу щодня не читати газет, не слухати вечорами радіо, не зустрічатися з рівними собі товаришами і т. ін.

— А в Карася та Костенка, приміром, хіба нема вищих поривань,— знову терпко і владно встрявав розум.— Он Костенко пише вірші, а Карась хіба ж так захо-

пнюється театральним мистецтвом. Думаєш, їх не тягне до міста.

Отак, схиливши голову, ледве пересував ноги Рідкодуб і не помітив, що опинився не біля райпарткому, а на високому насипі, що з'єднував майдан з протилежним бугром. На бугрі безладно розкидані були чепурні хатки, майже біля кожної з них ріс садочок, а під самими причілковими вікнами дівочими руками випещені пишно цвіли троянди, жоржини, гвоздики, «паничики» і «анютині глазки».

Рідкодуб глянув навкруги. Червоний цегляний будинок райпарткому лишився йому праворуч, просто перед себе бачив він курний шлях, що ним треба їхати в Шевелівку, а ліворуч широко послалася низина... Мабуть по весні її заливає водою, а в травні тут росте розкішне сіно... Але сіно давно вже скошено і низина рясно всіяна телячими та кінськими кізяками. Ще бачив Рідкодуб кілька табунів гусей, що, гордовито тримаючи голови, мирно походжали за своїми вожаками... А там, ген - ген видно було високу темнозелену стіну очеретів, а трохи ближче ледве - ледве хитався від вітру стрункий осітняк та лопотів листом рясний рогіз... Понад очеретом по черево в рогозі збилася худоба, шукаючи рятунку від безжалісних, настирливих мух. Сухоребрі коні і молоді, переважно, руді лошата розмашисто хитали головами, віяли хвостами — та навряд чи це давало якусь полегкість... Цілий загін телят збився в купу і пружинисті хвости їхні з кетягами засохлої багнюки на кінцях вибивали по хребтах, немов кастаньєтами.

Рідкодуб подивився вниз. Під самим схилом насипу на зеленому спориші порпалося чоловіка з п'ять дітвори... Разом усім не було й п'ятидесяти років. По довгих, аж до п'ят, полотняних сорочках, підперезаних оривками, Рідкодуб пізнав дівчаток. Сорочки їм були в багнюці, а на замурзаних обличчях лише очі та зуби світилися ясно й безжурно. Хлопчаки (їх було троє) відрізнялися тим, що мали через плече стьожку, яка мусіла підтримувати на

 відповідному рівні справжні хлоп'ячі штани... Хлопці ч стіше за дівчат шморгали носами, говорити намагалися б сом і волосся стирчало їм догори, в той час, як дівчат змалку привчаються гладенько його зачісувати.

Всі п'ятеро сиділи в колі і захоплено грали в «кицю кицю не занось кошенят». Цю гру добре пам'ятав Рідкоду Він згадав своє гірке дитинство і перед очима, мов жи пройшла картина: рівний, як стіл вигін, понад берег річки, він у полатаних полотняних штанцях і така ж сам «киця - киця».

Рідкодуба завжди чомусь радісно і глибоко хвилюва діти.

Там, у столиці, йому часто доводилося бачити піонерсь походи... І коли він, високий і дебелий, дивився на безту ботний сміх дитячого натовпу, на червоні краватки і роже обличчя, слухав звуки відомого маршу — ним опановув нечуваний жаль за своїм дитинством, що пройшло в зли нях, бійці та поневіряннях... Одночасно всю його істо сповнювала якась надлюдська радість і гордість за те, щ оці в червоних краватках ростимуть куди в кращих умова ніж мільйони дітей, калічених старим ладом.

Ще думав Рідкодуб, якою дорогою ціною куплено діт право на краватки і тріюмфальні походи і до горла то підкочувалось щось і приємне, і гірке, і непотрібне... Х тілося тоді йому, дебелому, порубаному в боях комунар разом з піонерами йти брукованою вулицею, кричати сміятися з ними і вигукувати на весь світ:

— Завжди готовий!

Рідкодуб не зводив очей з дітвори, що несподівано з була про «кицю» і тепер готувалися до чогось далеко скла нішого, ніж наївна киця... Вгору не чути було Рідкодубо що саме говорив білоголовий хлопчина, але по його пова них рухах і басовитому голосу — догадався, що він, от білоголовий, не інакше, як вважає себе зе верховода н цією групою.

Он він безцеремонно шарпнув дівчину, що не так повернулася, а далі показав, де треба стати маленькому опецькуватому карапузові — і тоді Рідкодуб помітив, що четверо дітей утворили симетричну групу, складену за всіма правилами військового ладу.

Рідкодуб так замилувався дітворою, що забув про свої сумніви й образи, і всю увагу скерував туди, вниз, де йшла підготовка до якоїсь, безперечно, цікавої нової гри.

— Може в «горю - горю дуба»,— згадав Рідкодуб своє дитинство, аж тут білоголовий махнув рукою, і міньятюрний загін рушив.

Дівчатка, плутаючись у довгих своїх сорочечках, намагалися йти в ногу з хлопцями й не відставати від них.

— Пісню!— вигукнув білоголовий владно і гостро, наче військову команду.— Одарко, починай!

Рідкодуб перегнувся через поручні, весь витягся вперед, щоб почути які пісні співатиме цей імпровізований піонер - загін без краваток і барабанів:

„Ми молоді - і весняні квіти, —

тоненько й несміливо запищала Одарка.

„Ми діти молота й серпа,—

підтримувала її друга дівчина,—

„Ми тільки поцинаєм зити,
Але взе зде нас болотьба...“

Заспівали всі п'ятеро, в ногу маршуючи понад насипом.

Рідкодуб не вірив своїм вухам... Невже вони, оті маленькі милі мацапури співають піонерського гімна...

Родився, зростав, заливав усю істоту знайомий екстаз: Рідкодуб почував, як щось густе й гаряче тисне в грудях, загрожує прорватися й розлитися вогняним потоком радости... Таке почуття опановувало ним, коли він перемож-

цем входив у відбите у білих місто і назустріч йому лунали радісні вигуки: «Слава».

— Значить не даремно ми своєю кров'ю поливали брук вулиць, степові стерні, недурно в громі і вогні гинули тисячами кращі з нас... Дітвора, селянська дітвора, гусячі пастухи в полотняних сорочечках уже готуються до боротьби...

— Вже їх «зде болотьба».

— Любі мої діточки!—трохи не вигукнув на всі луки Рідкодуб.— Співайте, дорогі! Співайте голосніше! Сміливіше! Ваша зоряна доля в наших надійних руках! Ми підемо знову на нові Перекопи, вдаримо так, що земля обертом піде — аби лише співали ви, любі дітки, замурзані пастухи з далеких сіл!

Ех чорт забирай! Та що таке Шевелівка, і тисяча Говорух, і вчорашня поразка?.. Це ж дрібний нікчемний епізод у порівнанні з тим, що я чую... Наше росте просто з прикорня, буйними паростками з землі випинається і ніяким Говорухам не спинити, не затримати цього переможного росту.— В райпартком! Дайош тези і негайно в Шевелівку... Ми покажемо, як жінок під'юджувати до бунту, ми зломимо, скрутимо в баранячий ріг вашу зґраю!.. Ми знайдемо ваш хліб захований... З дна морського витягнемо, щоб оті діти не голодні були... Нас не зломиш! Правда — дітки?— думкою запитав їх Рідкодуб, і вже швидко йдучи до райпарткому, чув навздогін слова піонерського гімну...

— А ви думали злякався ваших рогачів?.. Чорта пухлого... Подивимось хто кого?—Рідкодуб радісно влетів у райпартком, почуваючи, що енерґії в нього вистачить на десять Шевелівок.

Діловод аж погляд затримав на Рідкодубові: чи не випив часом... Поспішає, сміється й на місці не встоїть...

— Здоров, Санько,—вигукнув Рідкодуб побачивши, що в сусідній кімнаті схилився над столом Санько Шустів — секретар райкому комсомолу.

ПРЕЗИДІЯ З'ЇЗДУ „МОЛОДНЯКА"

ЗЛІВА НАПРАВО: І. ІСАЄВ, П. УСЕНКО, Ф. СІТО, ЦВЕРАВА, Л. СМІЛЯНСЬКИЙ, О. КОРНІЙЧУК, Б. КОВАЛЕНКО, ЗА ГАЗЕТОЮ: ЛУАРСАМІДЗЕ і ІВ. ГОНЧАРЕНКО

ПРЕМІЙОВАНІ УДАРНИКИ — РОБІТНИКИ ДОНБАСУ РАЗОМ З ПИСЬМЕННИКАМИ (І. КУЛИК, ІВ. КИРИЛЕНКО, Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ, А. ШМИГЕЛЬСЬКИЙ, А. ДИКИЙ, СКУБА, МАЛОВІЧКО) В БУД. ЛІТ. ІМ. В. БЛАКИТНОГО

— Що робиш, братишка?! Га?

— Геометрію вчу, тов. Рідкодубе. Ситуація для мене підходяща. Нарешті мене таки посилають на робфак... Дочекався таки! Отам і культурний і політичний рівень підніму. Це тобі не райком, а те - хно - ло - гіч - ний інститут... Професори... Студенти! Розумієш?— глибокодумно й мрійно дивився Санько на Рідкодуба.

— Ха - ха - ха! Розумію, добре розумію, товаришочок! Крий, напролом! Інженером будеш... Гарне діло, Санько... Молодчина!

— Звичайно буду, аби закінчити, а то я хіба ж так поверну справу.

— Правильно... а от ячейку Шевелівську я перешерстю. Чуєш, Санько, перешерстю... Всіх куркуленків викину, незаможників, наймитів організую! Дозволяєш? Га? Товаришу секретарю!— сміявся Рідкодуб.

— Мені тепер до Шевелівки нема діла... Роби як хоч, залежно від кон'юнктури. Я вже не секретар. Завтра прибуде інший.

— Ну, бувай, Санько. Бувай, кон'юнктура.

— Всього найкращого.

Рідкодуб вихорем вилетів з райпарткому.

РОЗДІЛ XIV

В Шевелівку Рідкодуб повернувся пізно ввечері і, засвітивши в кімнаті каганця, почав розробляти плян проведення міжнародного кооперативного дня. Він так захопився своєю роботою, що забув про вечерю і, лише поставивши останню крапку в бльокноті, відчув жагучий апетит.

— Їсти, їсти, їсти!

Ціла зграя попілнастих метеликів кружляла навколо лямпи, вилітаючи у розчинене вікно і знову повертаючись до світла. В садку ледве чутно шелестіли вишні та яблуні, а в купі торішньої напівзогнилої соломи заховався цвіркун і тепер видзвонював свою одноманітну мельодію.

З того боку чулася гармошка і хтось з присвистом підспівував їй.

— Мабуть з репетиції повертаються,— вирішив Рідкодуб, роздягаючись. Їсти йому таки справді дуже хотілося, але будити стару не наважувався. Дівчата ж мабуть десь гуляють.

Почекати їх, чи лягати спати не ївши?

Біля двору почувся молодий, стриманий сміх і за хвилину Оленка й Христя тихо відчинили двері.

— Ви повернулися?!— напівздивовано і неприховано радісно сказала Оленка.— А тут усі вирішили, що ви назавжди виїхали.

— Вечеряти, Оленочко... Ми, як бачиш, повернулися. Між іншим, як ваша репетиція?

— Вчора гарно було... а сьогодні трохи не клеїлось... Стьопка знову почав викаблучуватися... Трохи Паші не набив. Колька та Васька не дали.

— От гадюка, доведеться знову садовити... Давай вечеряти, Оленко, бо їсти хочеться як з ружжа,— сміявся Рідкодуб, а Оленка дивилася на нього й не розуміла, чого він такий веселий сьогодні і надмірно жвавий отой хлібозаготівник. Після вчорашнього інший ходив би, як хмара, а може й зовсім п'ятами накивав би на Шевелівку, а він наче радий тому, що так усе скоїлося... Загадкові якісь люди оці уповноважені,— думала вона... Ніяк не купиш того діла, що їх веселить, що засмучує.

— Завтра, Оленочко, скликай усіх... Генеральну репетицію зробимо. Розумієш, генеральну... Треба, щоб вистава післязавтра пройшла на красоту. Треба показати їм, матері їхній ковінька, що нас тяжко збити з пантелику. Правда ж, Олено?

Дівчина напевне не знала кому саме має «показувати» Рідкодуб, але переконана була, що говорить він правильно і відповіла хоча й тихо, але виразно й упевнено:

— Звичайно, покажемо!

Другого дня зібрався сільський актив.

Довго довелося бігати сільвиконавцям доки до школи причвалало з тридцятеро селян. Найкращу дисципліну виявили созівці. На чолі з Костенком їх прийшло п'ятнадцять чоловіка... Вони були похмурі, скоса дивилися на решту присутніх і лише з Рідкодубом та Карасем привітно, з пророчистими усмішками, віталися за руку. Вчорашня поразка ще дужче зріднила їх, а той факт, що Рідкодуб не здав, не звісив носа, а скликає актив, бадьорив созівців і надавав їм енерґії до боротьби.

Згодом прийшли комсомольці, Васька Плотник, що останні дні встигав всюди і виявляв надмірну активність, з ним молодий і соромливий, майже зовсім дитина — суфльор Івась Литвиненко і ще два якихось невідомих Рідкодубові хлопців. Один високий, гарно складений, чубатий, другий — сухорлявий, блакитноокий з покаліченою рукою. Ліва рука його зовсім не мала пальців. Першого звали Оверком Ступою, другого — Яшком Масленком. Перший був син середняка, члена правління СТВ - а, другий — син удови Масленчихи. Обидва, як розповів Васька — комсомольці, але нічим себе досі не виявили. Правда, отой Яшко безпалько, хоч секретарює в комнезамі, а Оверко — тільки тини ламає та дівчатам ворота дьогтем вимазує.

А в цілому обидва хлопці не погані, — закінчив характеристику Васька Плотник і попрохав у Рідкодуба запалити.

За сосновими лавами, вздовж і впоперек зрізаними ножами й уквітчаними атраментом, розсідалися шевелівські активісти. Ті, хто товстіший, огрядніший, погано себе почував на вузьких пристосованих для дітей лавах, улаштовувалися на підлокотниках, деякі сідали просто на долівку біля дверей і, замислено смокчучи махру, чекально поглядали до столу...

За столом уже сидів Рідкодуб і жваво розповідав щось Карасеві. Карась час од часу, стверджуючи, похитував

головою, наче кожне речення Рідкодубове хотів скріпити своєю універсальною улюбленою формулою:

— Це не секрет.

Тоді хтось з гурту, чи Васька Плотник, чи голова СТВ — Свириденко, сказав:

— Мабуть таке, що більше й чекати нікого... Починати б уже можна...

— Та ну да, ну да,— підхопило цю думку кілька голосів.

— Чоловік з тридцять є,—оглядаючи присутніх сказав, Костенко.

— І це добре. Завжди менше буває, а сьогодні нічого собі зійшлися,— невідомо кому сказав Яшко Масленко й опустив очі долу. Яшкові здавалося, що до його слів ніхто не прислухається і це завжди ніяковіло хлопця. Тоді й Карась підвівся на ноги і, постукавши олівцем об стіл, урочисто промовив:

— Товариші .. Я думаю, і це не секрет, що більше в нас не зберуться. Будемо починати, чи ще зачекаємо?

— Починаймо...

— Чекати нікого...

— Ну, тоді збори шевелівського активу оголошую відкритими,— проговорив шабльонну фразу Карась.— Прошу намічати голову й секретаря.

Тоді зовсім несподівано з задньої лави почувся молодий густий баритон:

— Моє предложеніє... Головує пущай товариш Костенко, а секретарем предлагається Яшка Масленка... Щоб даром часу не витрачати...

Всі обернулися і з легким здивованням стежили за високим чубатим юнаком, що подав пропозицію.

— Що це з Оверком скоїлося,—нахилився Івась Литвиненко до Васьки Плотника.— Ніколи його було на зборах не побачиш, а це прийшов та ще й голос подає... Глянь, як усі на нього витріщилися.

— Тепер, брат, усі заговорять... Уремя таке підійшло...

Я вчора з ним до світа ходив понад ставком, розповідав про всю нашу жизню... Довго він не добирав, що до чого, а потім погодився зі мною і обіцяв, що буде активно працювати...

— Давно б уже час як слід узятися за роботу... А то таке, комсомол не комсомол, а чорт зна що... Знаєш, Вася, коли я вчора почув про те, що созівців прогнали з поля — мені, признатися, й соромно було чогось і образливо за всіх нас, комсомольців. Живемо собі, вечорами по вулицях гайгакаємо, з дівчатами спимо, а щоб користь якусь для бідноти — то в нас нема... Та ні книжки путящої не прочитали, ні зборів, як слід не проводили... І знову ж, Вася, мало нас... Як було позаторік шість чоловіка — так і по ці пори лишилося.

— Тепер наші лави виростуть... Опридільонно виростуть. Потому, брат, раздєл по селу пішов... Хто за кого... Одна сторона вроді наша, це созівці, незаможники, багато середняків, ну от ми, комсомольці, а друга — куркулича. Там Степаненко, Говоруха, Гуць, а за ними ще багато заможних... Довго роздумувати, братишка, тепер нема часу — сила на силу пішла... Посередині не встоїш, треба або сюди, або туди... Це я тобі, Ваня, опридільонно кажу.

А тимчасом пропозиція комсомольця Оверка Ступи щодо складу президії пройшла одноголосно; і коли Васька Плотник викладав свою клясову філософію Івасеві Литвиненкові — слово для доповіді дали Рідкодубові.

Говорив він про липневий плян хлібозаготівель, про завтрішнє свято кооперації, побіжно згадав про вчорашню поразку созівців і довго захоплено малював слухачам картину їхнього, шевелівського життя.

Здається, нічого нового для активістів не було в Рідкодубовій доповіді: справді, хіба щомісяця не чують вони таких самих інформацій про хлібозаготівельний плян, хіба не відома їм учорашня подія на полі, або хто з них не

 знає про те, що куркулі шкодять усім заходам радянськ
влади...

Це ж кожний чує, бачить, розуміє.

Та було щось у доповіді Рідкодубовій таке, чого дав
вже не чули шевелівські активісти... Як він говорив от
високий, чорнявий парубок? Здавалося: не словами зв
чайними людськими орудує він, а чимсь таким опукуват
і міцним, що можна помацати пальцями... Так гаряче, зр
зуміло і просто вкладав він у кожне речення близьк
і глибокий зміст. І що далі вслухалися в його мову, то ясні
і категоричніше народжувалася в кожного єдина думка:

— Учора в Шевелівці почалася справжня війна... Бу
вона жорстока й затяжна. Ми, що слухаємо отут доповідь
є бойовий штаб радянського фронту: може, саме в цей ча
десь у клуні, або в садку Говорухи — зібрався штаб ворог
і слухає свого доповідача, так як ми слухаємо тов. Рідк
дуба.

А коли той зачитав плян святкування міжнародньо
дня кооперації — його одноголосно схвалили.

Якось мовчки всі порозумілися й відчули, що розводи
довгі суперечки — не час і що краще зачитаного Рідкодуб
пляну не виробити. Головне тепер — не говорити, не диск
тувати, а діяти енергійно й напористо... Бо інакше всьо
можна сподіватися: вчора прогнали созівців з поля, а завт
баби з рогачами налетять на сільраду й учинять справж
погром, почуваючи за собою міцну підтримку своїх чоло
ків.

Розходилися додому з єдиним бажанням: наступати
ворога одностайно, сміливо й рішуче.

* *

Рідко які пляни виконують цілком і повнотою. От
і плян святкування кооперативного дня, вироблений Рідк
дубом, почав порушуватися з самого ранку.

За пляном мітинґ мав початися об 11 - й годині ранк

ше тільки біля 12 - ої до сільради надійшло кілька селян: певне порушення пляну передбачав і Рідкодуб, але такий повільний збір починав його серйозно турбувати:

— Чи як слід накрутив виконавців? — утретє мабуть запитував він Карася.

Той з самого ранку, не снідавши, вештався в сільраді і теж злегка хвилювався.

Йому треба буде відкривати мітинґ і думка про те, з чого почати, не давала йому спокою.

— З самого ранку ходять, загадують... Тільки народ же в нас... Доки виважиться...

Рідкодуб вийшов на ґанок і глянув уздовж вулиці: чи не йдуть?

Та вулиця була порожня...

Тоді хтось з гурту селян, не кидаючи лузати насіння, сказав невідомо кому, але так, щоб почув Рідкодуб:

— Відпочивають люди... Которі з церкви прийшли, мабуть саме обідають, а може хто й заснути в холодку влаштувався... Наше діло таке...

— Звісно, неділя... Не коли ж мужикові й відпочити, — погодився другий.

Рідкодуб хотів уже знову повернутися в сільраду й учетверте запитати Карася, чи ходять селом виконавці, чи загадують на збори, але вухо його піймало далекі звуки гармошки.

— Значить Васька награє собі «Страданіє», а мітинґ йому й за вухом не свербить... Ну й комсомольці... — з досадою подумав Рідкодуб. — Їм аби гармошка та танці...

З другого краю вулиці, поволі переставляючи ноги, простували до сільради ще кілька селян... Вони так байдуже посувалися вулицею, так демонстративно не поспішали, щоби свідомо дратували Рідкодуба...

— Вони йдуть наче за труною,— обурено вигукнув він, входячи в сільраду.

— Спробуйте оголосити, що безплатно цукор, або гас

видаватимуть — побачите, де й візьметься швидкість. За десять хвилин усе село збіжиться до кооперації.

— Комсомольці теж гарні... Були вчора, чули що о 11 - й... А от зараз уже дванадцята, а вони десь волоцяться по селу...

І ніби у відповідь Рідкодубові біля самої сільради заграла гармошка гулко й урочисто... Здавалося, Васька натиснув разом на всі клявиші і розтяг міха до отказу...

— Прийшли, — вигукнув Рідкодуб і швидко вийшов на ґанок. Доки йшов, думав про те, що в своєму пляні не передбачив одного: треба було з десяти годин біля сільради посадити Ваську з гармошкою й тоді б люди надходили безеперечно швидшим темпом. Послухати в неділю музику, подивитися, як витанцьовує молодь, полюбляють селяни — це безсумнівний факт. Та краще пізно, ніж ніколи. Хай тепер Васька награє що є сили...

Біля сільради було вже чоловіка з п'ятнадцятеро. Чоловіка з десять хлопців, з Ваською на чолі, розташувалися біля самого ґанку, а сам гармоніст уже вмостився на східцях і закидав ремінь на плече.

— Ану вжар, ужар, хлопче... Подивимось, які тепер парубки, — підсунувся ближче вузлуватий і клишоногий Юхим Кандзюба.

З - за рогу квітчастим гуртом виткнулися дівчата і, соромлячись наблизитись до сільради, тупцялися на місці, заздрісно позираючи в бік гармоніста.

— Невже так і не потанцюємо сьогодні «польки»? — думали вони.

Васька зручніше сів, низько схилив голову на бік і злегка торкнув пальцями перломутер клявишів.

Балачки враз припинилися.

Всі затихли в чеканні:

— Ну, ну, послухаємо, чого ви вмієте,— наче казали погляди дядьків... Хлопці молодо переступали з ноги на ногу, зиркаючи на ріг, де білими сукнями майоріли дівчата.

— Вася, польку, — благальним голосом сказав Оверко Ступа. — Вдар, Вася, польку, щоб оті кози не витримали... Сукин син буду — прибіжать, тільки почують...

— А ти б пішов та й привів їх... Може соромляться, — знову заговорив клишоногий Юхим Кандзюба, спльовуючи біля цигарки. — Ех ви, парубота, покидали своїх дівчат сиротами... Он як ми парубкували, так у нас дівчата хіба ж..

Васька вдарив «польку - ласточку», що на той час була найулюбленіша в Шевелівці.

Оверко нетерпляче повів плечима:

— Ех роздайсь, море...

— Йди, йди не огинайся, — під'юджували його хлопці. Після тракториста Кольки — його вважали за найкращого танцюриста.

— Хіба то танці без дівчат... Таке хто зна й що,— огинався Оверко.

Тоді Івась Литвиненко, коронований суфльор шевелівський і наймолодший парубок, дивлячись на Рідкодуба, сказав голосно:

— Піду покличу їх... Чого вони там будуть одірваними від мас стояти... — І очима наче питав у Рідкодуба дозволу.

Той з усмішкою хитнув головою:

— Ясно, що треба покликати... Обов'язково...

— Совершенно вєрно,— зрадів Оверко,— топай, Ваня, тебе вони послухають...

А Васька награвав, бігав пальцями по блискучих пуговичках, широко розтягав гармошку і, дивлячись на його білявий чуб, що спадав на очі, Рідкодуб відчув якусь теплу приязнь до цього хлопця...

— Треба буде йому подякувати... Молодчина... На музику люди зійдуться... Ба, як старається...

Вулицею тепер, групами по три - чотири, а то й п'ять чоловіка з усіх кутків надходили дядьки... Вони наближалися до сільради поважно, з серйозними виразами на обличчях, але, постоявши трохи біля гурту хлопців, що з кож-

ного приводу весело іржали, послухавши безжурні, захва[illegible] переливи гармошки — всім ставало якось хороше й радісн[illegible] Мабуть кожний згадував своє парубоцтво, що минуло в тя[illegible]кій праці й у безмежно - веселих гулянках, коли гул[illegible] від зорі до зорі і не почували втоми.

Спостерігав Рідкодуб селянські лиця й бачив, як пов[illegible]танув на них лід замкнутости й недовір'я, як прояснювал[illegible] їм блакитні й карі очі, і здавалося йому, що навіть глиб[illegible] зморшки на обличчях якось розгладувалися, танули.

До нього підійшов схвильований Карась і голосно, щ[illegible] перекричати «польку - ласточку», вигукнув над самим [illegible]хом Рідкодубовим:

— Дивись, Михайловичу, яку отару дівчат веде Лит[illegible]ненко... Цілий ескадрон... Як так надходитимуть — [illegible] через півгодини й починати можна.

— Там видно буде... Погано тільки, що все це роби[illegible] гармошка. Виходить, що без неї нам не вдалося б зібра[illegible] людей.

— Зійшлися б, звичайно, й так... Це не секрет, але га[illegible]мошка здорово підсобляє.

Дівчата тимчасом, трохи почмихавши собі в хустку, п[illegible]хіхікавши одна одній у вухо, потроху почали пританц[illegible]вувати, незґрабно підштовхуючи одна одну ліктем:

— Іди вже, йди!

— Ну, виходь котора,— війнув чубом Оверко і вилет[illegible] на середину кола. — Злякалися... щоб не перетанцював, [illegible] зухвало кивнув він у дівчачий гурт.

— Чи ба який моторний. Не таких бачили та не л[illegible]калися, — в тон йому відповіла Оленка. Рідкодуб ли[illegible] тепер помітив її в натовпі.

— Ану, виходь! — пристукнув черевиком Оверко.

— І вийду — що ж ти думаєш — швидше, Васю, [illegible] гукнула раптом дівчина і її стрункі загорілі ноги ритмі[illegible] й граціозно задріботіли поруч великих, незґрабних н[illegible] Оверкових.

Цього мабуть тільки й чекали хлопці та дівчата... Важко було, щоб хтось почав... А коли вже Оленка та Оверко відважилися — тепер тримайся, Васю... Доведеться тобі гірко: річкою піт з тебе литиме, мокра сорочка до спини прилипне, а ти мусиш грати, щоб у завірюсі штанів і спідниць, чубів і кіс молодість справляла своє свято.

Ні, як не кажіть, а не легка почесна роля гармоніста на селі.

— Піддай жару! — гукав Оверко.

— Васютка, веселіше! — не поступалася йому Оленка.

А тимчасом у коло входили і губилися в різнокольоровому рухливому натовпі нові пари.

Поміж поважних бородатих дядьків, що, спершись на ціпки, витягали шиї (подивитися на танки) — помітив Рідкодуб кілька жіночих хусток та силу дітвори, що поміж ногами дорослих протискувалася аж до гармоніста й умощувалася на східцях.

Нарешті, Васька, широко розтягши міхи, стулив їх короткими, рвучкими рухами: звуки виходили обрубаними, не закінченими. Це означало, що далі грати неможливо.

Пари вмент звільнили коло, злившися з натовпом; але танцюристів швидко можна було відрізнити від решти хлопців і дівчат: обличчя їм червоно пашіли, очі горіли від захоплення, а груди під білими вишитими сорочками часто й високо ходили ходором.

— Чия ото така метка? — цікавився з гурту високий голений дядько. — Бойова, сукина доч... Отак мого Оверка острамила... Перетанцювала лиха личина...

— А чиї ж у нас ще так уміють, як не Бойкові...

З - за гори почувся глухий стукіт моторів.

Рідкодуб давно вже пильно вдивлявся в той бік і тепер, відшукавши у порожній сільраді Карася, весело сказав йому:

— Ну, голова, тримайся. Созівці їдуть... Уже чути, як гуде трактор... Як під'їдуть, так і почнемо...

— Не по собі мені якось... Трохи моторошно... Це н
секрет... Боюсь, що куркулі й тут пошкодять нам...

— Дурниці... Тепер ми з ними церемонитися не будемо.
Бачиш, скільки вже люду зійшлося... І жінки є... А от
Говорухи ні Степаненка не видно... Гуць, правда, прийшов.
Подивився на танки... а як зачув трактора — наче в во
впав... Мабуть не любить, стара собака, нашого созівсько
коня.

— Товариші, сьогодні свято міжнародного дня... То
вариші!—заплющивши очі й ритмічно похитуючи голово
шепотів Карась...

— Що ти мимриш?

— Та не знаю, розумієш, як почати. Так у голові ні
все, що треба, а почну говорити, можу заплутатися... Ц
не секрет.

— Дарма. Говори сміливіше і не хвилюйся. Між інши
порядок у тебе?

— У мене, а що?

— Не переплутай: після себе даси слово мені, а пот
Стрепетові від комсомолу.

— І чого б то я переплутав... я вже по пам'яті зна
кому після кого... Цілу ніч не спав, усе думав, як во
вийде...

Заглушив Карасеві слова трактор. Він так важко під'їх
до сільради, що шибки в вікнах тоненько задзеленчали,
долівка під ногами ледве помітно дрижала.

— Ходім!—потяг Рідкодуб Карася за рукав.—Почнем

На тракторі, що наче молода, уквітчаний був квіткам
сидів Колька Стрепет і, схилившись набік, щось говор
Оленці. За ремінець його кашкета, напевно, дівоча рук
настромляла жовтогарячих гвоздик і вони цвіли, як ма
ленькі сонця. Мабуть жодного героя в світі не заквітчува
таким вінком. Нового созівського прапора Микола прила
нав на самому переді трактора і він полоскався над нато
пом гордо й звитяжно.

Машина тягла за собою дві великих гарби, а в них виспівувало й галасувало з півсотні дітвори... Созівці, чоловіки й жінки, згуртувалися і стали міцною стіною навколо трактора, немов збиралися захищати його від якогось невідомого ворога.

Рідкодуб задоволено всміхнувся трактористові, коли від того відійшла Оленка. Він бачив, що в цій частині його плян виконується точно: все созівське населення з жінками й дітьми прибуло на свято.

Ще раз глянув на заквітчаного трактора і зрозумів, чому в натовпі нема Говорухи: хіба міг би він спокійно бачити як гордо й по - хазяйському на його тракторі сидить тепер комсомолець Микола Стрепет, у вінку з гвоздики і з молодим задьором ув очах?

— Нічого, — вирішив Рідкодуб. — Це ще краще, що куркульні тут нема. Коли все йтиме так, як слід — самі до них підемо. Всім селом... Подивимось, якої вони заспівають.

— Починай... Більше чекати нікого, — обернувся він до Карася.

Той одкашлявся, зняв картуза і грайливо кинув у натовп:

— Товариші, тихше... Прошу униманія, товариші... Товариші, — голосно вигукнув він, коли натовп трохи вгамувався. — Оголошую мітинґ у честь міжнародного дня кооперації відкритим... Товариші, сьогоднішній день є велике свято трудящих усього мира, і це не секрет, — тут голос Карасів прозвучав твердо й упевнено.

— Тепер пішов, — подумав Рідкодуб, — не зіб'ється...

— Це не секрет, що наші товариші за кордоном кров проливають, а у нас кооперація для трудящих... Товариші, це не секрет, що коли держава всі сили кинула на хлібозаготовки — кооперація допомагала державі заготовляти, щоб робочі в городі, а біднота в селах не голодувала, щоб наша Червона армія сильною була, не голодною. Це не секрет, товариші, що куркулі хочуть задушити кооперацію.

Вони не прийшли на наше свято. Сидять, як щурі по закутках... Вони хліб у землю закопують, але й це не секрет, товариші, бо ми той хліб відкопаємо й віддамо його нашій трудовій владі... В цей день ми повинні показати всьому мировому пролетаріяту, що Говорухи нам не страшні... Ми примусимо їх здати лишки, ми виконаємо липневий плян на сто відсотків, бо це не секрет, що хліб у куркулів є, вони його, мов ті собаки, й самі не їдять і другим не дають... Хай кожний трудовий селянин чесно скаже, хто ховає хліб, щоб решту людей напрасно не безпокоїть... А то, дорогі товариші, це не секрет, за десяток куркулів повинно все село відповідати... В цей день, товариші, ми повинні всі як один стати на допомогу державі й показати всім, що ми підтримуємо свою державу, що ми боремося з куркулями і разом з робочими будуємо радянську владу. Хай живе міжнародній день кооперації і комуністична партія, котора єсть наш вождь! Я скінчив, товариші.

Зімняв Карась кашкета в руках і одійшов у бік.

— Правильно, молодця, — прошепотів Рідкодуб.

— Інтернаціонал, — нахилився він до Васьки.

Той хапливо закинув ремінь на плече й заграв.

— Встати! — владно скомандував Микола Стрепет і випроставсь на тракторові високий і вродливий. Дівчата захоплено зиркали на нього.

Вставати довелося лише тим, що сиділи, аж геть ззаду мовчазні й байдужі до всього. Але таких було небагато. Решта ж стояла, наструнчившись і захопившись гострою промовою Карася, трактором уквітчаним, як дівка на Йвана Купала, а особливо «Інтернаціоналом», що його, стоячи, вигравав Васька.

— І вивчилося ж стерво, — поблажливо дивувалися селяни.

— Від райпарткому слово має тов. Рідкодуб.

— Просимо! Просимо!— загуло від созівських лав. Своєю промовою Рідкодуб бив у ту саму точку, що й

Карась... Висвітливши політичне значіння міжнародного дня кооперації, навівши кілька яскравих прикладів запроданства буржуазних кооперативів капіталові, він гаряче почав закликати селян, незаможників і середняків допомогти владі виявити злісних утаювачів хліба. Доки Рідкодуб говорив про справи, що безпосередньо не зачіпали селян, ті слухали його з розкритими від захоплення ротами. Деякі, що більше цікавилися, протискувалися ближче до ґанку.

Та коли він почав про хлібозаготівлю, про ролю кооперації в ній, натовпом прошелестіло легке шамотіння. Дехто розчаровано зідхав, інші, як завжди в критичних випадках, послали слухняні пальці чухати потилицю, а кілька чоловіка просто обернулися спиною до промовця, красномовно підкреслюючи цим, що зачеплене ним питання їх абсолютно не цікавить.

Зате основна маса уважно слухала його промову і навіть помітив Рідкодуб, що багато десятків бородатих і безбородих облич непомітно хиталися. В цих ледве вловимих рухах відчував Рідкодуб підтвердження своїх слів і голос йому гримів упевнено й дзвінко. Особливого вогню й запалу надавали йому созівці. Вони стояли незламним муром навкруги свого прапору і на обличчях їхніх прочитав Рідкодуб рішучу впертість.

— Чорта лисого здамо тепер!

— Товариші, — гукав Рідкобуд, показуючи рукою на приміщення сільради. — Ви пам'ятаєте двадцять перший рік... Ви не забули й досі, як у цьому самому приміщенні лютої зими замерзали й гинули від голоду жінки й малі діти. Вони тисячі верстов ішли до вас за шматочком хліба для своїх дітей. З далекого Надволжья прийшли вони, покинувши свої оселі, і десятками гинули по українських степах та несходимих дорогах!

Велика тиша стояла навкруги... Кинули навіть гризти насіння.

— Згадайте, товариші, скільки їх лежить на вашому цвинтарі... А хто в цьому винен? Не партія, не ви чесні трудівники - селяни, а винні оті Говорухи, Гуці, Степаненки... Вони й тоді гноїли хліб і тепер закопують його. Та не ті тепер часи. Не вдасться їм зашкодити нашій роботі. Хай позавчора темнотою нас перемогли... Вони ще дадуть відповідь за це, а сьогодні всі, хто не хоче ходити під глитайським чоботом, повинен сказати глитаям: — Годі дурити владу. Годі точити розбійницькі ножі. Всі лишки хліба продавати лише державі!

— Правильно! — наче з одних грудей вирвалося з созівського боку.

— До суду їх, гадюк полосатих! — вигукнув Микола Стрепет.

Це був сірник, кинутий у купу пороху.

Загуло, зашуміло наче перед вибухом. Рідкодуб узяв найвищу ноту:

— Товариші, радянська влада знайде на них кару, але нам треба самим примусити їх скоритися... Скільки їх — десяток, другий, а нас сотні... Я кінчаю, товариші, — вигукнув Рідкодуб, помічаючи, що натовп усе більше й більше хвилюється. — Сьогодні, в день великого свята, ми покажемо, що шевелівці були, є і завжди будуть горою стояти за свою радянську владу, а глитаям скажуть: зась!

У натовпі тепер клекотіло... Кожний вважав за свій святий обов'язок сказати щось своєму сусідові, збивалися в гурти, вимахували ціпками, трясли бородами, окремо верещали жінки... Кілька з них витирали хустками мокрі очі, згадавши загинулих надволжан. Поміж них вешталася Оленка.

Васька хотів заграти «Інтернаціонал» та запнувся на першій ноті.

Карась тривожно дивився на Рідкодуба:

— Давати слово від комсомолу?

— Зачекай трохи... Починається справжнє порушення

нашого пляну, але здається на краще... Слухай.

Натовп розпалювався... Рідкодуб намагався в окремих вигуках вловити настрій зборів.

— Не нашого ума це діло, — наче древній пророк, потрясав ціпком сивобородий дідусь. — Не лементуйте, мужики, про себе не забувайте.

— За машинку їх та в конверт... — гукав незґрабний Оверко.

— Годі панькатися... І так на шию сідають!

— Чому не прийшли на збори... Гордують!

— Біля жінок, мов коти вилежуються...

— Граждане, заспокойтеся... Вони власть, їм краще видать.

— Власть, власть. Що ти мені власть. Їм гроші за те платять, що вони гарно балакають, а ви вже й повірили... Вла - а - сть.

— Заткнися, ти... Степаненків халуй.

— Не чіпай його. Він за півпуда пшениці рік вилизуватиме Говорусі...

— Байстрюк! Голоштанько! Босяцюго! Тьфу!

— Котись ковбасою, піди штани подерж Гуцеві, він оце саме після обіда... сидить.

— Га - га - га!

— Тю - ю - фі - і - іть.

— На батькову жінку, дураче, а не на святу землю.

— Дай йому, Оверку, по мармизі. Дай!

— Та є по чому вдарити... Ач, вилискує, мов самовар...

Тепер Рідкодуб сіпнув за рукав Карася:

— Заспокой, а то буде бійка. Годі!

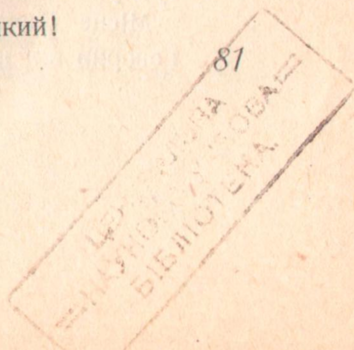
— Граждане, заспокойтеся! — замахав той парусовим портфелем. — Уніманіє, граждане, мітинґ продовжується!

— Та що там говорити, й так ясно!

— Взяти за карк амба!

— Гляди, щоб тебе не взяли, який беручкий!

— А тобі шкода... Піди поцілуй їх!..

— Тьфу, страмнючий!

— Сучці під хвіст, а не в дружки!

— Граждане, просьба замовчати! Слово від товариства спільної обробки землі має тов. Гаркавий.

— А ну, ну, кажи...

— Диви, від якого це часу, а ми й не знали, що він отакий.

— Невже він балакати вміє...

— Диви, чудасія.

На ґанок зійшов середній на зріст, білявий, блакитноокий чоловік. Дивлячись на нього, справді важко було повірити в ораторські здібності заступника голови СОЗ'у.

Але це примусило заспокоїти збори. Цікаво все ж таки, що скаже завжди тихий, лагідний і мовчазний Гаркавий.

А він і сказав усього лише кілька слів.

— Товариші, вітаю вас від Завгороднянського СОЗ'у.

Невідомо, чи за розпорядженням, чи з власної ініціативи, Васька вдарив «Інтернаціонал». Гаркавий почервонів і не знаючи, де подіти руки, переступав з ноги на ногу, наче стояв на голках, або на битому шклі.

— Товариші, з нагоди міжнародного дня ми, созівці, обіцяємо безкоштовно виорати трактором землю вдови Марії Масленкової, потому, як вона найбідніша женщина, а ми повинні допомагати бідним... Оце й усе.

— Отакої, диви... От тобі і Гаркавий.

— Малодці хлопці. Діло показують.

— Народ сурйозний зібрався, роботящий.

— Добре їм з такою машиною...

— Оце й я розумію, а то балачок копиця, а діла чорт-ма... Вєрноє слово.

— Пощастило старій. Ні сіло, ні впало, а землю виорють.

— Та не вік же їй і в одробітки до багачів ходити,— вигукнув жіночий голос.

Місце Гаркавого на сходах зайняв Микола Стрепет. Говорив він швидко, захлинаючись і часто показуючи на

трактор. Скінчив він тим, що закликав негайно потрусити Говоруху, Гуця й Степаненка. Селяни стримано вислухали його коротку промову, зате хлопці та дівчата влаштували своєму улюбленому танцюристові хіба ж таку овацію... Навіть «Інтернаціонал» у Васьки зазвучав якось урочистіше...

— Ба, як свому плескають, — підморгнув старий Ступа своєму сусідові Свириденкові.

— Гарганізація,— багатозначно відповів той і сплюнув.

Та найбільше здивував усіх виступ Оленки від жінок. За дванадцять років багато «орателів» чули шевелівці, але такого молодого, вродливого та ще й дівчину доводилося чути вперше... Червоніючи до вух і дивлячись кудись поверх голів, вона проказала своє привітання так, наче прочитала його з книжки. Та й не дивно, цілу ніч і ранок вона вивчала слова промови, списані Рідкодубом на папері.

— Балакуча попадеться комусь.

— Як дробом об решето порощить.

— І де воно насобачилося... Так і сипе, так і сипе...

— Тепер усе можна. Скоро й моя Оришка в «ораторі» піде.

— І піду, а що ти мені зробиш?

— Шкуру спущу, от побачиш!..

Чоловіки зареготали, а жінки оточили міцним колом розхвильовану Оленку й одна поперед одної щебетали їй слова здивовання, поваги й ласки.

— А тепер закривай мітинґ і внось пропозицію рушити всім на демонстрацію... Що далі робити — побачимо, — шепотів Карасеві Рідкодуб.

Карась випростався і підняв руку:

— Граждане, зараз мітинґ закінчимо... Після цього...

— Е ні, пожди, пожди, Макаровичу, не закінчуй,— вихопилася рука з натовпу.

— Що таке? Слова хочете? Хто там?.. Виходь сюди.

— Та яке там слово, — протискуючись до ґанку, говорив

 кремезний, з вусами вниз, дядюшка. — Просто хочу висказатись...

Рідкодуб уперше бачив цього позачергового промовця. Чи не підведе він якогось возика.

— Хто це? — тихо запитав він Карася.

— Середнячок наш... Нічого собі дядюшка... Не вредний для влади...

— Так ось і я скажу вроді як од селян... Слухав оце я та й слухав собі, що розумні люди говорять і надумав своє умнєніє висказать. Як ми є чесні радянські селяни, власть наша нас не обіжає, то, я думаю, ми повинні її підтримати, значить, щоб гуртом. Потому, звєсно, гуртом і батька легко бити... Моя дурна голова так собі надумала... Пляна все одно виконувати треба? — Треба. Хліба в бідноти та середняка нема? — Нема... А у глитаїв він є? — Хвакт, є... Значить виходить, що відціля всім народом ми должні піти до них і пошукати хліб... На нєт суда нєт, а знайдемо — примусим продати державі... Більш я нічого не надумав...

— Діло кажеш, дядьку Якове. Спасибі, — загуло з созівських лав.

— Чудесно. Ніколи признатись, не чекав, — радісно говорив Рідкодуб. — А головне, жодного вигуку протесту... Красота, Карасю... Зараз рушимо... Тримайся, Говорухо...

— Це не секрет. Підтримав наш плян.

— Тоді ходімте, чи що, — метушився Оверко Ступа, а маленький Івась Литвиненко вештався між дівчат, у чомусь гаряче їх переконуючи.

На тракторі поруч з Миколою Стрепетом умощувався Васька і лаштувався до виконання функцій оркестри.

На двох гарбах не в лад заспівала дітвора.

Селяни згуртувалися біля трактора, роздивляючись його з такою цікавістю, наче бачили вперше.

— Бережіться, — весело вигукнув Микола і трактор застугонів, задрижав і, шарпнувшись, мов живий, тихо посувався вздовж вулиці, тягнучи за собою дві квітчасти

галасливих гарби. За гарбами йшли хлопці й дівчата, а за ними з ціпками в руках, поважно й урочисто виступали селяни... Що вони думали собі? Які цілинні скарби розворушив у їхніх важких головах сьогоднішній мітинґ?

Васька Плотник розправив плечі, збив на потилицю кашкета і заграв традиційне «Страданіє». Хіба він винен, що й досі ні від кого було навчитись революційних пісень.

Рідкодуб і Карась мовчки йшли збоку созівьких гарб. Під звуки «Страдания» Рідкодуб думав: чи вдалося Костенкові та Гаврющці в Очеретянці провести мітинґ... Цікаво, як там проходить свято...

Созівський прапор переможно віяв тепер над трактором, дівчата на чолі з Оленкою заспівали, і натовп, простуючи вздовж вулиці, зростав і ширився, як виростає снігова куля, коли її котити по м'якому снігу.

Ще помітив Рідкодуб рухливі зграї горобців, що сьогодні якось до чорта розходилися, цвірінчать і пурхають, мов навіжені.

Навпроти високих дощаних воріт трактор спинився... Васько облишив «Страдание», а дітвора від несподіваної зупинки гарб, повалилася одне на одного і заверещала захоплено й пронизливо...

За - за воріт видно було лише зелену бляшану покрівлю Говорушиної хати. Стрункі тополі кидали велетенські тіні і від того у дворі було темно і, мабуть, холодно...

Натовп стояв під ворітьми, не знаючи з чого почати. Так, мабуть у сиву давнину з далекого сходу підпливали до княжих дворів татарські орди і перед тим, як почати руїну, певний час мовчки дивилися на високі загорожі.

Що там за ними?

Рідкодуб виліз на гарбу й підніс руку.

— Громадяни!

Всі обернулися до нього.

— Пропоную вибрати від себе трьох чоловіка, які пішли б у двір і пошукали хліба. Вибрати треба чесних людей, що ви їм довіряєте.

— А як на мене, так краще всім піти... Що ми йому двір завалимо, — вигукнув старий Ступа.

— Звісне діло. На що трьох... Підемо всім миром,— загуло ще кілька голосів.

— Гуртом веселіше...

— Голова сільради спереду... Він вроді як від влади.

— Конєшно... Моє предложеніє було, щоб усім миром, — завершив дядько Корній, той самий, що позачергово виступив на мітинґу.

— Не прийшов до нас — самі до нього підемо.

— Ми не горді. Раз - два й у дамках.

— Атож, чого там воловодиться. Без комісій обійдемося.

— Тоді добре, товариші. Так і зробимо,— вигукнув Рідкодуб, легко зстрибнувши з гарби.

Першими увійшли в хвіртку Рідкодуб, Карась, Микола Стрепет, дядько Корній, старий Ступа, його син Оверко, ще двоє невідомих Рідкодубові селян і Васька Плотник. Далі вже тяжко було розпізнавати, бо широка хвіртка приймала в свою пащу все нові й нові припливи натовпу. Йшли селяни похмуро, з почуттям відповідальности й серйозности справи, за ними товпилися цікаві балакучі жінки, і квітчастим натовпом чекали на чергу хлопці й дівчата. Всім було цікаво, як зустріне Говоруха таких несподіваних непроханих гостей.

Кілька поважних селян, затримавшись на вулиці, озираючись, зникали в сусідніх подвір'ях. Їм ніяк не хотілося, щоб Говоруха пізнав їх у натовпі.

На ґанку з'явився сам хазяїн у новій альпаговій чумарці, простоволосий, з ретельно розчісаною на двоє бородою. Волосся йому щедро було помазане оливою, і блищало, мов холка вороного чистокровного коня. Над ним кружляв і дзижчав овод, приваблений масляною вогкістю голови.

З-під розстібнутої чумарки вбирала очі білизною, плоскінного полотна сорочка.

Спершись одною рукою на поручні, він звузив очі і бігав ними по натовпу, шукаючи розгадки такої багатолюдної візити.

До ґанку наблизився Карась:

— Драстуйте, Микито Петровичу. З неділею...

— Вас так само, люди добрі.

За спиною чоловіка, як з-під землі виросла огрядна, опасиста Говорушиха. Вона тупо дивилася на натовп і ніяк не могла зрозуміти, в чім справа.

— Так що, Петровичу... Всіми зборами ухвалено пошукати у вас хліба...

— А-а-а,— здивовано звів очі Говоруха і зовсім спокійно запитав:

— Протокол є. Покажіть...

Карась трохи замнявся. Він не чекав такого запитання.

Хтось з гурту прийшов на виручку:

— Який там протокол, коли ми всі тут... Хіба не бачиш...

— Протокол завтра покажемо!—твердо сказав Карась.— Це не секрет, а зараз одімкніть нам комору. Як представник влади, вимагаю!

— Це можна, — з легким серцем погодився Говоруха, — все одно нічого не знайдете... бо нема... Дурити вас не буду. Шукайте вже, коли прийшли...

— А ти не обіжайся, Петровичу, — м'яко обізвався хтось із гурту.— Нема так нема, а є—так треба продати... Діло таке...

— Обчественне, — припечатав дядько Корній.

Говоруха повернувся і кинув Карасеві:

— Піду ключі принесу.

— Щось дуже спокійний... Мабуть устиг вивезти в інше село, — подумав з досадою Рідкодуб. — Проморгали...

Зовсім несподівано затужила на ґанкові Говорушиха. Вона тепер лише розкумекала, з якою метою прийшли люди,

 і голосним жалісливим тужінням ніби хотіла компенсувати витрачений на міркування час.

— Ой, людочки мої рідні. Та де ж той хліб у нас узявся... Та вивезли ж усе до зернятка... От хай дітей своїх не діжду бачити...

— Диви, ґорґоля репетує, як не лусне... — штовхнув ліктем Оверко Ваську Плотника. — Одгодована...

— Якби не було хліба, не роздиралася б так...

— Хай погаласує... Такої чорти не вхоплять... — кинув хтось з гурту.

— У неї зад та груди важуть три пуди, — не вгавав Оверко.

Але в коморі справді нічого не знайшли.

Говоруха переможно розводив руками:

— Самі бачите, люди добрі... Нема... Якби було — я не чекав би, доки ви прийдете... Я для совєтської власті не ворог... Вивіз би...

Стара билася розпатланою головою об стінку, кричала грубо й гістерично, наче хтось її шмагав нагаєм з гольчастим наконечником.

— Ой, лишечко, ой доле моя. Та за що нас ріжуть. Ой, ой, ой, боже мій, о рятуйте! Душать, грабують... Старцями роблять...

Коли Рідкодуб виходив з комори — помітив, як ворушиться висока лобода, що росла за хатою.

Низько пригинаючись, бур'янами, біг на леваду комсомолець Степан Говоруха.

— Цьому комсомольцеві сьогоднішнє свято не до серця. На мітинґ не з'явився і звідси тікає... Хоч би на виставу ввечері прийшов,— подумав Рідкодуб. — А потім доведеться звільнити його від комсомольського квитка.

— Ще будемо шукати? — підійшов до нього Карась. — Мабуть вивіз сукин син.

— Проґавили ми з тобою, от що, — сердито відповів Рідкодуб.

До них швидко протиснувся Васька Плотник:

— Пошукайте в клуні, — сказав переконано, переводячи погляд з Карася на Рідкодуба. — Засіки я там робив, а в коморі немає. Може десь там... Хвакт...

— Громадяни, — голосно гукнув Карась. — Ходімте ще в клуню.

— Коли шукати то вже скрізь. Це — діло.

— Не може цього бути, щоб так ото в нього й не було... Заховано десь...

— Позаторішній іще береже... Врожаї, хвалити бога, добрячі були...

Але короткі черстві репліки заглушив пронизливий тваринний галас Говорушихи.

Почувши про клуню, вона здригнулась і божевільно метнулась у сіни. Звідти, розпатлана й страшна, несамовито галасуючи, з швидкістю незвичайною для огрядних жінок сплигнула з ґанку і помчала до клуні.

— Повішусь, людочки. Повішусь. Життя себе рішу,— вигукувала вона, розштовхуючи натовп і вимахуючи в повітрі налигачем.

За нею помчав Говоруха з перекошеним від люті обличчям, а за ним шарпнувся весь натовп.

— Куди біжите, не повіситься, — невідомо кого переконував Оверко. — Налигач не видержить.

Але людей уже набилося повнісінька клуня. На долівці, густо потрушеній половою, репетувала Говорушиха, а старий стояв над нею блідий з блискучими очима загнаного на слизьке звіря і тільки не своїм голосом вигукував:

— Люди добрі, прошу вас... вийдіть з клуні... По-харошому прошу...

— Ой, лишечко! — злякано гукнув дівчачий голос. — Провалилася долівка!

— Де? Що провалилося? Чого ви жируєте?.. Які тут смішки!

— Що там таке. Яка яма.

— Диви, а й справді яма.

— Та що ви брешете, і таке вигадають.

— Та ось гляньте.

Пашка Сидоренкова всім показувала на дві чверти вгнуту долівку:

— Он воно що. Еге - е - е!

— Ану голову сільради сюди...

— Товариш присідатель, а гляньте, лишень, чи не отут те, чого нам треба.

— Лопаткою б копнути... Мо воно й на самім ділі...

— Ловко придумано, якщо й справді тут заховав... Зметикував старий собака.

— Всі вони святі та божі, а народ дурять, як дияволи.

Рідкодуб стежив за Говорухою. Той стояв притиснутий натовпом до стінки, обличчя йому почорніло, очі погасли і звузилися, а руки, як непотрібний додаток, безвільно звисали вздовж тіла. У правій руці він тримав налигача і жмакав його так, що пальці хрустіли. Коли стара, одхлипавши, знову заголосила — він люто вдарив її носком чобота під ребра, аж та хекнула й замовкла.

— Не верещи, падлюко, — витиснув він крізь зуби. — Доревлася! — і ще раз оперезав її налигачем.

Карась, хвилюючись, уже почав розкопувати яму, раптом наткнувся на товстий шар полови і тепер кілька чоловіка швидко вигрібали її.

— Засіки! — радісно вигукнув Васька, побачивши дощаний ріг. — Мої засіки, я робив!

— І пшениця,— додав Карась і, глибоко зануривши в полову руку, витяг жменю добірного зерна.

— Шукайте ще, — метушився навкруги ями Васька Плотник. — Тут шість засіків... От єй - же богу. Хвакт!

На цей раз йому ніхто не заперечував. За десять хвилин уся долівка в клуні була розрита, а з під ворохів вигребленої тухлої полови стирчали гладенько, до блиску вистругані боки засіків.

— Так, як на око, — сміючись, казав Карась Рідкодубові, — то ми вже заготовили пудів вісімсот. Це не секрет...

— Вісімсот, не вісімсот, а шістсот вірних, — серйозно й по - хазяйському зауважив Ступа.

Тихо верещала товста побита жінка й страшний від люті прикипів до стіни розхристаний, знівечений Говоруха.

Лишивши біля засіків варту, шевелівці тепер не йшли, а бігли за трактором, що з радощів дав третю швидкість. Васька грав «Інтернаціонал», а Рідкодуб вліз по - між дітвору і намагався підспівувати їй. Дивлячись на нього, обвішаного дітлахами, селяни підморгували один одному.

— З центру, а видать простяк... Диви, як вони його в роботу взяли.

Демонстрація підходила до Степаненкового двору, а в цей час з левади, бур'янами пройшов Говорушин Стьопка і непомітно шугнув у хату. Там за столом, схиливши голову на руки, сидів старий Говоруха і тупо дивився на скатертину. Червоною заполоччю вишито було на ній великими літерами:

«Кого люблю — тому дарю».

Двадцять п'ять років тому вишивала тую скатертину чорноброва Горпина, що тепер обрюзгла, постаріла і тихо безнадійно хлипає на печі.

— Не журіться, тату, не поможе,— глухо бовкнув син, сідаючи на лаву. — Робитимемо, знову наживемо...

— Як тут не журитися... Накрили нас з тобою сукини сини, як курчат, сину, накрили... Не допоміг ні проклятий твій комсомол, ні «Чорний ворон» Степаненків... Теж знайшов чим залякати... Листи, дурень, підкидав... Ех - ха! Не на лякливих напали... Люди з ними, сусіди проти пішли... Вся громада — ворог нам. Хоть крізь землю тепер. Жити ж не дадуть созівці, комнезамщики... Без ножа заріжуть...

Нічого більше не сказав батькові комсомолець Стьопка, а тільки послав руку в кишеню і в десяте намацав там маленький холодний набій... Два тижні тому з великими труд-

 нощами Стьопка виманив цього набоя у свого маленького брата і з того часу щодня він муляв йому кишеню.

РОЗДІЛ XV

Ця вистава була виняткова. На ній, крім шевелівців, були очеретянці. Вони вперше за дванадцять років вийшли зі свого хутора на люди. Та ще як вийшли: гуртом в одинадцять чоловіка зі своєю музикою вони підійшли до сельбудинку і стали біля ґанку в чеканні. Вони не хотіли товпитися в двері, ані розгубитися в натовпі. Вони послали в приміщення Костенка: він проводив у них мітинґ, він же їх запрохував сюди, отже хай доведе справу до кінця...

— Піди, щоб там місця одвели. Ми ж ваші гості, — сказав Тимошенко.

— Та ще й рідкі,— додав його сусіда.

За хвилину радісно схвильований, з кашкетом аж на потилиці вибіг Костенко.

— Заходьте... Ваші перші дві лави з правого боку... Музика спереду...

Тоді тільки очеретянці організовано й поважно, не товплячись, увійшли до сельбуду й посіли свої місця.

Коли Костенко спіймав Рідкодуба за «кулісами» і сповістив про прихід очеретянців, той міцно стиснув незаможникову руку.

— Чудесно, друже! Наша бере! Ми сьогодні хіба ж так зрушили справу!

— У мене теж не погано, тов. Рідкодубе. Потім розповім!— похапливо відповів Костенко.

Особливо до речі прийшлася очеретянська музика. Васька Плотник — грав ролю старого батька Панаса і тепер загримований, вимазаний у сажу, з кошлатою чорною бородою і в старій Бойковій чумарці, поважно походжав поза лаштунками. Коли йому запропонував хтось пограти доки почнеться вистава, він категорично одмовився:

— Я вже не Васька Плотник, а заможний селянин Панас. Квит... Прошу мене не зачіпати... Є у мене жінка, два сини, невістка, хазяйство, а ви — заграй! Не личить мені!

А музика очеретянська була не абияка. Складалася вона з двох скрипок, засмальцьованих від довголітньої служби, при чому лише одна була при своїй пам'яті, а друга мала тільки дві струни. Та це ні трішечки не псувало враження солідности і відносно високої кваліфікації оркестри. Особливо вражав шевелівців великий очеретянський барабан, що його несли аж два чоловіки. Це не якась там нікчемна бубонка, що на ній іноді вибиває Оверко. Це справжній «струмент», на нього й глянути приємно, а ще коли загупає... А потім, хіба до бубни приладнаєш такі великі мідні тарілки?

Головне ж, що музики — не якісь там свистуни, а хазяїновиті, поважні люди. Оці як утнуть,— не гріх і старикам навприсядки та в долоні. Так міркували шевелівці, вщент переможені очеретянською музикою.

— Ану заграй котроїсь — під'юджували вони музик.— А то нетерплячка бере.

— Заграти можна. За тим і прийшли, а вам танцювати випада.

— Та що з вами робити... Так тому й бути: чи танцювати — то танцювати.

— Під їхню музику хіба втанцюєш? Городська музика,— заздрісно сказав старий Ступа.

— Зате в нас спіхтахель, а в них нема,— заспокійливо вставив Свириденко.

— А ми ставка вчора закінчили. Гуртом... Там такий розлився, мов ріка. Приходьте купатися...— одбив Свириденків натяк Тимошенко.

Цією новиною очеретянці остаточно збили з позиції шевелівців. Останнім лишилося тільки чекати, доки очеретянська музика втне, щоб якось «замняти», «переграти» цю справу.

І очеретянці втнули.

Спочатку заверещала перша скрипка. З другого колі її почала скрипучим тремтливим тоном підігравати дру Грали звичайного гопака, але шевелівці були зачаров Навіть дітвора втихомирилась і, протиснувшись напер здивовано поглядала то на рухливі смички, то прос бороди музик. Деякі хлопчаки так захопилися спогля ням, що за звичкою послали пальця в рот і ретельно см тали його.

Швидко центром уваги став барабан. Чого він досі м чить? Барабанщики лаштувалися, не поспішаючи, готувалися до святого дійства. Один узяв блискучу мі тарілку і підніс її над другою, а тимчасом другий озбро великою калатушкою.

Перший хитнув головою й ударив тарілкою, другий гу нув у туго напнуту шкіру. Ефект був незабутній. Ш лівці не могли стояти на місці. Гопак у такій подачі збавляв рівноваги навіть найзапекліших скептиків. Де вже пристукував ногою, дехто ворушив плечима, а стар тільки прицмоктували собі в бороди.

Очеретянці показували «клас».

А в цей час за полотняною завісою йшла гарячкова м тушня. Приладнував до кашкета червону зірку Сть Говоруха: він мав грати червоного командира Петра і Рі кодубів «Стеєр», заряджений одним холостим набоєм, стри у нього за поясом. Не легко дістався Стьопці цей кля «Стеєр». На нього не без підстав претендував і Кол Стрепет, що, граючи ролю ватажка дезертирів Павла, ко хотів мати револьвера біля боку. Та в останню хвил Колька погодився з Рідкодубом. Справді, червоний ком дир мусить бути озброєний краще за дезертира...

Васька Плотник, заклавши руки за спину і нічого бачачи перед собою, ходив вздовж сцени і мимрив собі кудлату бороду:

— «Мовчи, стара. Чого заводиш. Ну, що ж таке. За

ть — що зробиш. Треба йти, коли забирають. Служив на царя — хай син послужить на товаришів».

Він хоче ці перші слова зі своєї ролі проказати без суфлера, щоб вийшли вони в нього переконливими.

Рідкодуб допомагав дівчатам прибивати рушника на полі. Оленка, виряжена у вишивану сорочку та в широку квітчасту спідницю, більше за всіх турбувалася за успіх вистави. Вона грала дружину Павла і синій жіночий очіпок красиво окреслював її високий рівний лоб і відтінював глибоку синяву очей.

— Як ви думаєте, не провалимося?— стрельнула очима на Рідкодуба.

— Не хвилюйся... Пройде як слід. Вдень не провалилися, а ролі були куди тяжчі. Не провалимося й тут.

— Ванюшко, голосніше підказуватимеш!— кинула Оленка Івасеві Литвиненку, що з книжкою в руках умощувався в суфльорській будці.

Роля Наталки, коханки Петрової, випала Паші Сидоренко. Дівчина добре визубрила свої слова, але хвилювалася і, зустрівши в загальній метушні Кольку Стрепета, одразу благала:

— Колю, ти мені тихенько підказуватимеш. Добре? А то боюся.

— Підкажу, підкажу,— одмахувався чубатий у сивій смушковій шапці «дезертир Павло» і мчав за лаштунки збирати своїх товаришів - «бандитів».

А ті похмуро походжали поза сценою. Вуса, намальовані вугіллям, надавали їм солідного вигляду, а мисливські рушниці та розхристані батьківські чумарки робили з них справжніх закоренілих лісовиків.

Поміж ними, зодягнені в червоноармійське з зірками на шапках, зухвало шугали ті, що за ходом п'єси переможуть дезертирів. Вони почували себе героями.

Рідкодуб востаннє глянув по сцені. Здається, все. Можна починати. В «залі» замовкла очеретянська музика.

— Времня!— протяг хтось з кутка.

Знялася буря оплесків.

Тоді до Рідкодуба рішуче підійшло троє: один «черво… армієць», двоє «дезертирів». Усіх трьох Рідкодуб ча… бачив на репетиції, помітив і сьогодні на демонстрації, а… прізвища їхні були йому невідомі...

— Товаришу Рідкодубе,— сказав один з «дезертирів». Ми оце втрьох давно хотіли з вами побалакати, та ні… не вловимо.

— Кажіть, що у вас цікавого.

— Діло в нас просте... Як ми всі є бідняки, одне слово, незаможники, так хотіли б у комсомол записатися.

— Щоб значить у ячейку, і активно працювати,— весе… додав «червоноармієць».

— Хіба нас тільки три... Нас ціла кумпанія,— обізва… другий «дезертир».

— Чого ж ви раніше не записувалися?

— Ет, що там і говорити. Хіба ви самі не бачите, х… у нас у комсомолі?.. Говоруха заправляв, а нашого бра… не признавали...

Рідкодубові хотілося вхопити в обійми, і «червоноа… мійця», і «дезертирів» і радісно кричати про їхнє бажа… на всю залю, але він почув, що знову хтось вигукнув «вре… ня», і лише на швидку кинув хлопцям:

— Молодці, товариші... Завтра вранці заходьте в сіл… раду... поговоримо, а зараз починати будемо... Добре при… думали, хлопці.

На сцені, готові до початку розташувалися дієві особи… старий Панас біля дверей закам'янів, Одарка (дружи… Панаса) зі своїм сином Петром за столом сидять. Ось - о… відкриють завісу.

Хоч би не збитися з початку, а далі вже піде як п… маслу,— думає кожний.

У будці, примружуючись від світла, сидів над розгорну… тою книжкою Івась Литвиненко. Тоненько заскіглила пер…

скрипка. Мабуть, музики готувалися далі «поражать» шевелівців.

Тоді з - за завіси вийшов Рідкодуб і підніс руку. Скрипка замовкла. Поволі вщух лемент. На стрункого уповноваженого жадібно дивилися сотні очей.

— Товариші. Сьогодні ви на власні очі бачили, як дурили нас з вами й усіх робочих та селян — ваші глитаї... Вони ховали хліб... Вони потім хотіли здерти за нього три шкури з бідняка... Сьогодні, товариші, ви дружно й організовано викрили їх. У Говорухи знайдено сімсот п'ятдесят пудів, у Степаненка триста. За приховання вони підуть під суд. Половину липневого пляну виконано... За вашою допомогою, товариші, і решту виконаємо... Хай живе союз незаможника й середняка проти куркуля!

Оплески вкрили його слова. Ховаючись за завісу, помітив Рідкодуб на першій лаві високого кощавого Карася в парусиновому плащі й маленького щуплявого Костенка... Вони плескали йому, а обличчя цвіли їм гордою радістю. Відхиливши завісу, висунув обличчя Гаврюшка:

— Граждани,— сказав він,— зараз тут здєсь буде п'єса Степового «Боротьба»... П'єса, конєшно, революційна і на сцені буде стрілянина, но ви, граждани, не бойтесь, потому стрілятимуть з холостих і вгору. Перед тим як стрілятимуть, я вийду й скажу»...

Хтось із сцени рішуче взяв Гаврюшку за комір і його розкуйовджена голова з широким здивовано - відкритим ротом пірнула за завісу.

— Завжди ти, Гаврюшка, вискочиш, як Пилип з конопель,— допікав його за лаштунками Рідкодуб.

— Хіба не можна... чи що?.. Я завжди попереджаю, якщо в п'єсі стрілянина,— виправдувався завсельбуд.

— Годі. Починаємо!

Завісу відкрито і суфльор похапливо подав перші слова... Плаче стара мати Одарка, обнімаючи Петра:

— Забрали, забрали... Чує моє серце...

Бліде світло лямпи скупо падало на три сотні найрізноманітніших облич, що застигли в жадобі бачити найдрібніший рух на сцені.

Остання дія — так би мовити «гвоздь» вистави. Це ж у ній буде стрілянина. Тому не дивно, що на сцені запанувала особлива хапливість і метушня. Треба було прибрати до біса рушники, повиносити геть лави, стіл, рогачі і все, що хоч трохи нагадувало хату мирного селянина. Натомість серед сцени покладено було товстого пенька. На ньому відпочиватиме червоний командир Петро.

Навкруги пенька виростав ліс... Хлопці вносили на сцену оберемки молодого гілля, встромляли його в щілини поміж дощок і за п'ять хвилин на сцені шелестів такий чагарник, що цілий загін дезертирів міг би в ньому сховатися.

Оверко Ступа грав першого дезертира і його велетенська постать серед низенького гілля нагадувала високо спиляний дуб.

Васька Плотник на час баталії поміж червоними й дезертирами мав гавкати собакою,— так вимагала п'єса. Але й у цій новій ролі здібний актор досить успішно тренувався за лаштунками, викликаючи регіт дівчат...

Зі «Стеєром» у руках пройшов через сцену і зник у темному кутку Стьопка Говоруха — «червоний командир». У цей час, шукаючи Оленки, туди поткнулася й Пашка Сидоренкова, але побачивши, що її там нема побігла назад.

Дія розгортається повною ходою...

Шелестить під дезертирськими ногами трава. Десь придушено хрипить собака. Васька Плотник прекрасно веде ролю.

Сплять стомлені червоноармійці та не спить їхній командир. Кожний його рух фіксують сотні напружених очей. У кутку сцени за лаштунками стоїть радісний Рідкодуб і пильно стежить за ходом подій.

Я в а 4.

П е т р о.— Хлопці, за мною. Ур - а - а - а. (Червоноар-

йці з криком «ура» вибігають з кущів. Ззаду по них стріляють. Обидва Петрові товариші падають вбиті)...

Таку ремарку до 4-ої яви сумлінно подав з суфльорської будки Івась Литвиненко, але її не виконано до кінця...

Справді, стрілянина зчинилася, аж небові жарко, два Петрові товариші попадали на підлогу, картинно розкидавши руки і чуби, але чому...

Надлюдський зойк, і з-за лаштунків просто на сцену важко падає людина.

Хапаючи ротом повітря і притискуючи руки вище серця, на зеленому гіллі лежав Рідкодуб...

І «червоноармійці» і «дезертири» захолонули в різних наївно-войовничих позах...

Глядачі мов, загіпнотизовані, підвелися з місця: що це, за ходом п'єси так треба, чи справді людину вбито...

Від напруженого дихання в могильній жахливій тиші ледве чутно дрiжала струна на скрипці очеретянського музики.

— І знову зойк:

— Ой боже ж мій! Ой лишечко! Вбив, на смерть убив!

На сцену вилетіла Паша, за нею бліда, як крейда Оленка...

З перших лав стрибнув на сцену Карась, а за ним Костенко... Десь хлипнула жінка і злякано закричала дитина. Тоді разом затужило кілька жінок. Натовп рвонувся на сцену, перекидаючи лави, тиснучи одне одного. А там з перекошеним від болю лицем лежав Рідкодуб і поміж пальців йому збігала вишнева кров...

— За що ж це тебе, товаришу дорогий? — глухо сказав Карась, нахилившись над ним...

Костенкові очі раптом швидко заморгали і по голеній щоці незаможника тихо скотилася велика гаряча сльоза...

Пашка й Оленка розстібали сорочку Рідкодубові, а Івась Литвиненко побіг до лікаря.

Мов пружина випростався на тремтячих ногах Карась і ... виматюкався.

— Хто? Кажіть, бо всіх у допрі згною. Бандити, сук... сини!..— гукав він просто в обличчя скам'янілих хлопців.

До нього підбігла Пашка.

— Дядьку, не кричіть, не лайтеся... Не вони, не вони.

— А хто ж?

— Він, отой з револьвером. Я бачила, як націлявся. Щоб я з місця не зійшла, він...

Стьопка Говоруха без червоноармійського кашкета бл... дий і розгублений протискувався крізь натовп, намагаючись вислизнути з натовпу. Кілька десятків рук, мов гадину, від... кинули його від себе... Він упав просто до ніг Карася і Рідкодубів «Стеєр» випав йому з рук. Тоді до нього набли... зився Оверко Ступа і мовчки з усієї сили вдарив його ч... ботом у підборіддя.... За ним рвонулись усі, тримаючи руш... ниці готовими спустити на голову зігнутого втроє парубка.

— Убити на місці падлюку!

— Гадина чортова! Ич, як мазкою вмився!..

З носа вбивці справді пішла кров.

— Такого чоловіка хотів...

— Хлопці назад! Не зачіпайте, він своє візьме!— нака... зав Карась гостро і твердо...

Хлопці розчаровано спустили на долівку рушниці. В сельбудинку стояв невимовний, жахливий галас... Ту... жили жінки, а за ними ревла дітвора. Дівчата обереж... поралися біля Рідкодуба, що, зціпивши зуби, хрипко і глу... стогнав...

На дворі вересень... Уже жовтіє листя й у вікно, що на... ліжком, часто бачить Рідкодуб, як кружляють, переверта... ються і тихо лягають на землю різбяні жовтогарячі мет... лики. Рання осінь завжди бадьорила Рідкодуба... Вона така повнокровна, свіжа і несе з собою безмежну роман... тичну завзятість...

Ця осінь принесла йому життя... Два місяці тому н... нього замовляли труну, а сьогодні він має дозвіл поблука...

поміж ліжками. Правда, ще на грудях туга перев'язка, але дихати вже легше і страшенно кортить роботи....

Та більше за осінь дзвінку й хорошу, більш за радість одужання тішить і бадьорить Рідкодуба звичайний лист, що сьогодні вранці одержав його...

З далекої Шевелівки в столичну лікарню писала Оленка:

«Драстуйте дорогий товаришу, Семене Михайловичу.

Як би ви знали, як часто ми вас тут згадуємо... Оце зійдемось у сельбуді всі комсомольці і починаєм про вас... І так гарно тоді всі говорять, тихо так і хороше. Комсомольців у нас тепер тринадцять чоловіка, а між ними я одна дівчина... Тяжко мені, Семене Михайловичу, як би ви знали. Все одучаю хлопців від горілки та матюків. Та хіба за всіма встежиш. Ось іще Пашка запишеться — тоді ми їм утремо носа...

Видужаєте, так щоб обов'язково приїхали в Шевелівку. Ми вам хіба ж таку зустріч устругнемо...

Та й часи тепер не ті... Созівський трактор уже давно оре селянам... Свій участок за два тижні виорав, а земля ж їм попалася, як масло. Тато теж до них туляться... Та хіба тільки вони. Всі незаможники та середняки шевелівські в колектив хочуть. Покищо два нових СОЗ'и у нас організовується. А Сніжківський СОЗ уже в комуну перетворився.

А Олексіївка та Голубівка ухвалили перейти на суцільну колективізацію... Ото й я розумію, що молодці. Та тільки й ми не відстанемо... Приїдьте, лишень, подивитесь, як змінилося все, наче й люди не ті стали. Жвавіші якісь, розумніші. Як гарно про вас згадують та все просять привіт вам передавати.

А оце позавчора вирядили до армії Миколу... Созівці подарунків йому надавали, а дівчата деякі аж плакали... Як не є, хоч і з чужих країв до нас прибився, а гарний товариш був. Тепер на тракторі їздить Васька... Горде таке стало і через губу не плюне... Мабуть таки доведеться записуватися з ним. Приїдете до нас, Михайловичу, на весілля. Ну

 й погуляємо. По-нашому, по-комсомольському. На що Ванюшка Литвиненко (він же в нас секретар тепер), таке мале та лагідне, а й то вимагає, щоб його на покуті посадити поруч з батьком...

І ще вітає вас голова сільради. Він і досі обіцяє нам дістати завсельбудинком, бо Гаврюшка поступив прикажчиком у кооперацію. А Костенко героєм ходить... Радіє... В СОЗ'і діла гримлять...

— Хай тепер, каже, куркулі журяться.— І правду він каже, бо добре таки ми на хвоста наступили глитаєві. Оце якось увечері сидимо біля сельбуда, аж дивимось—чимчикує старий Гуць... П'яний, як дим... Побачив нас і почав:

— Ах ви сякі такі... Загнали Говорухів та Степаненка в тюрму, та й радієте... Мене, брат, не загоните... Дудки... Проп'ю краще все до нитки, а камунії нічого не дам».

От чудак. Попосміялися ми з нього, та й тільки.

Ну, видужуйте швидше, тов. Рідкодубе, та приїздіть... Всі просимо... Сповістіть тільки, коли будете. Щоб ми знали. Олена Бойкова»

Вдесяте вже сьогодні перечитує Рідкодуб цього листа і, тепло всміхаючись, дивиться у вікно на вмирання золотого літа.

КІНЕЦЬ

МАРКО ЗІСМАН

УЗБЕРЕЖЖЯ

Хвилі миють Чорноморські береги,
Хвилі пристрасно цілують груди скель.
Тиху повість чотирьох могил
На шляху почує корабель.
Тиху повість про гучні діла —
Про повстання,
подвиги,
загин...

Місяця пірога пропливла,
Потонувши в пінній тьмі глибин.
Березань —
(граніт чорніє скрізь).
Тут у рік великих бур
і криз
Не в диму,
не в громі канонад,
Пав з товаришами ляйтенант...
І ввижається —
одеський рейд,
І вогнені гирла батарей,
Тумани у темно - синій тент
Загортають напівсонний тендр.
П'ятий рік...
минулого нема...
Йде світанок...
Близько вже Лиман.
Молодик тікає крадькома,
Тінню
в голубу затоку хмар.
П'ятий рік...
Минуле, наче міт.
Спить на цвинтарі суворий Шмідт,
Постріли „Очаківських" гармат
Не хвилюють більше естокад...
Хай ніхто старого не згада!
У фосфоресценції вода,
Узбережжями
в далечіні
Одлунали вже сирени голосні.
Хай ніхто старого не згада!
Мертвим не постати із могил,
Забуяла парость молода,—
Вкрила Чорноморські береги...

Крає лезами янтарних смуг
Обрії зоря.
Назустріч — Буг.
Привіта гудками нас в путі
Велетень індустрії — „Марті“.

ПЕТРО КОЗЛ

ПОХО

То як везли стебнівські леґіні[1] мертвого Юру кремін стою доріжкою в село — молочними верхами сумні трембіт трембітали.

Тай ще пискливі дзвони на дзвіниці жалібним голосінням вигонили нарід з хатів.

Тай пішов, затовпився нарід за фірою, наче ті діти за військом у войну, гей ота біда біднезна за нужденним, хлоп ським життям.

А як здоймили вже оті черлені[2] леґіники чорного, я та землиця в подоляків, Юрового трупа з фіри та протягл його на дубовій лаві у хаті — ніби всі гори захитались о Василишиного плачу.

Від редакції. Це оповідання західньо - українського рев люційного письменника П. Козланюка друкувалося в єдиному на З хідній Україні пролетарському журналі „Вікна“ за сі ень 1930 р Але світу не побачило, бо фашистська польська влада на Захі ній Україні сконфіскувала його негайно по надрукуванні. Маєм в цьому випадкові нову ілюстрацію того неймовірно тяжко о стан що в ньому перебуває західньо - українська революційна літерату під фашистською шляхецькою Польщею. Та вона, ця революцій література, з великим завзяттям бореться за своє визволення раз з пролетаріятом та трудящим селянством Західньої України. Редакц Гарту з радістю містить оповідання тов. П. Козланюка на сторінк нашого журналу.

Редакція

[1] Стебнію село в Карпатах, на Гуцульщині. Леґіні — хлопці.
[2] Черлені — рум'яні, червоні — здорові.

І пішов тоді по людях на подвір'ї такий жалісливий плач та голосіння, що як студені та ледяні ще он де верхи, а й ті вже плакали, здається, голосними чуркалами [1] в потоках.

А смучі леґіники беруть, та ще й договорюють жалями Василисі, та ще своїми банними [2] словами, як гострими бричами рубають груди старій мамі.

— Ой, та шукай лиш, небого мамо, красного лудиння [3] і лагодь борзо файні колачі й короваї до вишиваних бесаг, бо будемо виряджати зараз твого Юру до невістки, княгині вишної та молодої...

Василиха стара ухопилась руками мальованої скрині обік мерця і аж миналася з розпуки.

— Ой, а деж ти, Юро, дитинонько, гостював так довго та мовчазно — заголосила всіма плачами Василиха.

А відки ж ти вертаєш тепер до мами старенької з дужими та файними леґінями?..

А леґіні, гей ота гнучка та молода дубина в бутинах [4] заповнили Василишину хату.

— Та шукали - сми — кажуть — мамо твого Юрика молодого цілих три дні і три ночі, та всі видите, потоки та звори скелясті за ним перепорпали...

Бо думали - сми, що погнала леґіника молода кров файної дівчини та шовкової люби собі шукати, гадали - сми, що побрів молодєк смілий якоїсь невмодної калини шукати на сопілку та заблудився...

Та найшли його, мамо, аж ледви - неледви під синьою Чорногорою, але... не з любкою білою та молодою...

Лежав леґіник молодий у потоці - ярі на чорному снігу біленьким личком униз, та слухав, чекав ніби собі тихенько, коли то вже запашна весна зашелестит по горах зеленими сукнями...

[1] Чуркало — спадисте джерело.
[2] Банує — тужить, банними — тужними, жалісними.
[3] Лудиння — одежа, вбрання.
[4] Бутини — грубий, густий ліс.

Аби його вона, мамо, злотими чічками та квітками зако сичила, аби його молодого шовковою травою обвинула пеливо...

Та щоб його там, мамо, вороги - вороженні пани не вгледіли та щоби чорні гадюки - жандарі не спіймали до камінної клітки буйного сокола полонинського...

Ге - гей, люди, страшне було Юрове прощання із світом, гірке було вмирання леґіня молодого!.. Тепер уже стара Ва силиха всіми жалями, всіми роспуками дзвонила над сином.

А синьоока Анничка Попадюкова впала на чорного мер ця, гей би підтята косою стеблина отам на царині, і заре віла - заголосила таки на увесь жаль:

— Гой вуйночко [1] - мамко, навіщо - сте пустили мені Юру з хати?..

Та було його, вуйночко, пишного у білу пазуху спрятати, та було його, мамонько, під саме серце узяти та заховувати безпечно!..

Та я ж би була, вуйночко, цілими днями й ночами чипіла на морозах і сокотила[2] любка від нелюдів... Та я ж би була всім жандарям на світі погані очі повидирала з голов за свого любчика золотенького...

Молодицями в сінях уже такі величезні плачі термосили, що аж тверді на серце бадіки[3] тягали шорсткими рукавами по очах.

— Мо - ой, та за таким годним, розумним, та сміливим леґінем не тільки мяка челідина[4] зафлинькає[5] — і старий навіть христянин зареве, як медведище — гомоніли по тихо бадіки.

А стара Василиха утратила вже й мову з хлипання. По валилась мерцеві до ніг, як би підрізане дерево в бутинах і тільки раз - у - раз відхлипувала до леґінів.

[1] Вуйна — дядина.
[2] Сокотила — берегла, хоронила.
[3] Бадіки — дядьки.
[4] Челядь, челідина — дівчата, жіноцтво.
[5] Зафлинькає — замльохає, заплаче.

— О-ой, не йдіть, дітоньки!.. Ой, не лишайте мене, сироту!

Але сторонські[1] леґіні таки збиралися вже. Кланялись тепер товаришевому трупові гнучкими лозами, пускали по хаті такі жалісливі слова, що молодиці аж миналися з плачів.

— Ой, спи, наш солодкий товаришу — друже, спи, та най тобі сниться щодня ота наша золота воля хлопська, що згинув-єсь за неї!

— І най твоя — приятелю — смерть жахлива стрілою полетить по всьому широкому світі, і най розкаже вона бідним людям, як усюди вони мусять гинути через панів, та всяких головоїдів нетрудних![2]

— Нехай же тобі, леґіню молодий, чорна землиця ляже легким дівочим усміхом на груди і най твої змагання молодецькі упадуть тяжкою карою на наших ворогів вороженних!

— Спи Юро, пишний товаришу наш, та не засинай дуже твердо, слухай — прислухуйся, як наша воля гуцульська гомінко ще задзвонить горами, та кичерами!..

— Та слухай ще, друже наш, як шумітиме обік цвинтаря Черемош бистрий, та тішся Юроньку, що в молодих леґінів отак ще бистро черлена кров буде кипіти за всі знущання і кривди гуцульські від нетрудних...

— Прощай, та прощай бодрий та гойний товаришу!

— А ти, сирото-любко, Анничко, сплети своєму любчикові пишному золотий вінчик барвінковий, бо він за наше хлопське горе і нужду минувся молодий із світа.

— Та не бився він, Анничко, ані з німцями, ні москалями за бездурно — боровся твій орел полонинський з отими клятими ворогами людськими, що вже почерез цілі віки — віченні п'ють — розпивають оту дурну ще кров гуцульську!..

— Іще раз прощай, наш товаришу!..

[1] Сторонські — з іншого села.
[2] Нетрудні — люди не робітної кляси — паразити.

— А ви, чесні бадіки тай молодиці, будьте здорові і не забудьте зробити леґіневі похорон файний [1].

— Але не беріть до нього, люди добрі, ні гладких ксьондзів ані дяків, бо небіжчикові і в темному гробі було би на вас банно.

— Най, люди, на його похороні граються з вітром черлені бинди та шерстянки, та жалібні співанки дівочі і леґінські — нехай він хоч у гробі засміється весело срібними мріями.

— Будьте ж здорові, ви, мамо, тай ви, бадіки, тай ви також, молодиці й челяде!..

Стебнівські леґіні поклонилися ще як слід сторонським людям і повиходили навшпиньках з хати.

І як у хаті хвилиночку лише зробилось тихо — зомліла синьоока Анничка Попадюкова. Отак упала насеред хати, гей поліно — і по дівчині.

Кинулись перелякані бадіки, раз - два, відтирати зомлілу челядину. Але меткі молодиці хутенько відштовхнули бадіків круглими ліктями, та ще й заігійкали на них сердито:

— Та чого йдете, та чого пхаєтесь один з другим до розщінканої челядини, як тут і без вас є кому рятувати?!

— А - гій!

І то лізе таки вперто один з другим, як недорізаний баран, дівочої цицьки не соромиться навіть, прости господи!

Розтеряні бадіки трошечки взлостились од сорому та обиди. Але не хотіли робити бучі з бабами при такій оказії й нерадо, поволеньки подались узад.

— Но - но - но!.. Воскрешайте вже ви там одинокі наші розумниці на світі — замахали лиш бадіки руками.

А стара Василиха так тепер заводила на всю хату, що аж шиби у вікнах побренькували.

2

Над вечір вертав старий Василь Папоротюк з Косова — міста.

[1] Файний — гарний, хороший.

Твердо ступав по вечірніх, весняних уже приморозках шкіряними постолами і слухав, прислухувався, як у рідних Устеріках жалібно трембіти голосили.

Ей, ба кому ж там, варе[1] — думає старий — лиха причка[2] приключилася? Ба, по кому ж то, ади, так жалісливо трембіти заплакали?

Біжить старий леґінськими кроками, шорстку від приморозків дорогу тручає позад себе.

Та підбігає вже Василь до опришківського потічка — дітиська устеріцькі[3] гладку, та різнопестру маржину[4] напоюють у вигідній долинці.

— Гей, діти — а кому ж то наші, устеріцькі трембіти так смутно смерть по смеречині розносять?

Та за ким вони так файно банують усіми смутками?

Аж іздоймив старий шкіряну клепаню[5] з голови, аж розгорнув сиву, нестрижену чуприну над вухом, щоби — про всяке — діточих слів не пустити поза себе.

— Та то, бадічко, за Юрою Папоротюковим такий великий туск[6] ходить горами — загомоніли в потоці дітиська. За ним уже трембіти плачуть від полудня.

— За Юрою, за Папоротюковим? — холоне Василь над потоком.

— За Юрою, кажете?.

— А - єкже, вуєчку годний!.. То привезли його сегодня стебнівські леґіні до Папоротюків — оповідають: снігом завіяло та засипало його десь там аж під Чорногорою.

О - оой!

Не побіг — переляканою сарною полетів старий у село.

Та прилітає вже під свою хату старий гуцул.

Мокру клепаню шпурляє з голови аби не заваджала.

[1] Варе — прислівник гуцульський.
[2] Причка — пригода.
[3] Устеріки — село на Гуцульщині.
[4] Маржина — худоба.
[5] Клепаня — велика, шкіряна, або сукняна шапка гуцульська.
[6] Туск — смуток, жаль.

А бадіки - майстри на подвірї біленьку, ялову домовину збивають сокирами, а чорна хата ціла аж гойдається від плачів челядинних.

— Ой, баді — а чи то в мене весільні заводини сегодні, а чи то мій Юра леґіням—побратимам—храм парубоцький справляє?

Мовчать бадіки, як би води у рот набрали, бо то ніби й казати нема що. Понагинались над домовиною, як ті понурі скелі над кручею і кремсають, старечі Василеві груди розбивають сокирами.

А з хати жовті, воскові свічі хлипом хлипають через вікна.

І стоїть Василь на подвір'ї, як укопаний — хитається, наче той сірий туман над бездонною пропастю.

— Ге - ей, та не кремсайте, люди, сокирами, але відповідайте, що вас питаю — бо мені старе серце тріскає, розпадається в грудях!

Та як не заплаче тепер старий гуцул... Як не заголосить на все подвір'я... Людоньки! Навіщо то вже моцні на серце бадіки й не одну людську смерть бачили на війні, а й вони не втримались таки тепер на подвір'ї. Покидали хутко гострі сокири під ослони, та в покорчене гиблиння на землю і аж за хату повтікали.

— Ей, люди — та то би й твердий камінь не всидів на місці, як уже старовина заголосить — виправдувалися перед собою бадіки.

А старий до хати влетів кулею.

— А вже ти, Юро — синоньку, всокотився від жандарів та криміналу, вже? — упав на синового трупа сивою головою.

... Та вже ти свобідний тепер, молодеку - гуцуле? — заголосив усіми голосами. Вже ти розпендив і понагонив із гір усяку псярґву, та пажерливу кольку нетрудну від нещасного гуцула?..

Більше не зміг і слова писнути старий Папоротюк.

Поблід лише на жовтому лиці, як блідне ясний місяць перед темною хмарою і важким, дерев'яним ковбком на мальовану скриню повалився.

— О - ой, люди — завіщо ж мені така кара - карезна на сиву голову! — затрусився всім тілом.

По темних кутах молодиці хлипали тихим сковичінням.

А жовті свічки дивувалися ясними очима і порскали раз-у - раз дрібоньким, ніби діточим, плачем.

3

Ніч.

Змагається по горах холодний, розхлябаний вітер з ціпкою ще зимою й коли - не - коли тужливим плачем трембіти покотить лисими верхами.

Ніби дрімають гори сірою дрімотою. Спить село. Забились маленькі хатки під сірі поли скелястих, гірських сардаків[1], позапихались боязливими дітьми в густе, шпилькувате смеріччя й... шуміть, колишіть, наше горе поважні смереки! Заглушіть хоч уві сні стару біду і злидні гуцульські — нехай зажурений бадіка хоч тепер чується не наймитом — буйним господарем оцих гордих і могутніх вершин... Шуміть, ще дужче шуміть, поважні смереки!

В Папоротюків світло в чотирьох вікнах — не спить старий гуцул. Рум'яна челядь до побратима зійшлася востаннє.

Гладенько вигибльовану домовину бадіки до сіний винесли з хати. Тай поставили на високих ослонах новеньку Юрову хату. Бо в теплій, дєдевій[2] хаті не попанив собі вибагливий леґінник і почало, на очах, його чорне, як вугіль, молоде тіло розложуватись. І мусіли людяні бадіки вже аж такими негостинними бути.

Засвітили ще бадіки високі свічі воскові довкола Юрової хати. І повзають тепер по дерев'яних стінах німі тіні зловіщі і бродить ще по самі коліна в Папоротюковім горю мовчазний смуток чорний.

[1] Сардак, сардачина, пеґек — коротка, сукняна одежа гуцульська
[2] Дєдя, дєде. ій — батько, батьковій.

 Тихо...

Порскають ясними вогниками мовчазні свічки — тріскає від одчайного горя і старе серце у Папоротючки.

Та де ж бо!.. Лежить дитина осьде в сінях, як той поганин чорний, навіть і божого роспяття, або якогобудь образочка немає в головах.

Ой, люди!..

— Та най хоч я оцю маленьку божу матінку поставлю йому в голови,— тихесенько благає Папоротючка чоловіка. Та най хоч вона святенька потішить нам дитину нещасну!

Але невблаганний старий Папоротюк.

Згорбився над домовиною, наче усохле дерево над кручею і стьобає стару маму очима як батогом.

— Ой, не клади, стара, та не пхайся мені тут з церковними божками, бо аж у потік я тебе з ними вишпурляю!..

— Чи ж не оці, варе, попівські божки і хрестики, та ще всякі головоїди нетрудні роблять усю біду на світі і вигнали мені Юру по смерть у Чорногору!?.

Плаче Папоротючка.

А в меншій половині хати бліда Анничка умліває з розпуки.

Бо роблять дівчата завивані та кручені паперові косиці на смерековий вінок Юрі і тихим голосом весільної співають:

Оженюся, моя мамо, оженю, оженю,
Привезу ти невістицю — з хати тя вижену.
Ой, шуміла ліщинонька, як ся розвивала,
Ой плакала дівчинонька, як ся віддавала.
Та не шуми ліщинонько і не розвивайся,
Не плач, не плач, дівчинонько, тай не віддавайся.

І ці дівочі співанки весільні силоміць пхають синьооку Анничку в такий великий жаль, у такий страшний туск, що — як не своя вже онде Анничка.

Навіть і плакати дівчина вже не годна — сидить тільки за столом без душі, гей ота чічка[1] зів'яла.

— Ой, Юроньку!.. Любчику мій срібний! — безсило шепотять тільки гарячкою спалені дівочі уста.

А леґіні у другій хаті, як би на весілля зібрались. І гомонить голосно на всю хату і регочуться, аж тужливі дівчата веселішають умить і зацікавлюються.

— Ба, чи чуєш ти, любко, як леґіні онде регочуться, гей коні? — шепче Мокрина меткій Марічці Черемошуковій. Ануко скоч лишень, душко, та глипни туди оком!

Побігла Марічка. Ніби ножа в леґінів позичати дівчатам.

Убігла назад, по хвилині і розрум'янена, гей мак червоний, і чорною сажею обмазана на обличчі і розреготана до сліз.

— Ой, любоньки! Ой сестриченьки солодкі! — задзвонила сміхом по хаті, аж дівчата за столом піднялися.

— Ой, голубоньки!..

— А що там, що Марічко - душко? — гуртом посипалось із - за стола.

— Саджою, любки, мажуть оті чортенники лабаті, поздихали б!

— Х - хі - і — запримітили дівчата саджу в Марічки на лиці.

— А вони що тамки роблять Марічко - серце?

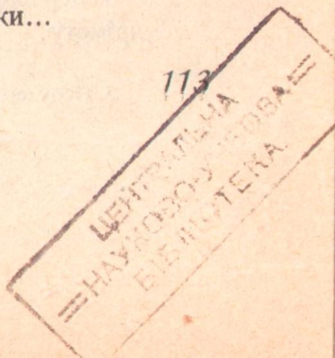
Марічка споважніла.

— Біг - ме, сестрички, Юрів вінок убирають.

— Леґіні!?

— Аби я так дихала!.. Вирізали, сестричко - любко, якусь велику звізду з грубого паперу й причепили її — а - діт[2] — на самій середині вінка угорі. Та нарізали ще, сестрички, червоних патичків, і збивають із них на лаві нумери якісь довгі... „Пролетарі" якесь уже збили, чи що — не тямлю, бо сажею мастили, чортенники...

[1] Чічка — квіточка, цвітка маленька.
[2] А - діт — скорочене гуцульське — а - дивіть.

Зацікавились дівчата.

— Ой, варе? А як би, любко, подивитись туди?

— Ану побіжім, сестри!

І тепер уже в хаті вчинився такий галасливий ярмарок, що аж мусіли згодом старі бадіки заігійкати на челядь.

Бо вже, люди, й мертвець у домовині перевертався від шуму, та реготів челядинних — пояснювали собі зажурені бадіки, як утихло.

4

Пізно надворі. Дівчата й молодиці давно вже пішли спати — лишились тільки леґіні й бадіки біля мерця.

І леґіні й бадіки дрімали в хаті. Таки порядно вже дрімали, як приїхав стебнівський Іван Березорчюк. Не помітили навіть, усі, як він конем уїхав на подвір'я.

А Іван прив'язав білого коня до низького вориння на подвір'ї й потім до хати увійшов звільна.

— Добрий вечір вам, люди добрі! — здоймив літній уже Іван теплу клепаню з голови.

— Добрий вечір — сонливо посипалось од бадіків.

— А яким миром до нас Іванку? — запитав і старий Василь увічливо.

Іван привітався з людьми.

— Та прийшов, приїхав - сми — каже — оповісти вам, люди, як оцей молодєк годний минувся із світа, та як бідний нарід марнується всюди через оті, смучі, панські порядки на світі...

Але слухайте, людоньки файні і другим вухом не випускайте нашої біди хлопської, бо виздихаємо всі, як ті миші на морозі, через наш розум непутерний [1]!

Тепер бадіки, як би ремінним батогом нагнали од себе дрімоту.

[1] Непутерний — негодящий.

Провертіли ще грубими пальцями немиті вуха в нечесаній чуприні, як у хащівнику й рядом на широку лаву й на ослони посідали.

— Ану, мой, слухайте й ви доброї бесіди, нехай вам не будуть у голові лиш танці, та запаски дівочі! — загомоніли бадіки до леґінів на ослоні, біля мисника.

А Іван зняв коротку, червону петичину з плечий.

Та сів ще за стіл, як той боярин весільний.

Та закурив ще Іван високу, мосяжну файку з бакуницею й пустив тоді словами по хаті, як повний Черемош водою по зарінках.

5

... То сиділи ми отак на храму в Білоголовах [1] і за свою біду гуцульську зговорилися.

Нарікаємо, як то звичайно.

— Така тобі, мой, біда та нужда — говоримо, що — гинь і пропадай бідний гуцуле! Землі нема, ліси кругом — панські, маржинка — багацька — бери хоч гуцуле, та дубовою корою годуй дітисків... А податки тиснуть, а всякі треби церковні та попівські душу з чоловіка випирають. Та й заробітків уже нема, як давніше було, щоби хоч тим біду приперти... То бувало чоловік і в бутинах та на дарабах свою біду зацитькував, то, бувало, і в далекі світи тікав чоловік із гір, як вода в Черемоші. А тепер уже й світи довкола позамикані, та і в панських бутинах заробишся бідний гуцуле, як той голий у терню. Отже гинь і пропадай гуцуле, хоч довкола тебе багатство-багатезне, хоч це багатство нетрудним бебехи розпихає вже по великих містах. Ой-ха-а!

Журимось ми. А небіжчик Лесь Морденчуків:

— То десь — каже — люди, по інших сторонах штрайкує уже нарід та тим, ніби, трохи вбиває своєї біди.

[1] Білоголови — село на Гуцульщині.

— Ой, ті штрайки! — підхопив чоловік із Красноїлі[1].

— То якби — каже — ще тримався нарід і виграв його — може би й убив тим трохи своєї біди. Але так, як наші красноїльські заштрайкували в бутинах і не втрималисі через жандарів, то... Таке виграли, що тепер ніяка панська колька не хоче їх на роботу прийняти за марний гріш... Ге - гей! зідхаємо та журимось, як журавлі.

А білоголівський Антін - інваліда потер свій лівий обрубок замість руки й у голову почухався.

— Знаєте що люди? — говорить. Кажуть, що в отій Чехії за верхами є ще тепер сякі - такі заробітки... Вирубують там пани багато лісів і, через те, там робота найшлася б. Ба, щоби, люди, спробувати дістатись туди?

Думка Антонова не погана була, та й позадумувалися всі ми.

Гм!.. А як же туди, до тої смучої Чехії дістатись нам через границю? — питаємо себе один за другим.

— А отак таки, люди, як ті вовки побредемо снігами — каже Антін. Немає за що старати документів, та їхати по панському... Перебредемо оту, смучу, границю снігами серед ночі, тай скажемо там чужим людям: Ми нарід чесний і робітний та не прийшли сюди за панством, люди добрі. Дайте нам заробіток який, нехай ми не здихаємо з біди у свойому краю... А руки в нас моцні та дужі до роботи, а тіло наше привикло вже до біди, та нужди всякої...

— Ну — каже Антін — як ви думаєте баді?

— Що нам, ніби, тут думати ще, як у кожного нужда, аж гавкає!

— Та підемо хіба до тої Чехії,— кажемо всі.

— Але знаєте що? — уставив красноїльський. Пересвяткуймо ще хіба дома... А зараз, по різдві, кожний з нас пилу тай сокиру в руки і — гайда в дорогу!

— Най буде — годимося всі.— Де ж ми тоді зберемось до купи?

[1] Красноїля — село на Гуцульщині.

— Коло церкви у Стебнях.

— Добре — кажемо.

Погомоніли ще ми над отим хвилиночку, напились, аби все пішло добре й роздякувались до після різдва.

— Але дивіться баді — наказуємо себе — ідемо всі чотирнадцять, аби й ні одного не бракувало!

— Ой, ідемо, ідемо!

* * *

Уже всі чекали біля церкви, як я за Тимофіїшиним леґінем повертав.

Бо нас тільки двох ішло із Стебнів.

Тай уходжу я до хати — стара та заплакана Тимофіїха торбу з вівсяними коржами лагодить синові...

А леґінь молодий стоїть у порозі, гей камінний, білий стовп на дорозі і хоче не хоче — рясні сльози самі горохом котяться йому по обличчі.

— Коби - сте — каже — мамко хоть не вмерли, та дочекались, заки я який ґрейцар [1] зароблю — в м'якій, моховій колисці буду вас колисати та шанувати.

Сирота Тимофіїха тільки рукою махнула безнадійно.

— Ой, синку — відай не бачитиму я тебе більше, щось чує моє серце... Відай чорні вовки та ворони, та моє чорне горе буде вити - плакати над твоїм білим тілом у тому, смучому, світі широкому...

На що вже я старий та твердий, але вхопив мене за барки такий жаль, що й самий мало не заплакав, як челядина.

Але немає часу в плачі та роздякунки бавитись.

— Ходи лиш — кажу — борзо, молодєку, бо сторонські люди чекають уже нас коло церкви.

— Ой, іду, іду вуєчку!

Як уже він там прощався із старою — не бачив я, бо втік на двір. А на дворі догнав мене леґінь борзенько.

— Ех, вуйку — каже до мене — щось, ніби, погане мені

[1] Ґрейцар — сотик, гріш.

 віщує най щезне!.. Не баба я і не люблю плакати, але такий якийсь чую великий туск у серці, що...

— Е, байка Павле,—заспокоюю молодєка.— Ходім лиш борзенько!

Ідемо...

Приходимо під церкву — нарід із села, гей коло багацького весілля затовпивсь біля мандрівників з торбами.

— А не забувайте нас, люди й пишіть, як добрі є заробітки! — наказують раз - у - раз.

Гай - гай — обіцяємо. Уже напишемо, як буде варто.

Поклонились ми селу клепанями, поглумились іще голосно з багачів, що стали собі осторонь, гей відлюди, і рушили з села отарою.

Вийшли за хвилину на той, стрімкий Довбушів верх за селом, що Косів із нього видно.

Тай стануло на білому снігу нас чотирнадцять чорних петеків, наче чотирнадцять маленьких мурашок на білому камені в потоці...

Такі ми чорні чорніємо на снігу, як нужда, такі ми масьопкі повземо по отсьому верху, гей мушки ті дрібонькі по листочках. Подме лиш легкий вітер і здує мушок — захоче доля й потопить нас чорних у білих снігах.

А з боку кругле сонце грається з нашими, лискучими пилами на плечах...

І таке воно чомусь люте на нас, аж почервоніло із злости, аж яркі іскри сипле по снігові з очей.

— Мой, гуцуле дурний! — ніби аж кричить до нас з неба. Та ти хочеш у світі кращу долю найти, як вона й тут у тебе марнується нешукана?! Та ти хочеш, дурний, досовпати кудись отакими заметами?!...

Бредемо ми. Совпаємо сухими заметами по самісінькі пояси — треті поти рукавицями витираємо з очей.

— Гей, ба чи дійдемо ми, люди, до тої Чехії смучої?..— починають уже деякі слабші на силах. Ба, чи не потопимось, як мурашки в оцих снігах?

— Ой, ходім лишень, люди, як ідемо — надуху не падаймо! Ідемо. Бредемо глибокими снігами, як водою.

— Гей - ей, доле, ти доле хлопська! — нарікаємо стиха.

Тут Іван урвав на хвилину, бо десь у селі глухо півень запіяв. Так одчайно й тужливо запіяв, ніби конав десь у біді чоловік і слабким уже, протяжним голосом остерігав інших перед своїм нещастям.

В хаті ж дрімала тишина. Зідхали тільки важко зажурені оповіданням бадіки, вертілись нетерпеливо леґіні на ослоні й хлипанням порскали раз - у - раз свічки у сінях, біля домовини.

Тихо... Папоротюк старий притулив сиву голову до чорного комина в хаті — ніби задуманий сирота мліє під тином.

А за вікнами чорні смереки глухо колишуть тугою.

* * *

Під вечір морозна метелиця закрутила світом, як іграшкою. Так потемніло всюди, як у мішку, так закрутило снігами, як леґінь любкою в танці.

А ми бредемо, як ті медведі у снігу борсаємось. Вітер за нами сліди замітає і насипає нам ціліські греблі снігу перед очима. Та ще свище і виє верхами, аж млосно робиться.

Совпаємо. Ледве що посуваємось наперед незнати вже й куди. Від зимна дубіють нам пальці в постолах, та рукавицях, чуємо вже, що й наше загартоване тіло в петеках не витримує, починає терпнути від студені.

Ой, світе!

А курна метіль гуляє довкола, наче скажена, а сніги як дротяними батогами ріжуть нас по обличчях.

— Ой, люди, загибель буде наша, як не найдемо якоїбудь зимарки в отсьому пеклі! — уже й не дочуваємо себе через завірюху.

— Погинемо в оцих заметах рантухових[1]!

— Гей, ідім лишень, люди, та не приставаймо в оцих

[1] Рантух — тоненька, біла полотняна матерія.

 снігах, бо тут смерть білі зуби вищирює!.. Та не тратьмо в бога надії, люди, може вратує нас милосердний!

— Ой, уже той пан - біг милосердиться над бідним, уже він загріє нас кольками, та лихими годинами!..

— Гей, не кленіть люди! Ой, не стягайте гніву божого!..

— Та як уже він такий гарячий до гніву — нехай западається отам без людей добрих... Раз - у - раз гніватись тільки на того бідного хлопа і всяка псявіра на світі зуміє!..

— Ой, люди!

— Ой? Мой, та ж як би я був отим, всесильним, ніби, богом, та видів на свої очі, як бідний чоловік гине від нужди — по морді би себе вилупив.

— Ей, та не приставайте лиш, сараки[1], бо я вже й душі в собі не чую!

Отак ми борсаємось у снігах. Бредемо вже і без дороги всякої — отак навмання таки борикаємось. А метелиця щораз ізмагається снігами, а гострий вітер наче шпильками нас прошиває.

Тіло вже каменем качаніє. Хоч усі ми рухаємось не трохи, хоч при іншій годині в мокрих потах купався б чоловік у такому ході.

Вітер довкруги свище та кидає снігами, аж страх, а зимарки якої й на лік не надибуємо... Аби хоч яка паршивенька колибчина найшлася — і того немає. Гинь, чоловіче!

Совпаємо маленько що не по самі шиї в заметах. А нарешті знесилились усі, тай посідали на сніг білими купами. Гинемо.

— Ідім уже, хоч не йдім — говоримо в одчаї,— все одно прийдеться згинути в оцих пропастях білих!

— Та добре, що хоч укупі всі гинемо, що хоч є до кого дурну голову притулити перед смертю.

Отак гарячкуємо. Але Павло небіжчик, молодий, схопився зараз із снігу. Став леґінь бігати довкола нас у снігу, та став ще агійкати на нас, що так таки пропадаємо. А вкінці

[1] Сарака — сердешний.

затермав нас за петеки й аж закричав, ніби, не своїм голосом:

— Ой, бадічки,— сіріє щось он - де в снігах білих... Зимарка, мабуть.

Посхоплювались ми жваво.

— Де, де сіріє, Павле? — питаємо.

— Може щось привиділось тобі, небоже, га? — недовіряємо леґіневі.

— Ні — каже — біг - ме таки сіріє, вуєчку... О - о...

Бредемо ми за Павлом навгадь. Ледво вже волочимо затерплі та закостенілі ноги.

Та приходимо ми ближче — зимарка таки, люди добрі.

Спасення наше, люди!— ожила нам раптом і кров у жилах. Не загинемо уже в снігах!

Поставали ми перед оцею зимаркою, як білі опирі — очима в студені пазухи її горнемо. Але боїмося ще, аби якої звірини там не застали.

Каже Антін безрукий:

— Не думаю я, люди, та щоб із людей хтось перебував тепер тутеньки... Пуста вона видно. І як не сидять там вовчиська — якась інша звірина, напевно. Ану берім лиш, люди, сокири в руки і так уходім до цеї злотної палати.

— Я, вуйку, пістоля маю! — каже Павло.

— Е, були, небоже і в кожного колись пістолі та рушниці — одказуємо леґіневі. Не боявся чоловік усякої дичини зубатої. Але тепер за це у криміналі[1] гниють люди, тай мусить чоловік уже й панського зайця боятися з голими руками...

Повитягали ми гострі сокири зза поясів — високе вориння відсуваємо.

Ідемо до цеї спасенної зимарки, наче до ворога, наготовлені.

Та витягаємо ще із стріхи віхоть очеретиння й запалюємо, аби видно.

[1] Кримінал — тюрма.

Ледво відсуваємо, завіяні снігом, двері до зимарки... Гі - і - і!..

— Юро! А ти ж відки тут?..

— Ой, людоньки! Бадічки пишні та файні — опустив переляканий Юра дубельтівку[1].

* * *

Розіклали ми велику ватру насеред буди — гріємось, вечеряємо хто що має. Мокре патиччя тріщить на вогні, аж любо, м'ягоньке тепло всіми розкошами гласкає студене тіло. Любо нам, як би вже й нужду свою кинули отам у снігу, мило, аж сміявся б дрібонько, як дитина.

Сіли ми з Павлом біля Юри, як біля братчика рідного — до розмороженого, вівсяного коржа припрошуємо його файно.

— І де ж ти — кажемо — леґіню, взявся тут? І відки ж ти впав сюди на відлюддя?.. Говорять же — в чорному, та темному криміналі коротає свої молоді дні Юра Папоротюків за хлопську правду, та оту, смучу політику...

Небіжчик Юра тільки всміхнувся гірко, чорним, та зарослим обличчям.

— Ой — каже — люди, не буйному гуцулові по камінних мурах каратися!.. Не гірському орлові до ґрат та до сірих стін привикати!..

— Та - ак!.. А щось говорять — чи не на п'ятнадцять аж років забили тебе оті вороги нетрудні, та сірі мури гризти?

— На п'ятнадцять, на п'ятнадцять, бадіки... І по більше ще тепер караються люди за волю. Оті нещасні міські робітники сотнями там пропадають, через нарід безглуздий... Але я втік - сми ще восени, тай отут, де видите мене, свої бурхливі думи притлумлюю... Сиджу та караюсь, наче той давний опришок Довбушів на сухій бриндзі, та безлюдді.

— Ой, гірко то молодому та ще вченому трохи отак без людей жити! — зідхаємо укупі з Юрою.

[1] Дубельтівка — дводулова рушниця.

— Ех, гірко — каже — бадіки, гірко — але не тому, що молодий лиш та безлюддя... Гірко, що нарід ще всюди дурний, та терпить усяку псяюху на собі. Тому гірко, та як теплої крови хочеться... І як би я — каже — мав оту [illegible] силу хлопську в своїх руках — увесь світ перевернув би, всіх отих головоїдів людських передушив би та на сто вітрів понагонив. Але не можу, люди добрі, бо не сила моя, бо ви ще всі цього не хочете...

— Ой, хочемо, але не годні, леґіню файний!

— Не хочете, бадіки... Як би хотіли — давно вже не було б нашої нужди, давно вже не було б і духу на світі з цих котюг [1] нетрудних.

Мовчимо. Що, ніби, скажемо, як таку щиру правду Юра нам кидає аж за само серце щипає?

А Юра по хвилині:

— Забув ще я спитати вас, бадіки — куди це вибрались ви у таку лиху годину на дворі?

— Та від нужди тікаємо, молодєку — відказуємо.

— Ідемо в світи заробітків шукати, аби не здохнути дома.

— Куди? — питається.

— Та ніби, до тої, смучої Чехії, як ще доліземо.

Небіжчик засвистав лиш на те журливо.

— Отак цілі віки той, смучий гуцул — каже нам. Як уже нужда аж гавкає йому на плечах — тільки у нього й думки лиш, аби втечи від неї. Аби кудинебудь, аби й стрімголов навіть — але втечи. До тої Америки, до Бразилії, до Франції, до самого дідька навіть рогатого — всюди тікає. Та на те — каже — тікає, аби ще там добре нужди наїстися й померти, не зазнавши гаразду ніколи. А щоб не тікати, щоб подумати, як би то в себе таки гаразд ізробити — цього й не подумає ніколи... Навіщо? Адже тікали вже цілими віками наші дурні діди й батьки від нужди — і ми теж утечемо, щоб не на одному лишень місці горювати на когось... Ех - х!

[1] Котюг — собак.

— Ґа - а! — зідхаємо. Що ж удіємо, Юро?

— А як ви думаєте, люди? — питає. В отій Чехії немає нужди, немає таких же, як тут, головоїдів?

— Та... ні — кажемо — але завзялись уже ми, то спробуємо, як там...

— Всюди біда, бадіки! — похопив Юра. Всюди, де ще нетрудні панують з людського поту... В кожній країні на світі, в кожній закутині землі жирують дармоїди на хлопській шкурі... Але є вже й така країна недалеко, де нарід не схотів бідувати, та отих дармоїдів годувати. Є — каже — бадіки, є, та...

— Ех, знаємо, Юро, про кого це ти кажеш... Знаємо...

Згадали ми, та зажурені голови свої схилили низько перед народом отим розумним. А красноїльський таки не видержав.

— Ех,— каже — люди, як би нам дістатися туди!..

Тоби - сми вжили собі, тоби - сми враювали собі, хоч перед смертю, без усякої кольки!

— Ой, не тікати туди нам, люди, треба — захитав Юра головою. Не тікати, сараки... То треба і в себе нам так зробити, аби всім добре жилося...

Помовкли ми в задумі. Поприсувались до теплого вогню, як тіні прадідів стародавних — дрімаємо в цій теплоті розкішній.

Ех, мізку ти мізку хлопський! — думаємо кожний. Тяжкий ти, небоже, до науки, як ота гора кремениста!.. Забили тебе всякими страхами та дурманами, як і цілий світ, нуждою. І бідує чоловік через тебе нещасний. Ох, як бідує, та все життя своє горює непотрібно!..

Ясна ватра потріскує серед нас утішними вогниками над гранню. Казиться вовчим виттям скажена хуртовина довкола зимарки. Голосінням стогнуть гори, тугою шумлять смереки довкола і жахливо десь виють голодні вовки недалеко.

А нам теплий спокій легенько клеїть важкі повіки до сну — голови втягає у рамена...

Ніби ще щось і чуємо, як Юра нам про міський нарід оповідає — ніби й не тямимо, як тихо в сон поринаємо.

Гей, мізку ти мізку хлопський!..

* * *

Мало що не в полудень із сну ми пробудились.

Повставали всі.

Юра варить кулешу[1] на грані, та сухої бриндзи надовбує із бербенички.

— Оце вже й решта у мене — каже. І мука вже мені вийшла і бриндза минулась. Що далі діяти мені — лихо знає... І тут уже надоїло вовком сидіти і до села ніяк вертатися. Ех - х!

Коби мені — говорить — літо борзенько. Ішов би чоловік між людей, та робив би щось, аж палаю...

Повиходили ми на двір — морозним снігом умиваємось. А день вам удався, як золото — блискучі сніги аж очі хапають. Високі верхи гір, ніби, до синього неба задерли голови, повипинались, наче ті горді молодиці в білі рантухи позавивані. Зелену смеречину, гей би хтось білесеньким цукром обсипав, та попритрушував. Таке воно все гарне, аж усяка журба забувається, таке воно приємне, що в пазуху дітям забрав би до хати.

А снігів тих увалило за ніч — матінко рідна! То й так їх було вже аж за багато, тепер уже прийдеться нам по самі пахи бродити.

Поснідали ми, із смаком, теплої страви. А далі позав'язували торби з харчами, узяли пили на плечі й:

— Ідемо, люди, та не засиджуймось!

— Ой, ідемо, йдемо.

А Юра, небіжчик:

— Знаєте що — каже — люди? Хіба і я піду з вами... Обридло вже мені тут без діла, ще гірш, як у кримінали панському. Не на опришка я — каже — родився... То чоловік прагне якоїсь роботи, якогось руху потребує аби жити.

[1] Кулеша — страва з кукурудзяної муки: мамалиґа.

— Ну, що ж — відказуємо всі. Як рішаєшся на таке, Юро, нам іще краще та приємніше буде з тобою.

— Е, піду — говорить Юра — та хоч свої чорні дні пропхаю якось з вами до весни. Але не подарую я ворогам нашої кривди, аби й повиснути мав на смереці сухій!

— Ой, шкода тебе на таке, Юро,— говоримо щиро леґіневі. То ж ти нам села поперейнакшував, то ж ти нам розуму понагонив до мізків... Мо - ой, та то, до недавна ще, леґіні наші знали лиш за запасками бігати, ревіти селом, як медведі, та голови один одному в коршмі розбивати... А тепер уже леґінь і до книжки береться і тої політики хапається і на ксьондзів та всяких інших нетрудних скреґоче білими зубами...

— Не будеш уже — каже — довго нашу, хлопську кров пити! Не будеш!

— Ой, мало ще наші села поперейнакшувані! — каже зажурено Юра.— Мало ще, бадіки, того путерного розуму в гуцульських головах.

Вийшли ми на повітря. Дихаємо ціпким морозом, аж за теплі легені щипає, та жмуримо очима до тих, соняшних іскор у повітрі.

А Юра вигіднішої дороги шукає у снігах очима. Та пальцем на височенні, білі верхи показує.

— А дивіть — каже — бадіки, як синя, улітку, Чорногора блистить тепер пишно в уборах... Срібна вона та горда, як та княгиня у шовках панських, білими руками аж синю блакить досягнути хоче.

— То це вже й Чорногора, Юро? — питаємо.

— Чорногора, людоньки. Бродили колись по ній Довбушові та Марусєкові опришки й гинули в її перинах білих — тепер от і ми ще, ніби, давні часи завертаємо.

Бредемо. Сухий сніг скрипає нам під ногами, неначе панські черевички по паркетах. А сонце не сипле — сіє таки іскрами по снігу. Спокійні смереки аж присіли од білої ваги, та наче, мовчазні губи прикусили на нас.

— Мой, гуцуле старий, один з другим! — шепчуть неначе. Не шляйся тут нужденний, та не тягайся чорний по цьому білому царстві, бо не простить тобі такого горда княгиня.

— Чорногора! Як оту мушку в сніги затисне.

Ідемо. Погано трохи, погано снігами совпати, але відпочив чоловік ніччю. Добре, що хоч у вочі не мете снігом!

По невчасі Юра:

— Ходім лиш, люди, попід оце узбеччя над пропастю... Бо туди ще більші бувають пропасті, та аби нам у яке лихо не влетіти..

Ідемо.

Тай — на щастя, чи нужду ще гіршу — волока на постолі мені урвалась. Став я. Ідіть — кажу — йдіть, люди, а самий красноїльського Семена затримав.

— Заждіть - но, куме, най я волоку прив'яжу — урвалась! А зараз доженемо людей....

Пристали ми серед снігу. І пораюсь я біля постола, аби щонайскорше — але не йде воно спритно... Постіл уже замерз на залізо тверде, до того й руки заклякли од морозу. А люди вже аж ген - ген під узбіччям.

Нарешті якось упорався я з постолом. Ідемо. Але глипнув я зненацька якось на гору — ой, людоньки добрі! Світку ти наш гіренький!

Йой!.. Сунеться зверху цілiська гора снігу білого! Валом грубезним сунеться! Як ота грізна повінь сунеться тихо! Мамо рідна,— а під горою люди наші!..

— Люди! — кричу до них, щосили, перестрашено.— Лю - у - ди, тікайте хутко!

— А що там? — відгукуються.

— Тікайте, бо смерть, страшний сніг із гори сунеться на вас!

Побачили...

Втікали...

Куди хто міг утікали...

Кидали з рук пили, торби з хлібом — навіть і петеки та клепані з голів шпурляли в сніг, аби легше... А біла смерть сунула з гори, німо, грозливо.

Втікали... Нам, із віддалі, було видно навіть і їх обличчя перелякані, щоб не дочекав був чоловік цього бачити... Бачили й марні їхні зусилля останні перед смертю...

Але не втекли люди нещасні. Не врятувались...

Захопив їх величезний вал снігу, як Черемош хвилею трісочки із скелі й за собою в пропасть глибоку потягнув силою. Зашумів тільки голосно в долині. І тріснули ще зламані смереки од натуги. А потім стало тихо... глухо — тільки свіжі сліди на білому снігу чорною ненавистю кричали:

Світе! Світе огидний!

І так аж до вечора. А увечері засоромилось сонце і чорні сліди пролиґнуло хутенько.

Гори туманом оповились. І стало кругом тихо, сутужно, тільки голодні вовки голосно вили верхами.

Ніби за нещасними голосили.

* * *

Остались ми із Семеном, неначе сироти в зимарці.

Куди нам іти? До сіл, аби нещасних добули із снігу? — Ог - го! Та то величезна гора снігу лежить на них могилою в ярі!

Вертатись додому отак, аби лиш оповісти мамам, та дітям - сиротам про Чорногору жорстоку? — О - ой!.. Та то було б зараз плачів та нарікань, що трісне чоловік!

Кажу я так:

— Ходім таки, Семене, до тої Чехії, нехай вона западеться. На те лиш ходім, аби додому тепер не йти, аби хоч до весни пробути денебудь. А може таки й направду заробимо дещо.

— То ходім — каже. Як і ми десь пропадемо в снігах — лихо бери! Однако гинути нам, нужденним!

Пішли ми. Долізли якось снігами. І границю перейшли хитро. Але замість роботи — найшли таку ж, як і дома, біду та нужду. Всюди бідує нарід у неволі.

Пошукали ми тої роботи кілька тижнів. І світ забув. Найшли таке, що посиділи місяць у криміналі, набідувались по душу, та ледве й живі вже до дому ось поверталися... Двоє нас із чотирнацяти!..

А дальше, вже знаєте... Вісім пропало, що й костей, мабуть, не найдеш із них. Але не кажу вже нічого — одно тільки сказав би:

Бідують люди! Всюди, по всіх закутинах, де — як говорив, небіжчик, Юра — всяка колька розпаношилась... І гинуть усюди, як ті мухи: по роботах усяких і в хаті в нужди і по арештах смердячих. А за віщо бідують і гинуть? Та через віщо нам така кара?.. Запитаймо себе таки про це люди! О - ой, запитаймо вже усі разом!

Та й оце лиш, я ще хотів сказати вам, чесні бадіки, та вам леґіні файні.

6

Іван скінчив.

Тихенько вийшов із - за стола й журливо сперся на вікно ліктями. Світало на подвір'ї.

А в хаті стало тихо... тихо. Свічки лиш потріскували клипанням зі сіней.

Зажурені бадіки схилили важкі голови в низ — ніби чорне каміння позвисало он - де над кручею. Слухають, як на дворі тужний вітер журбою колише. Та й хочеться бадікам знати, завіщо вони так гинуть сотками, та й хочеться бадікам зубами дерти — роздирати отих мерзенних ворогів людських...

Але старий Папоротюк нагонить од бадіків задуму.

Витягає зі скрині сіру газету, звинену в трубочку, й голосно пропонує Паращиному Дмитрові почитати її людям.

— Читай,— каже,— леґіню, про штрайки оті по всьому краю, та про те, як уже нарід вовтузиться за волю з ворогами.

Та не забудь ще, леґіню, й про ті, політичні, процеси людям прочитати... Бо най не думають вони, що тільки мій Юра минувся так марно зі світу!

Дмитро читає.

А бадіки хитають тепер важкими головами й гомонять усі по прочитаному.

І так аж до ранку самого.

Такого гучного похорону не то, що Устєріки, але й ціла Гуцульщина не бачила ще з роду...

То багачі по плотах дерлися з зависти! То жандарі летіли з усієї околиці, як на революцію!

Мо - ой, чотири села народу зійшлося на похорон!

Та як ізложили зібрані леґіні з дівчатами якийсь хор аж на чотири голоси, та як заспівали якусь пісню жалібну — минався з дива нарід.

Вуйнам та молодицям мокріли рукави од плачів величезних. Бадікам аж файки з ротів вилітали...

Нарід уже й про церковні причандали забув, що немає, і про самого попа також ніхто й не писнув.

То замість на хрести та на хоругви церковні, нарід дивився на красно прибрані черленими стрічками вінці, та сторонську молодь, що несла їх парами... То, замість на попа та дячиська — нарід на отому хорі великому забував свої очі.

На своїх плечах винесли леґіні домовину зі сіней... Та вже як винесли — хор ще жалібнішу пісню заспівав на подвір'ї. Гори слухали та забувалися од цього... Вітер не шевельнув смеречиною. А домовина вся зеленими вінцями замаєна, а по віночках яскраві стрічки та бинди гадючками палахкочуть до сонця. Та ще якогось великого напису на вінку ніяк не годні бадіки розчовпати...

Поки рушать у дорогу з мерцем — піп євангеллю читає на подвір'ї. Але попа не було тут, і нарід у гадках бився. Ба - а, що ж, варе, буде замість цього? А як побачив уже —

губи прикусив з дива, та перестраху, щоб - а - ди - грім - який не гримнув зараз із неба!..

То замість цього євангелія ксьондзівського — Пилипів Юрко зі Стебнів з'явився високо на ослоні.

— Люди чесні та файні! — каже до похорону.— Веземо до могили свого молодого приятеля найкращого, веземо борця за наше добро хлопське, що згинув марно, та через наших ворогів - вороженних... Але не плачмо за ним, люди, та не пануймо тільки сльозами, бо це не буде згадка для нього... Таких борців гине цілими тисячами на день у світі, та нам би й сліз не стало плакати за ними... Найкраще буде, як ми своїми ділами їх іспомянемо. Як будемо тото робити, що Юра нам наказував раз - у - раз...

Бадіки сивими головами кланяються домовині.

А леґіні повитягали нишком пістолі з - за поясів і гримнули гуком на всі гори скелясті.

Похорон рушив з подвір'я.

Такий великий, що місця не було йому на дорозі, що паркани тріщали од натуги...

А біля церкви вороги людям дорогу загородили...

Стали вони віночки та стрічки з домовини зривати, стали болючими стусанами вуйнів та бадіків частувати.

Аби тямили, що ксьондзів у селах треба шанувати!

Аби знали, що без панів іще не можна їм дихати!

Аби чули, що за коротко брикати ще їм отак файно..

Але як дістали вже бадіки та леґіні за багато позавушників твердих і болючих — гуцульська кров заграла, та забухала їм у жилах... Тверді пястуки затиснулись.

... Гори тепер хитались од людського зойку та вереску...

Черемош пінився з люті...

І вже ніби не чоловіка проводив нарід до гробу — свою нужду, та приниження крикливо розгонював горами.

Аби аж паршивий світ дивувався, аби аж крикливі дзвінки дротами бігли до Косова...

Львів, грудень 1929 р.

СМЕРТЬ ШЕКСПІРА

В бою убили ескадронного Хтокала, поранили Лукаша, веселого заспівувача, що на всю бриґаду вславився своєю вдачею і вмінням складати пісні; ескадрон пішов ховати Хтокала. Лукаш лежав у лазареті. До нього приходили заспівувачі з других частин учитись. Тепер він складав пісню про геройську смерть ескадронного Хтокала. Сестри - жалібниці хтиво дивилися на його молоде кавалерійське обличчя, крутили йому «гоголь - моголь» і він бундючився, слинив хемічного олівця, весь писок вишмарував фіолетовим, а пісня не виходила.

У полон денікінці забрали Дроботю й хтокалового коня.

Ескадрон водночас радів і плакав.

Дроботя був ескадронним каїном, нехлюєм і задавакою і кожний аж реготався, згадуючи, що більше не доведеться бачити його рябої пики.

Плакали за хтокалевим конем і не менш ніж за самим Хтокалом.

Кінь був норовистий, вороний, з лисиною на лобі, у білих панчішках. Ніхто не міг сісти на нього, крім ескадронного. Звали коня — Шекспір, бо в той день, коли Хтокало дістав його — на обідраній позаторішній афіші прочитав він це ім'я. Ім'я йому подобалося, як і сам кінь. Ім'яприросло до коня.

Тепер кінь був у полоні й за Хтокаловою труною нікому було йти, бо за кавалерійськими традиціями кінь мусить іти за труною свого господаря.

Саме про це й хотів написати в своїй пісні Лукаш, але сестри - жалібниці лізли до нього із своїм «гоголь - моголем» — і він не міг зосередитися.

Нарешті він кинув олівця, прислухався до жалібного маршу, що доносився з кладовища й звелів умити себе. Сестри - жалібниці принесли воду, якраз тоді, коли з кла-

довища долетів відгомін трьох сальв, і Лукаш прогнав їх. Йому стало шкода ескадронного. Бідолага Хтокало! Чортові біляки забрали Шекспіра й нікому проводжати тебе до могили! Нещасний Хтокало, дорогоцінний ескадронний, ти вмер, а твій друг Лукаш лежить тяжко порансний і...

Лукаш хникав. Він зовсім не тяжко був поранений. Він був поет і це так прийшлося сказати — до рими. Амінь. Рана на нозі тільки трошки свербить. Скоро його випишуть, не більше тижня чекати...

Повз лазарет вертався з кладовища ескадрон. Ескадрон співав мляво. Заспівував Васька Хмурий. Лукаш аж скривився од його голосу... Позорить ескадрон, маруда!

— Васько! — крикнув він у вікно, підвівшись на лікті.— Васько, перестань співати, не позор ескадрона, бо вийду з лазарета, все одно рішу...

Але Васька мабуть не чув його. Він навіть не повернув голови — так захоплений був своїм співом. Васька думав, що співає, як соловей, а хрипів, як сорокалітня галка.

Шекспіра в полоні прийняли краще ніж Дроботю.

З Дроботі стягли чоботи й ґаліфе, наклали повну пазуху бебехів, всипали кільканадцять шомполів й замкнули в каталажку.

Шекспіра забрав собі ротмістр Рюпа. Він звелів засипати йому вівса, сам приходив дивитися, як той себе почуває в штабній стайні й був вельми задоволений. Він навіть хотів потріпати Шекспіра за холку, але той дико повів на нього оком, заіржав, кинув задом і ротмістр Рюпа похитав зі стайні.

— Ну й коня мені пощастило дістати... — сказав ротмістр у штабі. — Дикун!..

Підполковник Пивоварів недовірливо чмихнув носом.

— У ротмістра Рюпи завжди новий кінь... Мабуть знов якась кляча? А покажіть но вашого Росінанта!

Ротмістр Рюпа з призирством подивився на сухе обличчя

 Пивоварова. У підполковника мабуть геморой, — подумав ротмістр, — у нього неприємний колір обличчя... — і сказав у голос:

— Парі, підполковнику!

— Чудесно! Американське?

— Єсть американське, — козирнув, утішаючись певною перемогою, ротмістр. — Поручнику, будьте свідком!

— А - а,— подумав підполковник Пивоварів,— так тобі ще свідків треба? На слово офіцера не віриш? Чудесно!

Всі троє пішли до стайні. До них приєдналося ще кілька офіцерів. Дехто з них уже знав про ротмістрову здобич.

— Ви програли парі, пане підполковнику,— сказав начальник штабу. — Кінь, як огонь, як шістнадцятилітня євреєчка... Ви програли!

— Ого! — подумав підполковник, — раз пішло на такі порівнання — виходить кінь не абиякий! — і сказав у голос: — подивимось!

Ротмістр Рюпа підійшов до стайні й крикнув:

— Митрофане, виведи мого нового коня!

Митрофан відгукнувся:

— Счас, вашбродь! Так, що брикається...

Підполковник запалив цигарку, підкрутив вуса й нервово чекав. Біля нього зібралися вже майже всі штабні франти. Трохи поодалік згуртувалися козаки, вістові й днювальні.

Нарешті на воротях стайні з'явився Митрофан. Він держав у обох руках вуздечку й посувався задки. За ним бистрими очима блищала чорна, з білою лисинкою на лобі, голова Шекспіра. Ось і весь він з'явився, чорнявий красунь, франт у білих панчішках. Підполковник Пивоварів кахикнув і ковтнув слину. Ротмістр Рюпа обвів присутніх поглядом переможця. Отожбо, пане підполковнику, ваше Ватерлоо... Сільвупле! Ну як?

— Гран мерсі, ротмістре,— сказав підполковник.— Парі американське?

— Так точно!

— Можна вимагати що завгодно?

— Так точно!

— Я виграв і вимагаю коня...

Ротмістр Рюпа зблід. Він не чекав такого закінчення.

— Алеж ви... підполковнику... Росінант...

— Ви самі росінант, ротмістре!— під регіт штабних франтів крикнув Пивоварів.— Митрофане, добре стежте за конем... Як що трапиться — запорю!

Підполковник повернувся й пішов до штабу. За ним рушили штабні франти. Ротмістр Рюпа метнувся за підполковником, зробив два кроки, махнув рукою, сів на землю й заплакав. От тобі й Ватерлоо... і він Наполеон дев'ятсот дев'яносто девятий!

Вістові й днювальні трохи не репнули зо сміху. Така історія! Пан підполковник Пивоварів програв американське парі, а виграш забрав собі... Найбільше ж реготалися над Рюпою. З нього дійсно було жалюгідне видовисько: сидів у гною посеред двору й по блискучих шаврових леях його ґаліфе повзали гнойові мурашки. Ротмістр Рюпа плакав гіркими сльозами за Шекспіром, як не плакав би мабуть за нареченою.

Нарешті він виплакався, підвівся з землі й пішов до штабу. Там він скорчив приємну фізіономію й, не відповідаючи на глузливі репліки товариства, снував таємну постанову: ні йому ні мені... кришка!

Чутка про Ватерлоо ротмістра Рюпи рознеслася по всій залозі. Вахмістр Дем'янов, кидаючи окраєць хліба у каталажку Дроботі, сказав:

— Скоро тобі буде допрос... Усіх вас рубати треба... З-за коня он чоловік пропадає...

— З-за якого коня?— хникнув Дроботя.— Стріляйте коня, я ж тут не при чому.

— З-за більшовицького коня... Знаємо ми вас!

Дроботя аж підскочив.

 — Дядінька, а який кінь? — крикнув він навздогін вахмістрові, що вже віддалявся від дверей каталажки. Вахмістр повернувся, не зупиняючись. Дроботя прилип до квадратового невеличкого віконця.

— Чорний кінь, вороний, у білих панчішках і на лобі лисинка... Будь він проклятий, бузувір! Мені його об'їзджати треба, дикий...

Дроботя одразу зрозумів, що мова йде про Шекспіра. Одначе він і гадки не мав, що ескадронного Хтокала убито й вирішив коня викрасти, втекти й оддати Хтокалові.

У Лукаша в лазареті сиділи заспівувачі з двох ескадронів. Лукаш бундючився, пика його вся була в фіолетовому хемічному олівці, на вікні біля нього жовтів у шклянці «гоголь - моголь».

— Говорять, будемо йти в наступлєніє...— сказав один з гостей.

— Небезпримінно,— погодився другий.

Лукаш надувся ще більше. Його брала заздрість. На коня він не сяде, хоч би й утік із шпиталю. Як же це так — ескадрон піде в наступ, а він лежатиме в лазареті... Ще скажуть, що Лукаш боягуз! І Лукаш козирнув, щоб хоч трохи розвіяти гнітючий свій настрій:

— А я нову пісню складаю...

Заспівувачі засміялися улесливо, а один нахаба ляпнув:

— Видко пана по халяві... того в тебе й писок у красці!

— То олівець... — виправив його Лукаш і додав сердито: — А тебе в наступлєніє вб'ють і ти не почуєш моєї нової пісні...

— Ну, то ти вже...— зніяковів нахаба. Але Лукаш рознервувався. Лукаш крикнув сестрам - жалібницям, що хтиво стежили за ним здалеку:

— Гоніть їх у три шиї... В мене підвищена температура!

Жалібниці стали випроваджувати заспівувачів з палати.

Ті мабуть не пішли б та з надвору зачулися рвучкі сиґнали.

Коноводи поскорей,
Виводите лошадей!—

мідно виводив горніст і заспівувачі, перестрибнувши через Лукашеве ліжко, вискочили на вулицю. Їхні коні стояли прив'язані до штахетів; вони рвонули повідки й закуріли вулицею...

Червоні готувалися до наступу.

Підполковник Пивоварів вирішив перед тим, як приймати бій підбадьорити своїх салдат.

— Ротмистре Рюпо!— гукнув він.— Накажіть сідлати мого нового коня...

Ротмістр Рюпа, стиснувши зуби, вийшов на двір.

— Митрофане, сідлай коня панові підполковнику...

— Вашого, вашбродь?— відгукнувся Митрофан.

— Мого їхнього,— відповів ротмістр.

Крізь невеличке квадратове віконце Лукаш бачив, як Митрофан вивів із стайні Хтокалового Шекспіра, як підполковник Пивоварів боязко зліз на нього й у супроводі штабних виїхав з двору.

На майдані чекала вишикувана залога.

— Салдати!— крикнув підполковник Пивоварів, зупинившись перед фронтом. — Червона сволоч загрожує нам наступом...

Шекспір заграв під паном підполковником. Його дратували незнайомі мундири офіцерів і салдат. Пан підполковник Пивоварів глянув коневі між вуха, затис повідок і, нервово йорзнувши на кульбаці, продовжував:

— Червона сволоч загрожує нам наступом...

Наче підтверджуючи його слова, десь зовсім недалечко вухнуло з гармати. Ротмістр Рюпа скривився від задоволення, побачивши, як пан підполковник хитнувся в кульбаці.

— Салдати!— кричав, чорніючи лицем, підполковник,— умремо за нашу мать Росію, покажемо червоним узурпаторам кузькину мать...

Шекспір нервово вдарив копитом.

— Покажемо їм кузькину мать, салдати, як наші предки шведам під Полтавою...

Знову вдарила гармата. Через майдан перелетів набій і розірвався десь за церквою. В церкві повилітали шибки. Заіржали коні. Конячим жахом жахнувся Шекспір, напнув дугою блискучу шию, натягнувши повідки, підкинув задом раз і вдруге. Панова підполковникова суха фігура вдарилася об кульбаку, а за другим разом вилетіла з кульбаки й, перелетівши через голову Шекспіра, нежива простяглася долі...

Скинувши з себе пана підполковника, Шекспір одійшов у бік і мирно став пощипувати травичку, що густо росла на майдані.

Прилетів санітарний автомобіль.

Спішно розходились на позиції частини.

Ротмістр Рюпа під'їхав до Шекспіра в задумі. Що робити?— думав ротмістр. Розстріляти коня, як раніш він був вирішив, щоб не дістався кінь ні йому ні Пивоварову? Алеж тепер немає Пивоварова й виходить кінь — його законна власність — бойовий трофей — належить йому... А офіцерське слово? Він дав слово розстріляти коня й мусить...

Невідомо яке чуття перемогло б у ротмістрові Рюпі, чи офіцерський гонор, чи бажання мати коня - звіра, коли б не з'явилося ще й третє почуття боязні... Кінь звір! Він уже вбив підполковника Пивоварова, невже він посоромиться те ж саме зробити з ротмістром Рюпою?!.

І ротмістр Рюпа витяг парабелюм, націлився у вухо Шекспірові й натиснув ґашетку.

Шекспір мотнув головою, впав, хруснувши суглобами,

рвонув задніми й застиг, пустивши з ока криваву сльозу...

Ротмістр Рюпа дав остроги своєму коневі.

— Росінант!— вилаявся він, ховаючи парабелюм.— Геморой...— і чомусь згадав Митрофана, як той питав у нього:

— Якого коня, вашого?

Чортів Митрофан! Хто б міг подумати...

Вахмістр Митрофан Дем'янов звичайно ж і не подумав об'їзджати Шекспіра. Він навіть боявся стати до нього спиною. І тепер, коли Митрофан побачив метушню й паніку, що зчинилася після несподіваного більшовицького обстрілу й смерти підполковника Пивоварова,— в нього визрів раптом несподіваний плян. Вахмістр Митрофан Дем'янов одчинив Дроботіну каталажку. Дроботя стогнав у кутку роздряпуючи шомпольні рани. Він тремтів, передчуваючи неприємність допиту.

— Дядінька,— заскімнив він,— невже на допрос?

— Який там у чорта допрос! — гримнув на нього Митрофан.— На ось одягни штани та тікай, поки тебе не пришили тут... Гайда!

Не чекаючи відповіді, Митрофан скочив на коня й подався геть за штабом, що вже курів останніми широкими вулицями міста.

Дроботя ледве підвівся з підлоги, спробував натягти на себе штани, але побите тіло щеміло й свербіло — груба вовна штанів ятрила свіжі ранки від шомполів і так затиснувши в кулаці ліву холошу, а праву, волочучи по землі, перехильцем пошкандибав Дроботя вулицею...

Ніхто не зупинив його на воротях. На вулиці теж було ні душі — тільки з вікон часом визирали здивовано - перелякані обивателі: всетаки, хоч чого вже довелося бачити за революцію, а по вулицях без штанів ще ніхто не ходив...

Так дійшов Дроботя до майдану, що біля церкви. В церкві од більшовицьких вибухів повилітали всі шиби й Дроботя, задравши голову, дивився, як горобці в одну шибу вилітали,

 залітаючи до другої. Так він спіткнувся об щось м'яке й пухке й упав, прооравши носом довгу борозну. Озирнувся — те, щось пухке й м'яке — було вороним конем у білих панчохах і з білою лисинкою на лобі...

— Шекспіре! Шекспіре!— кинувся до коня Дроботя, але хоч він і наголошував на «е», однаково Шекспір не підвів голови на його волання й тоді Дроботя припав до холодного Шекспірового живота й заплакав...

Не пощастило йому врятувати Шекспіра. Який він нещасний, який він каїн, господи прости, каїном навіки й лишиться, буде за пачку махорки вимінювати блискучі кабури й портупеї, а за грудочку цукру купуватиме душу кавалериста...

— Шекспіре, Шекспіре!— волав, лежачи на холодному животі коня, Дроботя.— Не врятував я тебе, негодяй, мерзотник... Я негодяй, я мерзотник...

— А й вірно!— прогримів над Дроботею чийся голос, що нагадував каркання сорокалітньої галки на лісному весіллю.— А й вірно... Негодяй і мерзотник!

Дроботя підвів голову й побачив над собою Ваську Хмурого, замісника Лукашевого. Тепер Васька бундючився й гнув кирпу.

— Ех, ти козак, чого ти без штанів?!. Не позор ескадрона, Каїне!—крикнув йому Васька Хмурий.— Одягайся...

— Шекспір...— тільки й зумів промовити Дроботя й, волочучи за собою штани, почвалав з майдану. Йому все тіло боліло від шомполів і в першого кавалериста, що зустрівся йому, Дроботя запитав:

— Де лазурет, товаришок?

А дізнавшися, почвалав до лазарету.

Лазарет уже прибув до міста й розташувався в будинкові жіночої гімназії. Поранені лежали в просторих авдиторіях, що дхнули рожевими мріями гімназисточок про струнких студентів з другого курсу технологічного.

Дроботя зайшов у першу «палату» й крикнув, не дивлячись на людей:

— Дайте мені якоїсь мазі... од шомполів!

Лукаш лежав саме тут і знову біля вікна. Біля нього вже сиділо знову з чвірко заспівувачів, а сестри-жалібниці крутили йому черговий «гоголь-моголь».

— Чого галасуєш?— крикнув озвіріло Лукаш, озирнувся, пізнав Дроботю й додав: — Каїн...

У Дроботі випали з рук штани.

— Лукашок!— простогнав він,— убили Шекспіра, як же ж тепер наш ескадронний!

— Убили? Хто?— крикнули заспівувачі, а сестри-жалібниці перестали крутити «гоголь-моголь».

— Убили біляки, будь вони прокляті,— скривився Дроботя,— а я сидів у каталажці й нічого не міг зробити...

Лукаш пильно вдивлявся в Дроботіне обличчя.

— Сестрьонки, гоніть їх у шию всіх... У мене підвищена температура!— раптом крикнув він і, коли жалібниці витурили заспівувачів з палати, а Дроботю потягли на перев'язку — Лукаш витяг з-під подушки обгризеного хемічного олівця, послинив його й став писати пісню... Й дивно — пісня в нього виходила легко з-під олівця, немов би тільки Шекспірової смерти йому не вистачало до рими... А коли зайшли сестри-жалібниці, він сказав з ясним виглядом вродливого свого обличчя:

— Сестрьонки, слухайте!

І став співати...

А Васька Хмурий корчився від заздрости під вікном. Все-таки він був замісником і не міг складати пісень, хоч би й поганих...

24/XII 29 р.
Харків — Київ

ПРО ЕНҐЕЛЬСО… ПОЕМУ „ВЕ…

Мало кому із широких кіл читачів і навіть письменників і критиків відомо, що Енґельс, як і Маркс, у молодості пробували своїх сил і на поетичному полі.

Молодий Енґельс, як це видно, напр., з його листів до своїх друзів — братів Греберів, частенько мріяв про те, щоби стати письменником. І не тільки мріяв, але й дійсно працював на цьому полі.

Він дещо перекладав (особливо з Шеллі, що під його впливом він тоді перебував, писав вірші, авантурні оповідання, повісті, памфлети. Дещо із цього він друкував у тодішніх газетах і журналах. В основному його поезії були не гірші від тих, що їх тоді дуже багато друкували тодішні поети з „Молодої Німеччини". І навіть пізніше, коли Енґельс переконався, що його вірші не принесуть йому великої чести, він не відмовлявся їх друкувати, міркуючи, що і великої ганьби вони не завдадуть німецькій поезії.

Молодечі поезії Енґельса мають для нас тепер тільки історичне значення; вони цікаві, як матеріял для вивчення його інтелектуального розвитку. Як відомо, Енґельс пережив за молоду дуже складну еволюцію: з релігійно настроєного молодого хлопця, що захоплювався містикою, він протягом дуже короткого часу перетворюється в радикально настроєного штраусіянця „молодо-німця", а потім завзятого атеїста, крайнього ліво-геґеліянця і нарешті діялектичного матеріяліста. Деякі етапи цієї еволюції позначилися на його поетичних спробах.

Наприклад, у баляді „Бедуїни" він змальовує в сантиментальних тонах бедуїнів, що приїхали в Західню Европу веселити своїми танцями і піснями „людей у фраках" і закінчує вірш таким патетичним акордом.

„О гості, вам не місце тут,
Верніться на свій рідний Схід.
Вас люди в фраках не піймуть,
Пісень їм слухать цих не слід.

Правда, „услужливий" редактор „Berliner Konversationsblatt", де була надрукована ця баляда, викинув цю останню строфу, що здавалась йому надто революційною і притупив соціяльну гостроту Енґельсового поетичного сюжету. Але це саме і говорить на користь 18-тилітнього Енґельса, що вже тоді висуває навіть у поезії проблему соціяльного антагонізму.

Аналогічні соціяльні мотиви звучать і в інших його поезіях. У поемі „Флорида“ Енґельс змальовує долю молодого німецького революціонера, члена антимонархічної революційної організації, що сім років просидів у тюрмі і був висланий за океан — до Америки. Тут — у чужій країні — він сподівався найти собі волю. Але корабель розбився підчас бурі — він ледве рятується за допомогою двох дощок — шалене море викидає його на невідомий берег і він потрапляє до рук індійців, що ненавидять „блідолицих“ (білих) за те, що захопили їхню країну й повернули їх у рабство. Так молодий революціонер стає за невинну жертву ворожих йому взаємин, що утворились без його участи.

В поемі „Вечір“ ми маємо вже навіть соціялістичні нотки. Правда, це якась віддалена луна утопійного соціялізму, але вона цікава для нас тому, що соціялістичні мотиви з'явились уже у двадцятилітнього Енґельса 1840 року, тоді, як 24 - літній К. Маркс ще 1842 року писав у „Райнській Газеті“, виступаючи проти тупоумних обвинувачень реакційної „Загально Ауґсбурської Газети“, що на практичні спроби, навіть за масового їхнього характеру, можна відповісти гарматами, коли вони стануть небезпечні (К. Маркс и Ф. Енгельс: Сочинения 1928, т. I, стор. 220).

Та вернімось до енґельсової поеми. Вже сам епіграф, узятий із Шеллі, вказує, що Енґельс тоді був під його впливом. І дійсно в усій поемі почувається яскраво виявлений пантеїстичний настрій. Але тут же ми зустрічаємо і політичні протести проти тодішнього німецького абсолютизму і може вже навіть надто фантастичні образи майбутнього суспільства. Молодий Енґельс мріє про руйнування старого світу і про нового Кальдерона, який співатиме про знищення тиранів.

Але найцікавіше в поемі це те, що Енґельс причисляє себе до послідовників поетичної музи одного з найреволюційніших, на тлі тодішньої німецької дійсности, поетів — Карла Людвіґа Берне. Ось це місце:

І дуб цей Берне, що на його віти
Зліз я, коли тиранів коло чорне
Взялось сильніш Німеччину давити.
Так, я один із птахів цих сміливих,
Що в простір - даль пливуть у волі зливі.
І радше стану горобцем в ключі їх,
Між них волію горобцем прожити,
Ніж соловейком, в золотій клітчині,
Прекрасним співом владарям служити.

Як бачимо, Енґельс у той час вважав Берне своїм політичним, а Геґеля філософським учителем і робив навіть спроби синтезувати Геґеля з Берне. Берне був містком, яким Енґельс перейшов до лівого геґеліянства, щоб потім спільно з Марксом стати фундатором нового політичного вчення, вчення пролетаріяту.

Тому гадаємо, що цікаво буде зазнайомити наших читачів з поемою „Вечір“, яка яскраво висвітлює ідеологічну путь молодого Енґельса від ідеалістичного пантеїзму до діялектичного матеріялізму.

С. Майський

ФРІДРІХ ЕНҐЕЛЬС

ВЕЧІР

To morrov comes! [1]

Шеллі

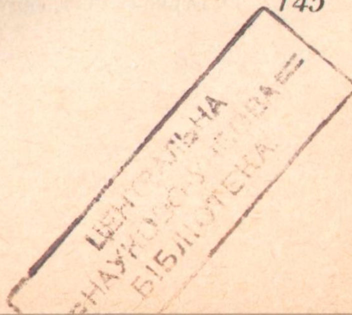
I

У саді я — в старого дня потоки
Схилятись сонце тихо починає
І з долу десь, небачно виринають,
Як мжичка, іскри під небесне око.
Квітки стоять у тугу оповиті,
Що упадає сонця світло ниць їм,
Пісень кохання тчуть безжурні птиці
По над дерев зелене верховіття.
На спині рік дрімають кораблі ще,
Що перепливли щойно океани;
Рип дерева мостів, що разу блище,
Утомним кроком родять прохожани.
Холодний напій стигне в ясній чарці
І Кальдерона твори тут зі мною,
Так я п'янюсь, як ті п'янчуги - старці
Вином та ще трагед'єю страшною.

II

Зоря вечірня заходу бліда, —
Увага завтра йде, йде завтра волі,
Палає сонце й з трону геть зліта
Далеко ніч турботи і недолі.
Нових квіток земля тепер носій є,
Не там лише де ми насіння сієм.
За сад ясний стає ціла плянета
Й рослини всі свої країни мінять:
Так пальми миру північ опромінять
Й троянда ніжна встане з мерзлих нетрів.

[1] „Завтра" йде!

І дуб міцний на південь помандрує,
Деспотам в знаки давши міцність віт
Й тим, хто країнам спокій знов дарує,
Чоло здобити листям його слід.
По світі всім алое піднесеться,
Суворий дух народу їй до пари
Колючий, кострубатий, навіть шарий,
Аж поки нагло вибухне набоєм,
Крізь всякі гальма зрісши дивним цвітом,
Що міг раніше тільки лед жевріти,
Ховавши запах богу, що мав плисти
Понад облудний ладан й акафісти.
Одна лише забута буде в лісі,
Колись свята, родина кипарисів.

Як птиці голосні, що з віт зелених
Світанок будуть цей проклямувати
Та прослідять, як сила хмар силенна
Голів вогких простелить долі вату
Й що сонце трон займа і світло шле нам,
Поети будуть ніжні і шалені.
Слова їх вітер буде всюди слати,
Щоб слово вільне з вільним заплітати,
Співці не стануть на палаців варті
І всі палаци ляжуть у руїнах
З міцних дубів, що в бурях, як у гарті
Вони мажорно й сміло сонце стрінуть,
Хоч промінь світла жданий у азарті
Їх осліпити може в ту хвилину.
І я у ґроні цих співців мажорних
І дуб цей *Берне* [1], що на його віти
Зліз я, коли тиранів коло чорне
Взялось сильніш Німеччину давити.

[1] Берне — поет, друг Енґельса.

Так, я один із птахів цих сміливих,
Що в простір - даль пливуть у волі зливі
І радше стану горобцем в ключі їх,
Між них волію горобцем прожити,
Ніж соловейком, в золотій клітчині
Прекрасним співом владарям служити.

IV

Тоді крізь хвилі пінить корабель,
Не цінність везучи в скарб одиницям,
Що їх громадять у купців пивниці, —
Везуть зерно — в нім щастя людських лав.
Це дикий кінь, шаліє юнь у нім,
Вершник його — це вірна смерть облуди,
Бентежна радість пінить його груди,
Надію волі він несе усім.
Герба царів не носить більше прапор
І більш моряк не хилиться при ньому,
Бо хмари грозові круг нього й громи,
Перетинає блискавкою мур їх
Й покутує веселка барвна бурі.

V

Мости небачні тче тоді кохання
Від серця д' серцю, щоб через їх луки
Пронести тугу, муки і зідхання.
Й коли потік страждання і розпуки
Пройде, мостів він навіть не хитає,
Бо ними ясний волі прапор має.
Людина ними йде де око гляне,
Куди ногам крочити забагнеться —
Гостинне небо всюди усміхнеться,
Йому поживи всюди досить стане;
Де тільки ніч сном очі його ранить —
За рідний дім, це місце 'му здається.

Нові мости тче крізь етеру простір.
Чистіша віра, що як ніжна мати,
Веде до неба, щоб там гордо й просто
Прообраз духа кожного впізнати.
Із його лона рід людський походить,
До його лона рід людський вертає, —
Ланцюг один духовний їх єднає,
Той, що матерію одвічно родить.

VI

Нове вино тоді наповнить чари,
Вино, що так п'янить розкішно, волі,
Від нього розум в тумані не марить,
А сенс новий пройма тебе поволі,
Впізнає кожний сфери милозвучність,
Сприйме це кожний зразу вухом кволим,
І проясніє кров етером гучно,
Тим, що в безмежжах вічно пропливає;
І буде зір твій в даль цілити влучно,
В колишнє горе, що тепер слова є.

VII

Тоді новий вже Кальдерон повстане,
Ловець перлин у поетичнім морі.
Від образів палких його розтане
Святий той дим, що творять кедрів гори.
Його пісні бренять неначе ліра,
Та про тиранів знищення говорять.
І слуха людство перемоги співи,
І світ цілий проймає мир щасливий.
Співа також про ту він перемогу,
Що сталася над військом всіх тиранів,
Про *Міст Мантібльський* [1], де собі дорогу
Проклало людство через зброю й рани,

[1] La pacate de Mantible.

До волі сміло скерувавши ногу —
І ось він *Лікар гідности своєї*[1], той
Він, що давно, неначе *Мужній князь*[2], той,
Плекав в кайданах свій визвольний настрій.
Дочка повітря[3], воля ясна сходить
На землю радо, з просторів космічних.
Вона безкрай пісень чарівних родить,
Життя стає, як *сон*[4], легкий, ліричний,
Й прозоро сяє келих знову радо,
Й безжурно пінить клекіт свій одвічний,
Рве сонце хмар із неба каравани,
В завжди *квітневий та травневий ранок*[5].

VIII

Але коли ж нове, це сонце встане
І світ старий повалиться в руїни?
Глянь, — день на обрії західнім тане, —
О, чи ж на довго ніч ця світ поглине?
В серпанку хмар бреде печальний місяць,
В долині хмари табір спільний ладять;
У тумані сном землю морок місить,
Зорієм ми — але ми всі в безладді.
Увага, хмари місяця довкола
Зриває сонце, що чоло підносить,
Як коло духів, що їх ранок росить.
Танцює вгору вже зоря на сході,
Кривавий промінь б'є крізь мур туману.
Чи квітки пелюстків розкрили рану,
Чи вже цих птиць спів голосний надходить?

[1] El medico de su honra.
[2] El principe constante.
[3] La nija del aire.
[4] La vida es sueno.
[5] Mananas de Abril y Maijo.

Курсивом тут подаються назви драм Кальдерона, наведені в оригіналі еспанською мовою.

Північнебом ген проміння барвні мають
І верховини діямантно сяють,
Та хмари золоті, що там вгорі є,
Чарівне сонце лагідно вже гріє.
Гей, глянь на схід, де світло ясне грає,
Хай кожний сонце радо привітає.

З нім. переклав *Меч Гаско*

НА ЗЛО

Новий період в розвої нашої економіки позначився трьома досягненнями в галузі реконструкції технічної бази: зміна енергетичної основи, організація виробництва засобів виробництва та зміна обсягу нашої продукції.

Перебудова старих і споруда нових заводів, піднесення продуктивности праці, — широка хвиля соціялістичного змагання, що йде колами від бриґад до цехів, і цілих ударних підприємств — все це суспільне зрушення не може не спричинитися до великих змін і в галузі ідеологічної надбудови.

І ось нове гасло, епохальне — знищення вже не експлоататорських зазіхань куркульства, а знищення взагалі глитайні як кляси!

В умовах України з її високим рівнем рільництва, товаровістю сільського господарства, наявністю великих кадрів сільсько - господарського пролетаріяту, — час і пора переводити індивідуальне селянське господарство на гуртове, і то не тільки в Степу, а й на Правобережжі. Однослово — Україна має йти поперед інших республік щодо темпів економічного розвитку!

Таке записано в партійній резолюції на доповідь ЦККП(б)У. Це зобов'язує нас усіх. Реконструкція бази тягне за собою і відповідні зміни в ідеологічній надбудові. І тут нині мова йде про те, що ми стоїмо перед новою революцією в галузі думання. Кожна бо нова епоха всупереч твердженням буржуазних філософів має нову методу думання. Енґельсова „Діялектика природи", Геґелівська логіка та „Капітал", — це те на чому будується філософське думання нашої доби.

Діялектичний матеріялізм є єдина наукова метода для нашого часу. Перед нею капіталюють ідеологи та філософи буржуазії. У нас один з хатянської „трійці" теж, нарешті, догадався, що „на сьогоднішній день марксизм уже наукова метода. Він увібрав в себе всі здобутки науки, отже кожен хто працює за науковою методою, — тим

самим провадить роботу в дусі марксизму". Метода Маркса та Енгельса не є легка. Вона потрібує якнайдокладнішого вивчення цілої складности явищ в усій їхній конкретності. Самий факт пожвавлення, буяння філософської думки в країні Рад, — наступ войовничого матеріялізму на рештки буржуазного думання в різних його формах: Богданівського ідеологізму, Мінінського заперечення філософії, психологізму (заперечення ідеології) енчменізму (заперечення теорії), фрейдизму та фрейдомарксизму — цей наступ заперечує буржуазну строкатість думання, те славнозвізне „вільнодумство" з погляду передової кляси. Це є рух уперед, перехід на вищий щабель думання взагалі. Буржуазній техніці протиставляється не тільки використання її здобутків, а й наше робітниче винахідництво. Наздогнати і випередити, — це гасло не тільки щодо техніки, а й до цілого комплексу сучасної культури.

Але наступ войовничого матеріялізму відбувається за умов шаленого опору старих ідеологій. Вони навіть на окремих дільницях філософського фронту намагаються брати реванш. Віталізм, наприклад, не хоче складати зброю, а хапається за нову течію — модну науку про морфогенезу. Коли його завтра витіснять і звідси, він пошукає для себе нової ділянки в біології. Остаточно зникне він тільки тоді, коли буде переможено, опановано ті джерела, що його живлять. А це є — клясове суспільство. І так усюди.

Стан сучасної буржуазної філософії відбиває розклад капіталістичного суспільства. Сучасна буржуазна філософія не тільки не запліднює позитивне знання, але і всіляко гальмує його розвиток. Нікчемне епігонство, повзучий емпірізм, формалізм, одверта поповщина і містицизм — таке філософське обличчя сучасної буржуазії.

Так записано на другій Всесоюзній конференції Марксо - Ленінських наукових установ на доповідь про сучасні проблеми філософії марксизму - ленінізму. Недарма визнається на часі як найрішучіший удар по релігійній ідеології. Аджеж колишні „лібрпансери" - філософи українського модернізму, фундатори так званого „хатянства" дійшли до того рівня спідлення, що „забезпечують собі наукову працю" висвяченням на автокефальних попів.

Щож уже казати про єфремових та єфремовщину, коли їхні запеклі вороги — „хатяни" опинилися в одному з ними болоті — войовничої контрреволюції?!

Процес одштовхування особи від колективу, що його розпочали хатяни, озброєні Емерсонами та Карлейлями, нині набирає форм чистої реакції, реставрації. На літературному фронті виникає творчість за такою методою, яка не дає можливости створити типове узагальнення, а навпаки побудована на піднесенні особи понад юрбою.

Мотив клясової зненависти потужно бренить в сучасній літературі, але часом під впливом ворожої стихії набирає обивательського душку, переходячи в просту злість. Представництво пролетаріяту в літературі має визволитися від впливів на пролетаріят довколишньої стихії. Цебто справа перевиховання пролетаріяту, що стоїть перед цілою клясою — постає і перед його письменниками.

Обеззброєння пролетаріяту на мистецькому фронті, сприяння тим хто тужить за вільним ринком, — є реальна небезпека наших днів. І тут пролетарський революціонер має працювати методами мистецтва в напрямі пізнання і переробки світу разом зі своєю клясою і її партією. Не треба „одиночок", що силкуються конкурувати з партійними директивами. Це тепер загально визнана правда: пролетарська диктатура, використовуючи всі здобутки на ґрунті досягнених вартостей, витворює нове. Вона не проходить повз факт існування минулого. І власне тому пролетарська література позбавляє минуле права на існування.

Пролетарська література є аванґард літератури радянської. Радянські письменники дали одкоша українському фашизмові в особах тих своїх представників, що написали листа до редакції журналу „Життя і революція". Антоненко-Давидович, Івченко, Косяченко, Плужник, Фальківський, писали в листі: „нам, письменникам, що виросли з революцією, що разом з нею вийшли на літературне поле, нам, письменникам — громадянам смішною здається думка Донцова ніби більшовизм не є властивий українській психіці — досвід клясової боротьби свідчить, що соціяльно-визвольні ідеї людства властиві всякій пригнобленій нації, отже і українській...

І хоч жодний з нас, з Київської групи, не належить ні до Компартії, ні до КСМ, як це пише Дмитро Донцов, але українська радянська література, якої ми є представники, розвинулась і далі буде розвиватись, як один з найяскравіших наслідків соціялістичного процесу, що його провідник є Компартія... Наш ідеал, що об'єднує всіх нас по-при ріжницю наших мистецьких уподобань, є соціялістична, радянська Україна, що несе соціяльне і національне визволення для української нації і її суверенну радянську державу в усіх її етнографічних межах, торуючи шляхи до визволення й спілки трудящих усього світу". Ця декклярація, оголошена 29 - XI — 28 р. не завадила проте Івченкові видати роман „Робітні сили", з сумнівними проблемами про ролю технічної інтеліґенції в добу реконструкції, з теоріями національ-демократизму, що їх висунув ще й Антоненко-Давидович в своєму описі подорожі в Донбас.

Факт диференціяції інтеліґенції разом з ростом незадоволення в надрах нової буржуазії є загальновідомий. Але пропаґанда відходу

технічної інтеліґенції від радянської влади, є фашистівська теорія, запатентована від Івченка. Його наклеп на технічну інтеліґенцію, яка нині міцно зв'язана з процесом виробництва і розуміє, що більшовики ведуть діло нашої країни вперед до кращого, — Івченківський наклеп в романі „Робітні сили" не спокусить більшість технічної інтеліґенції утопіями „робітних сил", увособлених в постатях професорів Савлутинських та директорів Сахновичів. Споруди Дніпрельстану і Тракторбуда на Україні, з долею яких з'язано долю цілих шарів технічної інтеліґенції, не можуть минути — за Сталінським визначенням — без певного впливу на ці шари. І це не тому, що діє думка про шматок хліба. Це є водночас справа чести, справа творчости! Ось що єднає технічну інтеліґенцію з робітничою клясою і її владою. Чому цього не розуміють і досі деякі наші письменники, навіть з тих, що підписували декляраціїпроти фашистівських наклепів на діячів радянської літератури?

Справа, очевидячки, в тому, що самих деклярацій замало. Признавався ж один, навіть пролетарський письменник, що позбувшися і зрікшися цілком щиро своїх помилок він емоційно ще лишався в їхньому полоні.

В національній проблемі групова боротьба точилася по багатьох республіках нашого Союзу і так звана „Сіґідуліновщина" як і ідеологія груповшини ще потрібує ліквідації не тільки по партійній, а і по літературній лінії, і може власне саме тут. Кожний бо ідеологічний виріб слушно вважається в сучасному літературознавстві за частину матеріяльної соціяльної дійсности, що оточує людину, за момент матеріялізованого ідеологічного виднокруга. Об'єктивно приступний ідеологічний матеріял — слово, згук, жест, комбінація мас, ліній, фарб, живих тіл — ось що, а не світ ідей тільки та чистих сенсів оточує письменника. Завданням соціологічної поетики і є: навчитися розуміти поетичну мову як мову спочатку і до кінця соціяльну. Навіть тая „філологічна поезія", що її свого часу заплямував Євшан, навіть вона нині реставрується на деяких дільницях нашого літературного фронту. Це є гонитва за словом, що в сучасній буржуазній літературі Заходу дістала назву — „*Жиродизму*".

Або так зване обласництво у французькій літературі — „*режіоналізм*", Рене Базена, хіба він не має собі подібного і в гаслі порайонового вивчення і художнього відтворення України, що його проголосив Сенченко? А теорія зненависти до сучасної людини і любови до далекої, майбутньої, уроєної, а теорія зневаги пролетарського читача і чекання деяких сучасних письменників поки цей пролетарський читач дороcте до розуміння складної творчости письменника, або теорія деяких „теоретиків", що тільки працюючи біля варстата

можна бути водночас пролетарським письменником, або що пролетарський письменник може бути тільки пролетарського походження. Та хіба мало різних кустарних теорій кружляє досі на літературному ринкові? Кепкують, наприклад, з тих письменників, що ідуть на заводи до робітництва і протиставляють цьому потягові до робітничого оточення свої теорійки і практику втечі до „тихих річок“ і невідомих українських земель. Справа не в цій практиці, яка може дати і користь, а саме в теорійках, в програмових постулятах хатнього виробу, що своїм кустарництвом відбивають культурний рівень українських режіоналістів з Кобеляк та Золотоноші.

Фетишизація новочасної техніки, поетизація модерного будівництва, наприклад, захоплення функціональною архітектурою голанця Ауда, німця Гропіуса, француза Корбюз'є не є виявом пролетарських смаків у мистецтві. Аджеж всі ці взагалі „голанці“ „німці“ та „французи“ не тільки слугують інтересам капіталістів, а й часом виявляють досить аґресивну акцію, експанзію супроти пролетаріяту. Аджеж цей самий „француз Корбюз'є“ проголосив бойове гасло: „архітектура — або революція“... Отже на мистецькому фронті вважає себе цей архітект свідомим борцем проти революції! Він гадає оборонити буржуазний світ від революції за допомогою архітектури. Це тея теорійка, яка несподівано пачкарським способом може опинитися в нас і виявитися під безневинним виглядом пропаґанди модерних будівельних форм „взагалі“. І так усюди.

Опір клясового ворога на мистецькому фронті гострішає в міру побільшення темпу соціялістичного будівництва. Тут небезпека саме в тому, що ворожий вплив мало помітний, надзвичайно витончений, вишуканий і боротьба з ворожою ідеологією потрібує попередньої дешифровки, на перший погляд, ніби то зовсім безневинних річей, гасел та теорій. Реставрація ворожих ідеологій дуже тонка штука, як і гасло боротьби з побутовщиною та примітивізмом. Занепадництво та рупорянство ворожих сил в літературі потрібує об'єднання всіх дійсно радянських літератів і їхніх організацій. Це нині сталося з утворенням організаційного центру федерації радянських письменників. Далі нам у ясності малюється шлях радянської літератури, хоч багато письменицьких груп, що давно вже приступили були до думання про федерацію, виявили себе великими ялозами в справі здійснення федеративного об'єднання радянських письменників України. Після самоліквідації групи „Вапліте“, що в неї були досить шерехаті стосунки з Всеукраїнською спілкою пролетарських письменників, тяжко було проводити об'єднання пролетарських літературних сил з неорганізованими, „дикими“ одиночками. Тепер сітуація цілком змінилася. З утворенням об'єднання літературних студій „Пролі-

фронт“ можна спробувати взяти заздоровного тону і покласти надії на нову організацію, що вона в порозумінню з іншими пролетарськими організаціями літературними, змінить забарний темп творення федерації на темп відповідніший нашій реконструктивній добі. Сучасний пролетарський читач жадібно накинувся на українське художнє слово і пролетарський літературний актив не встигає настачати нових творів. На цьому ґрунті виникає небезпека „червоного квача“— халтури, що задовольняє негайну потребу книжкового ринку. Це є кустреці на тілі сучасної радянської літератури.

Повідомлення „Пролітфронту“ свідчить про великий злам у настроях частини активу пролетарських письменників: нині вони визнають потребу активізувати себе не тільки в галузі творчости, але в громадській роботі. Визнання цієї клясової повинности пролетарського письменника є дуже цінне. Воно свідчить, що на літературному овиді вже перехмарило, що колишньої ваплітовської пихи значно уймилося. В основу „Пролітфронту“ як пролет. письменницької групи взято пролетарську ідеологію і програмові постуляти Ком. партії. Прекрасна декляpація. До неї треба поставитися з усією поважністю і щирістю. Підкреслити це любриком для того, щоб перейти негайно до організаційних висновків — до гуртової праці в межах радянської федерації. Прекрасно й те, що „Пролітфронт“ підкреслює перше бойове завдання — боротьби з націоналістичними проявами в літературі. Більше того. Слідом за декляpацією маємо факт застосування на практиці боротьби з рештками хвильовизму в поточній пресі. Так само відрадне гасло боротьби з творцями кустарних та дрібнобуржуазних теорій.

Боротьба за стиль повинна активізуватися в рямцях літ. федеративної праці. Стиль є не тільки певний світогляд певної кляси, та сума художніх засобів — стиль є *система*, а не проста сума художніх засобів. Монізм форми і змісту вимагає не механічного поєднання формули Шкловського („стиль сума — художніх засобів“) з засадою Фріче, про те, що стиль є психоідеологія певної кляси. Треба дати дійсно діялектичну формулу. Споречання за пролетарський стиль в літературі не повинно йти в нетовариських формах. „Пролітфронт“ визнає ВУСПП за політичного однодумця і боротьбу з ВУСППом за шкідливу, закликає ВУСПП до співробітництва і до виявлення хиб шляхом товариської самокритики. Це все добре, але виникає сумнів: коли так все гаразд у ВУСПП'у з „Пролітфронтом“, то навіщо цей недоречний закид нібито ВУСПП ототожнює себе з Компартією? Де й коли ВУСПП це робив? В повідомленні „Пролітфронту“ кинуто озирк на сучасні літературні організації. „Молодняковi“ гаряче вітання, як молодому пролетарському літературному об'єд-

 нанню... І тільки? Малувато. Аджеж „Молодняк“ має вже певні здобутки: коли частина Ваплітовців зраджувала інтереси Жовтневої літератури, саме тоді ВУСПП та „Молодняк“ були тією новою силою молодої української пролетарської літератури, що провадила боротьбу з занепадництвом. „Молодняк“ перевів тисячі вечорів літератури в цехах, себто робив ту роботу, що накреслена тепер від „Пролітфронта“ — систематично і безпосередньо працював і працює серед робітництва. Гасло в маси підтримує нині „Пролітфронт“, саме слідом за „Молодняком“ та ВУСППом. Проти „Молодняка“ як організації комсомольських письменників були свого часу „любители поспорить“ з колишніх ваплітовців. Тепер „Пролітфронт“ підкреслює, що маючи в своєму складі кілька колишніх „ваплітян“, він боротиметься з ваплітовськими ухилами в разі їхнього рецидиву. Отже шкода, що в повідомленні „Пролітфронту“ так мало і невиразно сказано про „Молодняк“. Так само „Плуг“ схарактеризовано як організацію революційних селянських письменників, що провадить корисну роботу. Теж малувато. А вказівка, що на „Плузі“ був деякий нальот просвітянства чи навіть і тепер є — недоречна. Це довів хоч би останній пленум „Плугу“, що на йому викурено рештки ідейно і художньо небажаних для пролетарсько - селянської організації елементів. Ролю „Плуга“ в добу, коли знищується куркульня як кляса — не висвітлено.

Ставлення „Пролітфронту“ до попутницької літератури — активно наближати до ідеології пролетаріяту є зовсім слушне. Тільки попутницька література нині не є література нестійких соціяльних прошарувань. Вона стає літературою прошарувань, що наближаються до пролетаріяту, єднаються з ним. Коли так, то ліво - інтелігентська частина попутництва може вважатися за співпролетарську літературну групу. Її помилки і збочення цілком природні, але їх треба терпляче виправляти, б'ючи тільки одверто ворожі вихватки, як рецидиви минулого.

Не всі з тих колишніх „ваплітян“, що вирушали проти ВУСПП'у утриконь, ввійшли до складу „Пролітфронту“. Біля десятка колишніх „ваплітовців“ залишилися поза новим „об'єднанням студій“, залишившись або „дикими“, або створивши нові об'єднання („група А“). Чим це пояснюється? Чи разом з водою вилито й шпола і нова організація не схотіла зажмагом набирати нових письменників, а чи кусіки „ваплітовства“ (колишні) не схотіли піти в нову пролетарську літературну організацію? Тепер, коли самопихом ідуть в літературу нові люди і „Пролітфронт“ визнає, що пролетарська література повинна поповнюватися хоч і не виключно, але переважно з маси самого пролетаріяту — треба підтримати все сохтівне пролетаріятові, а не

спроваджувати до тримонного. А втім, організація очевидно знала, що робила, добираючи свій особистий склад. Виконуючи директиви Ком. партії „Пролітфронг“ оголошує єдиний фронт всіх революційних радянських письменників і бере участь в утворенні Всеукраїнської літературної федерації.

Героїчна реконструктивна епоха потрібує якнайбільшого насичення художніх творів своїм змістом. Цей зміст визначатиме новий герой нашого часу — пролетаріят. Можна сперечатися, як показувати пролетаріят в художньому творі. Але цінне декляративне визнання з боку „Пролітфронту“ потреби втворення літератури, що своїм змістом бере саме наші часи, нашу епоху. Соціялістичне змагання між письменницькими організаціями передовсім пролетарськими має надати цьому гаслові конкретного втілення.

Реконструктивна епоха вимагає від сучасного пролетарського письменника не тільки поновлення лексики, рими, словника, темарія, а й збагачення політичного багажу. Стилізації, скочування до естетизму, літературщини, штучности, тупцяння на місці сучасна літературна хвилина ніяк не визнає. Пролетарські письменники незалежно від літературних організацій повинні бути спільниками, товаришами на літературному фронті. Колишнє „ваплітовство“, що від його цілком відмежовується „Пролітфронт“, складалося з своєрідних любовців самокритики: вони застосовували її тільки до „ворожої“ літературної організації. Так було і в „Літературному ярмаркові“, якому визнано безмежно нетовариську, неприпустиму між радянськими письменниками „критику“ — цькування. Щоправда „Літературний Ярмарок“ був Альманах „позагруповий“,— попутницький. Тим то там цькування мало під собою клясовий ґрунт: треба було за всяку ціну „обеззброїти“ пролетарську критику, оборонити від неї роздроченого обивателя. Гола лайка, езопівська мова виявляла бунт обивателя, який смакував цькування пролет. письменників.

Реконструктивна доба, що має своєю базою масове зрушення робітництва на заводах та шахтах,— потрібує відбиття в пролетарській літературі цих заводів та шахт як пляцдарму, що на ньому відбуваються перегони нашої країни з країнами капіталу.

Для переведення фактичного, а не тільки декляративного, об'єднання всіх живих сил пролет. літератури для художнього озброєння пролетаріяту, треба нині перейти на ділі від докорів в монополістичних зазіханнях тої чи тої пролет. літературної організації до товариської праці без „родинних“ відносин, без езопівщини, без захалявної творчости і без каменюк за пазухою. Про це доводиться нагадувати, маючи вже після „Вапліте“ досвід з „Літературним

 Ярмарком", де „ваплітовські" чинянки скеровано було не так на шанці клясового ворога, як в середину пролетарського літературного фронту.

Дальший хід літературної боротьби як клясової боротьби на літературному фронті мусить іти в напрямі якнайрішучішого наступу на клясового ворога, якнайбільшого товариського єднання пролетарського літературного аванґарду, невпинного росту його художнього та ідейного на ґрунті соц. змагання окремих пролетарських письменників і їхніх об'єднань.

ІВ. КИРИЛ

ВУСПП І ФЕДЕРАЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕНН

Ми зовсім не хочемо уподоблятися гоголівським — Добчинському та Бобчинському і сперечатися про те, яка літературна організація перша сказала „а". Ідея федерації радянських письменників однаково в різні часи виникала і в колишньому „Гарті" й у „Плузі" й у „Молодняковій". Порушували це питання й окремі діячі культурно літературного фронту. Але той факт, що федерації досі не вдавалося утворити, свідчить про відсутність певних умов для федерації, словом, у ті часи розташовання сил на літературному фронті не творило відповідної пролетарської підвалини для консолідації радянських письменницьких сил.

На нашу думку, одною з основних причин, що гальмували утворення федерації — була відсутність на Україні міцної послідовної пролетарської організації, яка стояла б на чітких партійних позиціях і користалася громадсько - політичним і творчим авторитетом серед пролетарських мас. Справді, ідеологічні й організаційні манівці, що ними йшла чимала частина пролетарських письменників від 192 до 1927 року — це ні в якій мірі не творило ґрунту для федерації радянських письменників. Крім того, серед літераторів не відбулося більш - менш окресленого розмежування за ідеологічними та творчими ознаками. Процес самовизначення проходив дуже нерівно і болісно навіть серед пролетарських письменників.

Ось чому, скільки б разів не висували т.т. Коряк, Пилипенко, Хвильовий чи хтось інший, гасло федерації — воно, на ті часи, було лише прекрасним побажанням та може ще ставало приводом для чергової літдискусії.

Тільки в середині 1927 року, коли на Україні зміцнили й посіли належне місце на літфронті такі організації пролетарських письмен

ників, як ВУСПП та „Молодняк"— партія ставить перед усією літературною суспільністю невідкладне завдання — утворити Всеукраїнську Федерацію організацій радянських письменників (постанова політбюра ЦККП(б)У. газ. „Комуніст" з 15-VI — 1927 р.).

Відтоді минуло вже два з половиною роки, і лише тепер ми фактично виконали це завдання. Всеукраїнську Федерацію революц. рад. письменників утворено. Всі літературні організації України (ВУСПП з „Забоєм" та руською і єврейською секціями, „Молодняк", „Плуг", „Нова Генерація", „Західня Україна", Група „А" та „Пролітфронт") об'єдналися для спільної громадсько - політичної та літературно - творчої акції, для того, щоб на єдиній ідеологічній плятформі консолідувати всі революційно - радянські письменницькі сили, притягаючи до федерації й тих попутників, що літературно - громадською працею довели свою відданість справі пролетаріяту.

Тому щойно утворена Федерація має об'єднати не лише асоціяції письменників, а й тих літераторів - одинаків, т. зв. „диких", що поділяють деклярацію федерації та зобов'яжуться виконувати її статут. Утворення Федерації — це новий етап в історії української радянської літератури, продиктований завданнями реконструктивної доби та конечною потребою консолідувати сили для остаточного ідейного розгрому рештків клясово - ворожих нам, непмансько - куркульських тенденцій у культурі та літературі. Але, як і на кожному новому етапі, підчас творення федерації було багато дрібних, непринципових розходжень поміж фундаторами федерації. Були елементи „местничества", суб'єктивізму, надмірної гарячковости, упереджености.

Всі ці нездорові моменти дали право деяким скептикам зі сторонніх спостерігачів — висловлювати сумніви в доцільності федерації та в продуктивності її майбутньої роботи.

„Федерація — це мішок із котами, де вони перманентно гризтимуться,— сказав якось один з отаких скептиків. Це формально вдале порівняння — по суті не витримує жодної критики.

Справді, хіба лише перманентна гризня буде складати зміст роботи федерації? Ні, і зовсім ні. Коли б це було так—тоді нащо ж витрачати енергію на утворення федерації? Очевидно, тому скептикові бракує здорового глузду, інакше він помітив би і величезні позитивні моменти в роботі федерації. Насамперед федерація є найдосконаліша організаційна форма, що сприятиме наближенню до пролетарської та революційної радянської літератури тих письменників, що не наважувалися вступити до будь - якоїсь літорганізації, аби не зв'язувати себе груповою дисципліною. Федерація намагатиметься створити для таких письменників найкращі умови, щоб вони,

 працюючи пліч - о - пліч з пролетарськими письменниками, виховувалися, засвоювали ідеологію пролетаріяту і остаточно самовизначалися, як бойові одиниці цілого радянського літературного фронту.

Далі. Самий факт існування федерації з паритетними керівними органами усуває ті, часто - густо дріб'язкові непорозуміння, що виникали між окремими письменницькими організаціями.

Натомість федерація, як авторитетна організація вирішуватиме питання спільні для всіх радянських письменників, вона в імені всієї української радянської літератури реаґуватиме на те чи те громадсько - політичне, чи літературно - культурне явище, вона ставитеме і розв'язуватиме проблеми творчого порядку, влаштовуватиме диспути, зустрічі з читачами й нарешті дбатиме про матеріяльно - правний стан письменника.

Маючи ж у себе щотижневий орган, типу, приміром, нашої „Літературної газети", федерація зможе своєчасно відгукуватися на всі злободенні питання, що турбують пролетарське суспільство, в цілому.

Зокрема ми, вуспівці, йдучи до федерації, прикладемо всіх зусиль, щоби міцно зв'язати її з тими велетенськими соціяльними процесами, які відбуваються тепер за пляном п'ятилітки.

В час, коли провадиться ліквідація глитая, як кляси, коли полями вурчать тракторні колони, створюючи технічну базу для суцільної колективізації, коли будується велетень Тракторбуд, і швидко зазоріє електрикою Дніпрельстан — у час колосального напруження сил партії і всього пролетаріяту, щоб перебудувати країну,— в цей час радянський письменник не може бути „служителем чистого мистецтва", людиною, що стоїть у наполеонівській позі осторонь і глибокодумно „ізрекает" абстрактні мертві істини, тих, що пасивно сприйматимуть нашу боротьбу за соціялізм, хто не захоче перейнятися нашими нечуваними темпами — ми вважатимемо за творчих імпотентів, за дезертирів з фронту культурної революції.

В райони суцільної колективізації, на машино - тракторні кущі, у виробничі центри! — ось перше гасло, яке мусить кинути федерація, починаючи свою практичну роботу!

Тільки там робітник пера знайде невичерпні фактичні матеріяли, зустріне живих вольових людей, безпосередніх творців нашої доби, там він буде свідком і учасником непсвторних процесів, що їх треба відтворити в літературі.

Щодо практичної роботи федерації треба зазначити, що загальна плятформа та завдання, що стоять перед радянськими письменниками — ні на крихту не повинні послаблювати або знівельовувати тих принципових ідеологічних формально - стильових розходжень, що є поміж зфедерованими організаціями.

Любителів „згоди в сімействі, миру й тишини“— ми мусимо жорстоко розчарувати.

ВУСПП, наприклад, йдучи до федерації, буде й надалі твердо й рішильно захищати свої принципові позиції щодо питань стилю, художньої форми тощо, водночас ні на хвилину не послабляючи активної боротьби з ідеологічно - чужими нам впливами і настроями в літературі, з якої б організації вони не виходили. А що такі настрої і впливи можуть виявлятися й у членів федерації — це ні для кого не таємниця.

Застосовуючи в своїй організації нещадну самокритику, ми водночас, по відношенню до ворожих виявів у літературі вживатимемо глибокої ґрунтовної критики, причому далеко не вегетаріянського характеру.

Ми глибоко переконані, що настав час рішуче вдарити не лише по виразників буржуазної та дрібно - буржуазної ідеології в літературі, але й на їхніх меценатів, на тих примиренців на фронті культурної революції, що намагаються клясову боротьбу в літературі звести до суто -формальних розходжень, до т. зв. групової літературної склоки, або ще гірше,— до особистих рахунків.

Такі „друзі“ української літератури лише шкодять нормальному її розвиткові, гальмуючи природний і закономірний процес ідеологічної диференціяції серед письменників та їхнього творчого самовизначення. Можна було б на цьому й закінчити цю коротеньку замітку, але ще один момент не можна замовчати. Це все ж оте кляте „а“. Хто перший сказав „а“? Певніше було б — хто найбільше приклав енергії до утворення федерації радянських письменників? Яка саме літературна організація? Знову повторюю, що нас тепер це найменше цікавить, оскільки федерацію вже утворено, і „пальма першости“ в цій справі стає лише матеріялом для істориків. Та під час утворення федерації навколо цих питань розпалився такий ажіотаж, що ми змушені поінформувати й своїх читачів про те, коли і як ВУСПП виявляв своє ставлення до федерації.

Ще в січні 1927 р. перед першим організаційним з'їздом ВУСПП тов. Коряк у спеціяльному бюлетені, в передовій статті писав:

> „Утворення передумов для майбутньої федерації всіх сил української літератури з гаслом літератури для мільйонів — ось основне завдання з'їзду“.

Як бачимо, гасло федерації було основним на першому з'їзді нашої організації, що тоді тільки утворювалася. Вдруге ВУСПП звернувся до всіх радянських письменників із закликом утворити федерацію на початку 1928 р., коли саме відбувався пленум Ради нашої організації.

І нарешті влітку 1929 року на II - му з'їзді ВУСПП'у — ми знову втретє вже запропонували всім письменникам конкретно приступити до утворення федерації.

В усіх трьох випадках наша організація мала на увазі постанову політбюра ЦККП(б)У в цій справі й усіма заходами намагалася стимулювати виконання тієї постанови.

Хоч і на цей раз з трибуни вуспівського з'їзду представники всіх літорганізацій України заявляли про своє бажання взяти участь у творенні федерації, проте справа й тоді обмежилася лише урочистими заявами. І тільки в грудні минулого року — ВУСПП знову звернувся до всіх літорганізацій, які одностайно підтримали його пропозицію.

Правда, група „Літературного ярмарку", що ще тоді не перетворилася на організацію „Пролітфронт" затримала справу на кілька днів. Проте і ця організація пристала врешті на пропозицію всіх угруповань і невдовзі опубліковано відозву, в справі федерування. Ця відозва становила перший реальний крок для утворення федерації.

Отак насправді стояла справа. Але знову підкреслюємо, що цими, так би мовити, фактичними довідками ми нікого не хотіли зачіпати, ні тим більше, підкреслювати визначну ролю нашої організації. Для кожного, хто уважно стежив за літературними життям останніх років, це й так очевидно. Повсякчасно дбаючи про утворення федерації, ВУСПП лише виконував директиву партії та свій громадсько - літературний обов'язок і ніяких, звичайно, похвал за це ні від кого не чекає.

Перед федерацією революційних радянських письменників нині стоять величезні завдання і широка змога виявити себе, як бойовий літературний загін, що своєю творчістю допомагає переборювати дрібновласницьку психоідеологію та перевиховувати людство в комуністичному дусі. Перед цими завданнями бліднуть різні дрібничкові непорозуміння, які безперечно були і будуть у роботі федерації. Отже ВУСПП за бойову товариську роботу у федерації.

ЛИСТ ДО ТОВ. І. МИКИТЕНКА

Дорогий друже!

Я завинив перед Вами. І хоч Ви й не помітили моєї провини — мені приємно, мені радісно свою хибу визнати.

Мова мовиться про Вашу п'єсу „Диктатура". Мені не доведеться хвалити її, бо вже той успіх, що спіткав „Диктатуру" по всіх театрах УСРР, найкраще її рекомендує. Але я пригадую, як Ви в Одесі вперше прочитали мені рукопис п'єси. Я тоді звернув увагу Вашу

на те, що завод, робітництво в 1-му акті надто ідеалізовано. Пам'ятаєте мої арґументи? — Я розумію, що підкреслення позитивного на заводі потрібне, щоб яскравіше довести глядачеві — надто ж селянському — переваги кляси - диктатора, так би мовити, наочніше умотивувати право його на диктатуру (для нас воно доказів не потребує). Та не забувайте, що на заводі є й „бузотьори" й відставання від виконання плянів, і „неполадки", склад робітництва нерівний, — отже завод треба показати сучасний, справжній, не оминаючи вад; щоб ніхто вас не обвинувачував у казьонному оптимізмі.

Так я казав тоді, радивши Вам переробити 1 - у дію.

І от тепер, перебуваючи на засівній кампанії в Маріуполі, я переконався, як помилявся тоді.

— До чого тут засівна кампанія? — спитаєте Ви. Справді, про засівну кампанію мова буде іншим разом, бо лише завтра я виїду в район суцільної колективізації. А тепер — про завод.

Їх у Маріуполі ціла група — заводи ім. Ілліча. Вони не становлять якогось щасливого винятку. Навпаки, нещодавно їх занесли на чорну дошку за відставання у виконанні промфінпляну. І от, на такому заводі мені довелося познайомитися з настроєм робітників. Та, може, краще дати слово директорові заводу — робітникові т. Я. Гугелю, що вже подав у „Приазовському Пролетарі" одну блискучу ілюстрацію раніш, ніж у мене знайшовся час узятися за лист до Вас. Ось його стаття повнотою:

УРОК ПРОЛЕТАРСЬКОЇ СВІДОМОСТИ

З „АРИТМЕТИКОЮ БЕЗ ПОЛІТИКИ" — ТРЕБА ПОКІНЧИТИ

Яскравий приклад того, як робітнича кляса відповідає на труднощі, що трапляються йому на шляху, дає нам ударно-показовий прокатний цех „Б" своєю ухвалою на загальних робітничих зборах, про збільшення норм виробу.

У х в а л и л и: Надаючи серйозного політичного значення, справі реконструкції промисловости та виконання п'ятилітки, що забезпечує матеріяльні потреби робітника, ми, робітники сортопрокатного цеху заводів імени „Ілліча", ухвалюємо: — із запропонованими заводоуправою нормами не погодитися і, насамперед, просити заводоуправу та спілкові організації з доброї волі збільшити нам норму за станом 300 на 40 відсот., а за станом 450—на 30 відсот. Викликаємо на соцзмагання ливарно-прокатний цех заводу „А", куди послати делегацію з 3-х товаришів.

Не погодитися з заводоуправою — це значить збільшити норми не на 30 та 20 відс., як пропонувала заводоуправа, а н а 40 т а 30 в і д с о т.

Оцим „не погодитися“ робітники ще раз дають наочний урок нашому апаратові, підкреслюючи, що це змагання, це ударництво,— не парадні слова, а руїнницький удар на старі традиції в роботі, старі звички й старі темпи.

Й коли апарат не зуміє оволодіти новими темпами й не йти в ногу з робітниками, то останні не погодяться і з існуванням такого апарату, зметуть його, як і все, що стоїть на перешкоді могутнього потоку будування соціялізму.

Робітнича кляса вимагає од свого керівного господарського апарату непохитної невпинної політики, а не жалюгідного плентання в хвості. А наш апарат зарився в папери і „из - за деревьев леса не видит“...

Застосовуючи нові форми для прокатного цеху, ТЕК напевно передбачав усе: й ремонт машин, і рольганги, й раціоналізаторські заходи. Цифровими ілюстраціями списав не одного аркуша. Коли ж нарешті виступив з тією купою паперів на цехових зборах — сталось непорозуміння. Виявилось, що в усіх цих підрахунках пропустили одну „дрібничку“: що цей самий цех ударно - показовий, і що він узяв на себе відповідальне завдання: своїм ентузіязмом, своїм прикладом вести за собою ввесь завод і довести, що наш промфінплян, що виконання п'ятилітки за 4 роки не гасло, а реальне завдання, яке буде виконано.

Й робітники прокатного цеху самі запровадили свою корективу до Т Е К'івської куцої математики...

З такою „аритметикою без політики“ треба покінчити! Нашому апаратові дали урок політичної свідомости, який він повинен добре запам'ятати.

Я. ГУГЕЛЬ

І, думаєте, це нехарактерний випадок? Тоді я Вам можу розказати, що при перезаключенні колумов цього року жоден з робітників навіть не підносив питання про спецодяг тощо, а коли один молодий партієць зазначив, що, мовляв, робітників цікавить питання про підвищення розцінок, його перебив старий позапартійний ливар:

— Не діло ти, браток, говориш. Нас перш за все цікавить, чи своєчасно надходитиме імпортне устаткування для нового трубного цеху, та чи вживе адміністрація всіх заходів, щоб уможливити нам виконання промфінпляну.

І ще можу розказати, що на виробничих нарадах робітники казали промовцям:

— Тільки, товариші, не аґітуйте. Нумо конкретно визначати,

яких саме заходів нам ужити, щоб підвищити продукційність, знизити собівартість. А то це образливо, коли нас аґітують, ніби ми не розуміємо.

(Пам'ятаєте, як я заперечував, коли у Вас робітники гукали на пропозицію підписатись на позику індустріялізації — „Кого ти аґітуєш"?!).

І ще, що величезну гідроелектростанцію при заводах тут збудували за рік і шість день, відставши від справжніх американських темпів лише на місяць (конкретно — таку ж точнісінько станцію в Лос-Анжелосі, у Каліфорнії, за незрівняно сприятливіших технічних умов збудували за 11 місяців).

І ще — коли тут треба було за добровільною мобілізацією зібрати 230 постійних працівників для колгоспів, то зголосилося біля тисячі (точно — 970) робітників. Я побував на їхніх курсах. З тих 233 робітників, що їх остаточно відібрали, — 126 мають виробничий стаж понад 10 років, 136 віком старші за 30 років — отже це люди, що свідомо й серйозно, не в „запалі кампанії" переходять на нові рейки, цілковито міняють умови своєї роботи, життя, побуту.

І ще — цього вже я свідком не був, але про це оповідав мені керівник заводів, т. Гугель. — До нього звертаються фахівці, старі інженери й часто-густо чесно заявляють:

— Звільніть нас, бо ми почуваємо, що відстаємо. Не уженемось за зростом активности робітничої маси. Не подолаємо темпів, не справимося зі своїми обов'язками.

— А як же ви за старих часів справлялися? — питають їх.

— Так *тоді* ж на нас тиснула зверху адміністрація, а тепер і знизу тиск, од маси. Та й хіба тоді такі темпи бували?

Ну, мабуть, досить прикладів. Однаково, так просто не передаси того колосального зрушення, що його я тут побачив. А інших слів якось не добереш,— якось обеззброює те, що до всього цього сама маса ставиться, як до простих, самозрозумілих речей. Справді, не варто письменникам з організації, що в своїй декларації освідчилася в „коханні" до ВУСПП'у — не варто, кажу, тим письменникам залазити на фабричні димарі — вони звідти нічого не побачать, доки не скинуть своїх малахіянських окулярів. Адже, коли б вони разом зі мною стояли перед печами нового мартену й бачили, як у загравах малинових струменів розтопленої сталі вигравали блискучі м'ясені сталеварників, — хіба помітили б вони, що ті м'ясені свідомо й уперто напружуються в соціялістичному змаганні? Адже так просто засипався брухт і чавун до печі, так звичайно сповнювався ківш роз'ярёним скаженим варевом, так нецікаво рвалася іскрометна цівка до зложниць і такі прозаїчні були розпечені болванки. І нічого-

 чогісінько не було екстраординарного. Хіба лише плякат — „сі-чень повинен зняти наш цех з чорної дошки“. Та й цей плякат був невиразний, бо зніметься з чорної дошки не один мартенівський цех, а заводи Ілліча в цілому, і зніме їх звідти не січень, а оте, без патосу сказане — „не 30 і 20, а 40 і 30 відсотків.“

Ви спитаєте, друже, — а як же з бузотьорами, з неґативами тощо?

Є й бузотьори. Бачив. Щоправда, довелося шукати, щоб помітити. Не „в честі“ вони й на загальний процес помітно впливати не можуть. Бо коли „не аґітуй“, то тимпаче — „не бузі“ хоч від них просто й відмахнутися забувають, як від випадкової мухи. Є й неполадки окремі. От, наприклад, прокатний цех, щоб забезпечити собі перемогу в соцзмаганні, ухвалив поставити додатковий паровий молот. Знайшли в брухті старий, зіпсований і передали до механічного цеху на ремонт. Ті були відремонтували, та в них свій ненароком зіпсувався, отже вони відремонтований забрали собі, а замовців залишили ні з чим. От Вам і неполадка поміж двома цехами, і досить поважна. Бракує брухту, непевна справа з резервами вугілля, пізно надходить імпортне устаткування — от Вам ще приводи до неполадок.

І все таки, характерне не це, а інше. Характерне — „не погодитися з заводоуправою“ в одному випадку, і „не аґітуй“ у другому.

Нам досить часто доводиться чувати, що ми вже не знаємо села, що воно міниться день - у - день, що колективізація ґрунтовно змінює його обличчя.

Та часто - густо ми забуваємо, що процес соціялістичної перебудови, зокрема перебудови психіки пролетаріяту й на заводі йде швидше, ніж ми його охоплюємо й фіксуємо в нашій творчості. І робітництво теж „уже не те“, яким ми звикли собі його уявляти. І те, що ще вчора ми вважали за надмірну ідеалізацію, сьогодні є лише блідий натяк на незрівняно вищу, прекраснішу дійсність.

Дорогий друже, мені радісно визнати свою недавню помилку, і ще радісніше вірити, що ВУСПП'івці зуміють засвоїти лекцію пролетарської свідомости — лекцію, що її дає нам щодня, щороку сам пролетаріят; — мені радісно вірити, що письменники кляси - диктатора зуміють у своїй творчості відобразити й темп, і глибінь, і обсяг неймовірних зрушень, у лавах будівників соціялізму, зрушень, що їх щасливими свідками ми є. Бо цим умінням, кінець - кінцем, визначається право на звання пролетарського письменника.

Маріупіль, 15 січня, 1930 р.

І. КУЛИК

З ЖИТТЯ ЛІТОРГАНІЗАЦІЙ

ПІД ПРАПОРОМ ПРОЛЕТАРСЬКОГО РЕАЛІЗМУ

ПІДСУМКИ 1-го З'ЇЗДУ „МОЛОДНЯКА“

У галузі культурній, зокрема, літературній виховання кадрів значно ускладняється багатьома причинами і одною з них, на нашу думку, головною — є специфічність умов роботи літератора-письменника.

Нам потрібна ідеологічна здорова зміна, зміна із пролетарським світосприйманням і світовідчуванням, що у своїй роботі повинна дати зразки більшовицької творчости без будь-яких відхилень і вагань, що повинна створити разом із старшою ґенерацією пролетарських письменників тип нового письменника, тип письменника більшовика, що одночасно пише великі художні твори і в той же час пише не гіршої якости ударні твори для заводських газет типу Дезівського „Генератора“.

Тому не дивно, що перший Всеукраїнський з'їзд комсомольських письменників літорганізації „Молодняк“ прикував до себе увагу не лише літературної суспільности, але й комсомольського активу й усієї радянської суспільности.

Увага, що її виявили всі літорганізації до з'їзду свідчить про те, що ці організації гостро заінтересовані напрямком зросту письменницької молоді і ці всі організації, за винятком ВУСПП'у, були неприємно вражені вже першими доповідями з'їзду.

Уже самі привітання свідчили про характер майбутніх виступів представників дружніх і, просто організацій, що з турботою дивляться в майбутнє, шукаючи своїх кадрів і намагаючися найти їх у „Молодняковi“.

На з'їзді, крім комсомольських письменників, були широко представлені робітники комсомолу і зокрема периферійного. Близько 40 делегатів з місць свідчили про активну участь комсомолу в національно-культурному будівництві, про кревну зацікавленість широких комсомольських мас організацією своїх комсомольських письменників „Молодняк“, що її породив комсомол, і яка увесь час ішла разом, під ідейним проводом комсомолу і компартії.

Основою майже всіх доповідей були стильові шукання в пролетарській літературі. На цьому доповідачі загострювали свою увагу і саме по цьому питанню і широко розгорнулися дебати.

Барикадою, що на два табори роз'єднала тих, що виступали, було питання боротьби двох стилів пролетарського реалізму і активного романтизму.

Гасло пролетарського реалізму, як домінантного стилю доби знайшло своїх прихильників і серед представників ВУСПП'у (І. Кириленко), Нової Ґенерації (Полторацький, Бузько), зате представники „Пролітфронту“ виявили себе, як гарячі адепти активного романтизму, заперечуючи пролетарський реалізм, як реакційну стильову тенденцію, висуваючи натомість, еклектичну теорійку про рівну участь у творенні стилю пролетлітератури різних ізмів, цим самим, навмисне не бажаючи зрозуміти чітких формулівок доповідачів, що таке стиль і зокрема, що ми розуміємо під пролетарським реалізмом.

Другою характерною ознакою з'їзду було чітке визначення організаційних засад „Молодняка“. З'їзд заявив і устами доповідача П. Усенка й у своїй резолюції, що ніколи у „Молодняківців“ його основного кадру, не було навіть і думки про те, що „Молодняк“ є „возрастная“ організація, що „Молодняк“ є своєрідний фабзавуч, „прохідний двір“ тощо, як це бреніло у виступах пролітфронтівців, Плугу.

„Молодняк“ є організація пролетарських і комсомольських письменників, що разом з ВУСПП'ом здійснює завдання пролетарської літератури.

Трохи перебільшеної уваги, на мою думку, з'їзд надав вихідцям із „Молодняка“ (група Момота). Оцінку цієї групи дуже докладну дали у своїй доповіді представник ЦК ЛКСМУ І. Ісаєв, та у виступах секретар ЦК ЛКСМУ О. Бойченко й Агітпроп ЦК С. Евентов.

Цю групу оцінили, як групу, що підпала в деякій мірі під вплив дрібно - буржуазної стихії, що почала відходити від пролетарських позицій у літературі.

Наприкінці з'їзду представник „Забою“ (Ів. Ле) і ВУСПП'у (І. Кириленко) звернулися до з'їзду з відозвою про консолідацію усіх пролетарських літературних сил. З'їзд гаряче вітав цю пропозицію, доручивши майбутньому бюрові „Молодняка“ виробити конкретні форми цієї консолідації.

Так само з'їзд дав наказ своєму бюрові вступити до ВОАПП'у й узяти якнайактивнішу участь у його роботі.

Наприкінці, з'їзд обрав бюро в складі: П. Усенка, С. Крижанівського, Ів. Гончаренка, М. Шеремета, І. Ісаєва, Л. Смілянського, Б. Коваленка, А. Клоччя, Ю. Зорі, і секретаріят у складі: П. Усенка, І. Ісаєва, Б. Коваленка.

Значення з'їзду для всього комсомольського літературного руху— велике. З'їзд підсумував трьохрічну роботу „Молодняка“ й дав чіткі перспективи щодо його розвитку. На з'їзді жорстокою самокритикою

було профільтровано творчість „Молодняківців“ (доповідь Л. Смілянського).

В галузі стильових шукань з'їзд пройшов під гаслом пролетарського реалізму. В нашій організації так само є й мабуть будуть певні відхилення від основної лінії розвитку. Але це не значить, що наша організація є сумішкою із різних ізмів. Тут буде йти жорстока стильова боротьба, причому, ми будемо допомагати критикою й самокритикою т. т. у їх творчій роботі в наближенні до основного, домінантного стилю нашої доби, на нашу думку, пролетарського реалізму.

З новими силами „Молодняківці“ після з'їзду взялися за роботу. І ті завдання, що їх поставлено перед нами: актуальність тематики наших творів, вироблення типу письменника-більшовика, під ідейним проводом компартії й комсомолу ми виконаємо й тим самим наблизимося до виконання нашого основного завдання разом з усіма пролетарськими письменниками, — завоювання пролетарською літературою гегемонії.

А. КЛОЧЧЯ

СПІЛКА РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПИСЬМЕННИКІВ „ЗАХІДНЯ УКРАЇНА“

Вже близько п'ять років на Радянській Україні існує окрема літературна організація — Спілка революційних письменників „Західня Україна“, що об'єднує близько 30 письменників та поетів, має окреме видавництво, а останнім часом приступила до видавання щомісячного журналу.

Декілька слів з історії спілки.

1925 року революційні письменники з Західньої України, що жили на Радянській Україні, вступили до спілки революційних селянських письменників „Плуг“, де створили окрему секцію „Західньо-український Плуг“ (ЗУП). Але згодом виникла потреба зорганізувати окрему спілку, тим більше, що потребу такої організації підкреслювала постанова Політбюра ЦК КП(б) У (з 1927 р., про українську художню літературу:

> ...„Виходячи з того, що велика частина українських робітників і трудящих закордону перебуває в занадто скрутному стані щодо культурної творчости, до того ж на Радянській Україні, перебуває чимало письменників Західньої України, — сприяти групі літературних сил Західньої України (з Польщі, Чехословаччини та Румунії) в утворенні асоціяції західньо-українських революційних письменників“...

Спершу спілка „З. У.“ розвинула широко свою роботу, намагаючись об'єднати не лише тих революційних західньо-українських письменни-

 ків, що живуть на терені УСРР, але й тих, що живуть і працюють на землях Західньої України та на трудовій еміґрації, особливо в Сполучених Державах Північної Америки і Канади. Це тяжке і може надто сміливе завдання спілка до певної міри виконала. В її виданнях, особливо, в альманахах та зошитах узяли участь західньо - українські революційні письменники з усіх країн. Треба одначе підкреслити, що в час організації на Радянській Україні спілки „З. У.", на землях Західньої України не було ще організації революційних письменників. Українську літературу Західньої України репрезентували старі письменники, далекі своїми творами від клясової боротьби пролетаріяту, або молодші групи, що виросли під впливом націонал - угодовських партій, а то й фашистівської донцовщини. Ці останні виявили себе як сліпі — запеклі вороги соціяльної революції і радянської влади особливо.

Із загостренням клясової боротьби на Західній Україні та зорганізуванням робітничих і селянських мас під проводом КПЗУ виросли там нові революційні кадри молодняка, що в літературній праці протиставив себе ворожим пролетаріятові націоналістично - попівським та фашистівським групам і об'єднався в окремі групи для творення нової пролетарської літератури на Західній Україні.

Перед спілкою революційних письменників „Західня Україна", що існувала на Радянській Україні, виникла потреба переглянути свій статут та, до певної міри, змінити напрямок своєї праці. З цією метою було скликано на початку січня 1930 в Харкові перший поширений з'їзд спілки, що в житті „Західньої України" треба вважати за переломний. Насамперед з'їзд змінив статут „ЗУ" у тому місці, де мовиться про членство спілки. „Всесвітній маштаб" звужено. Членом спілки „ЗУ" може бути тільки той західньо - український письменник, що живе в межах Радянської України і Радянського Союзу взагалі.

Щодо цього ми повинні сказати, що час од часу на адресу спілки „Західня Україна", свідомо чи несвідомо, дехто робив несерйозні зауваження:

— Що ж? „Західня Україна", якесь „землятство"...

Або:

— Навіщо окрема літературна організація західньо - українським письменникам? Хіба ж західньо - українська література є літературою якоїсь іншої нації?

Відповідь на ці „глибокодумні" закиди — проста. Спілка „З. У" не визначає себе, як якусь специфічну організацію. Не може бути двох Україн, не може бути і двох українських літератур і культур. Спілка „З. У." всю свою творчість вважає за частину загально -

літературного і культурного процесу на Радянській Україні. Як спілка в цілому, так її члени, беруть активну участь у культурно-літературному житті Радянської України, перебуваючи членами організацій пролетарської та революційної літератури УСРР. За статутом Спілки кожний член „З. У". може бути членом іншої революційної радянської літературної організації на Україні, виключаючи групу неоклясиків та різні групи з назадницькими, міщанськими ухилами. В цілому спілка „З. У". входить до складу Всеукраїнської Федерації Революційних Радянських письменників і є одною з фундаторів федерації.

Проте слід відзначити, що спілка „З. У." має подвійні завдання. Крім загальних завдань, що стоять перед усіма революційними літературними організаціями Радянської України, спілка „З. У." ставить перед собою і своїми членами ще й специфічні завдання, а саме:

Спілка в цілому і її члени зокрема повинні так своєю художньою як і публіцистичною роботою різко протиставити себе всім фашистівським, націоналістичним та міщансько-богемським принципам, що виявляються в буржуазному літературному і культурному русі на Західній Україні. Члени спілки „З. У." в своїх творах повинні відбивати чітку клясову ідеологію робітництва й біднішого селянства Західньої України, що під проводом КПЗУ борються за своє соціяльне й національно-культурне визволення у важких умовах фашистівської диктатури. В своїх творах члени „З. У." мають широко популяризувати клясову боротьбу, побут і взагалі всі революційні змагання трудяших мас Західньої України.

З другого боку члени спілки „З. У." через свої художні твори і публіцистичні статті повинні широко інформувати західньо-українські маси про досягнення соціялістичного будівництва Радянської України і цілого Радянського Союзу, щоби стимулювати революційне піднесення й клясову загартованість західньо-українських трудящих мас. Спілка „З. У." своєю творчістю й працею, так би мовити, прориває кордон, що насильницьким робом тимчасово одірвав землі Західньої України від Радянської України і, до певної міри, зв'язує культурно трудящих усіх українських земель.

Щоб здійснювати свої завдання члени спілки „З. У." видають свій щомісячний журнал, що починає виходити з лютого 1930 в Харкові, мають своє видавництво, співробітничають у пресі й видавництвах Радянської України та революційній робітничій пресі поза межами Радянської України.

Перший поширений з'їзд спілки „З. У." обмірковував питання про нові літературні кадри. Для „З. У." це не лише важлива справа, але й доволі важка. Спілка в найближчому майбутньому розгорне

широку роботу для виявлювання нових кадрів із західно-українських політеміґрантів, що працюють на Україні і по цілому СРСР на заводах, Червоній армії, ВИШ - ах, колгоспах, комунах тощо, допомагаючи їм так через свій друкований орган, як і окремими зв'язками (листуванням), а також через літературну консультацію та ляборaторну роботу, організовану при редакції журналу.

Чимало уваги з'їзд приділив проблемі створення нового стилю, що відповідав би нашій великій епосі. Докладніше це питання висвітлюватиметься на сторінках журналу „З. У.". Досі управа спілки і видавництва перебували в Києві. З'їзд ухвалив перенести центр спілки до Харкова. На голову спілки обрано М. Ірчана, заступником Дм. Рудика, секретарем І. Ткачука, членами управи Д. Загула, М. Козоріса, Й. Зозуляка, С. Канюка, В. Ґжицького і М. Гаска.

Треба відзначити, що з'їзд відбувався в присутності робітників заводів — політеміґрантів. З докладом про сучасний стан української літератури виступив представник АПО ЦК КП(б)У тов. Сухино - Хоменко, а від журналу „Критика" т. М. О. Скрипник, що підкреслив важливість західно - української літератури в наш час і соціяльні завдання, що стоять перед спілкою „З. У." З ґрунтовних доповідей треба теж відмітити доповідь т. Зазуляка про „Громадсько - політичну ситуацію на Західній Україні".

З'їзд надіслав привітання ЦК КП(б)У і ЦК КПЗУ, а також звернувся з закликом до всіх революційних письменників світу звернути в своїй творчості увагу на жахливий стан трудящих на поневолених землях Західньої України. Спільно з ВУСПП спілка „З. У" взяла на себе культурне шефство над Далеко - східньою Червоною армією.

Як ми вже згадували, перед спілкою революційних письменників „Західня Украйна є два головні завдання: загальні і специфічні. Не треба підкреслювати, яке велике значення має в першу черґу для робітництва і бідного селянства поневоленої Західньої України самий факт існування цієї літературної організації на Радянській Україні. Члени „З. У." своєю творчістю і участю в загальному літературному і культурному процесі на Радянській Україні виявили себе не як „закордонні працівники", а як рівноправні, свідомі громадяни УСРР. Читацькі кола Радянської України знають теж твори західно-українських письменників і поетів, бо спілка „З. У." має вже чимало й таких членів, що їх ім'я відоме широкій Україні. Між ними поети: Д. Загул, А. Шмигельський, М. Гаско, В. Атаманюк, А. Турчинська, письменники М. Козоріс, В. Ґжицький, Д. Бедзик, І. Ткачук, М. Ірчан, критики Д. Рудик, М. Качанюк, Р. Заклинський, художники: Касіян, Струхманчук та інші.

М. ІРЧАН

БІБЛІОГРАФІЯ

М. ЛЕДЯНКО. На-гора́. Роман. Книга 1-ша „Ятрань чорна". Вид-во „Український робітник" (Щомісячне періодичне видання „Романи й повісті", № 2). 1929. Тир. 15180, стор. 256 (петиту). Ціна 50 коп.

М. ЛЕДЯНКО. В імлі позолоченій. Друга книга роману „На-гора́". Частина перша. Вид-во „Український робітник". (Щомісячне періодичне видання „Романи й повісті", № 10). 1929. Тир. 25000, стор. 208 (корпусу). Ціна 50 коп.

Тепер, коли вийшло в світ вже півтори книги (1-ша й перша частина 2-ої) Ледянкового роману, викреслились досить виразно основні риси цього величезного розміром і замірами твору. І не вважаючи на те, що друга книга виявила в більшій мірі, ніж перша, слабі сторони роману, все ж таки треба оцінити цей роман, як визначне явище, більш того — як цілу подію в нашому літературному житті. Бо вперше в пореволюційній українській прозі приступлено до здійснення того, про що говорено вже протягом кількох років: до утворення робітничої епопеї, великого „епічного полотна", яке б малювало життя виробничого колективу на протязі цілої епохи. Гучномовність декляpацій не перешкоджувала нашій літературі здебільшого проходити повз колективного життя; звичайно герой літературного твору майже завжди бував „зв'язаний із сучасністю", але нерідко цей зв'язок здійснювався за допомогою самого лише соціяльного походження героя. Між тим, вивести на кін людину робітничого походження — це ще не значить написати твір з робітничого життя; і навіть надання героєв і рис, які робили б його типовим представником своєї соціяльної групи, ще не розв'язує питання про змалювання колективу. Ми не збираємося обмежувати тематичне коло сучасної літератури робітничою тематикою, не вважаємо теми особистого життя за „заборонені", тим паче не протестуємо проти індивідуальних героїв — представників соціяльних груп, але гадаємо, що не треба й казати про важливість для нашого часу проблеми змалювання колективу, що до неї практично підійшов Ледянко, і в плані „великої форми" підійшов перший (бо все, що ми маємо в укр. літературі з робітничого життя — розміром не більше від середньої повісти).

Друге, що робить роман Ледянка визначним явищем, це — широчінь його замірів. Усі наші романи — по суті повісті (або рідше — поеми в прозі, як „Майстер корабля" Яновського), як розміром (пор. прим. „Хто" О. Досвітнього з першим-ліпшим романом Толстого або Достоєвського), так і жанровими ознаками. Виняток стано-

 вить хіба лише „Місто“ В. Підмогильного, але воно трактує проблему цілком протилежну тій, яку трактує Ледянко (з тих, хто писав про „Місто“ й відмічав його позитивні та неґативні боки, ніхто, здається, не зауважив, що це перший у нашій пореволюційній літературі „роман особи“ — Persönlichkeit - roman). Ледянко поставив своїм завданням охопити не окремий шматок життя, а цілу епоху[1], — тепер уже ясно, що, розпочавшись перед революцією 1905 - го р., дія роману закінчиться в революції Жовтневій. Така широчінь історичного обсягу дає нам право назвати „На - гора“, за його замірами (звичайно, не за якістю виконання) робітничим „Войной и Миром“. Це вже надає Ледянковому творові великої ваги незалежно від того, чи зумів автор до кінця виконати свої наміри (але, звичайно, в тому разі, коли виконана хоч мінімальна частина цих намірів). Наше завдання і є тепер розглянути, що вже пощастило Ледянкові втілити в свій твір, і що залишилося, тільки спробою, с т а н о в л е н н я м проблеми (а не її виконанням).

Відносно першої книги нам уже доводилося давати посильну аналізу й оцінку (див. „Червоний Шлях“, 1930, № 1), і тих, кого цікавить ця аналіза й оцінка, ми й відсилаємо до зазначеної в дужках нашої рецензії. Тут ми дамо наші твердження про першу книгу роману в конспектованому вигляді — для зв'язку з дальшою аналізою й оцінкою другої книги.

Зміст першої книги складають: змалювання шахтарського побуту перед революцією 1905 р., ступневий зріст революційних настроїв серед шахтарів і, нарешті, революційний вибух 1905 р. та його придушення. Місце дії — шахта Носівка, яку треба вважати за справжнього героя книги, бо індивідуальних героїв у ній нема. Перша частина книги малює роки перед революцією; тут сюжет складається з великого числа окремих сюжетних струмків, які течуть дуже повільно, постійно затримуючись на описових моментах; власне, ці описові моменти, що малюють життя й працю шахтарів, і складають зміст першої частини, а сюжет виконує по - суті композиційну ролю, об'єднуючи окремі статичні кадри. В другій частині всі сюжетні струмки зливаються в одну, досить динамічну, течію, і сюжет тут — історія шахтарського повстання в Носівці. Багатство дієвих осіб (яке потрібне авторові, щоби найширше охопити всі прояви шахтарського побуту) і перевантаженість описовим матеріялом, до певної міри, зменшують читабельність книги, але, з другого боку, Ледянко вводить у літературний вжиток майже невідомий досі матеріял, знайомлячи тим самим нашого читача з умовами життя великої

[1] „Хто“ Досвітнього — „не всчет“, бо це тільки спроба, в результаті якої ми одержали схему, а не художній твір. М. С.

соціяльно-професійної групи й одночасно збільшуючи (хоч у потенції) художні ресурси нашої прози, бо новий матеріял часто призводить до утворення нової форми. При цьому треба відзначити ту природність, з якою Ледянко малює шахтарів та їхнє життя. Читаючи сторінки роману, ми не почуваємо ніякої літературщини; виникає певність, що Ледянко кревно зв'язаний із шахтарством, що шахтарство йому не стороннє, що злидні й болі шахтарів — його власні злидні й болі. Автор щасливо уникнув і дешевої ефектовности (в яку так легко впасти, описуючи, напр., запільні збори або нещасні випадки в шахті) й ідеалізації шахтарства, й тому його прості малюнки набувають не абиякої переконливости. Таким чином, ми бачимо, що в галузі змалювання шахтарського життя й праці Ледянко вже має певні досягнення. Але цих досягнень не треба й перебільшувати, бо для здійснення „робітничої епопеї" вміти малювати щоденний робітничий побут — замало. Між тим, талант Ледянка слабне поза межами шахтарського побуту. Вже постаті інтеліґентів (зокрема й революціонерів) надто збиваються на народницький типаж, а постаті капіталістів і аристократів вийшли й зовсім лубочними на щастя автора, він у першій книзі робить екскурси „в інтеліґенцію й аристократію" досить рідко (і тільки там, де представники цих шарів так чи так стикаються з шахтарством). Описи революційних подій у Ледянка також значно слабші, ніж описи щоденного побуту, бо тут (в описах революції) Ледянкові часто бракує яскравости зорових уявлень, та й спокійний, часто з нахилом до гумору чи іронії, тон Ледянка мало придатний там, де потрібна патетика, а патетичним Ледянко бути не вміє. Ось чому брак художніх засобів щодо передання революційних подій 1905 р. автор часто намагається „надолужити" мистецьки-неперетравленою політграмотою. Ми не хочемо сказати, що описати революційні події в Носівці Ледянкові не пощастило зовсім, але ці описи — яким не можна відмовити в певній динамічності — слабші від першої частини книги. Слабий Ледянко в психологічних місцях і здебільша (але не завжди) в своїх міркуваннях, які переривають оповідання. В галузі суто-стилістичній ми констатували наявність і певних здібностей щодо форми (органічного методу художнього вислову) й певної вправности щодо техніки (подолання опору словесного матеріялу), але одночасно констатували й те, що „до повної вдосконалености йому ще досить далеко". Ми вказували на фрагментарність письма, настановлення на усне виконання, ліричний стрій синтакси, оригінальний засіб заводити нові мотиви в склад сюжету, чуйність до звукових асоціяцій, уживання деяких абзаців, як ляйт-мотивів, що повторюються протягом цілого твору, тощо; вказували, що певна частина цих за-

собів приводить до школи Хвильового, як до джерела Ледянкової стилістики (хоч копіювальником Хвильового Ледянка назвати й не можна). Але маючи в собі досить цікаві й місцями свіжі риси, стилістика Ледянка не має суцільности; від імпресіонізму автор швидко переходить до описового натуралізму, здебільшого не мотивуючи цих переходів; це свідчить, що стиль Ледянка, не вважаючи на те, що в ньому є деякі індивідуальні риси, ще не усталений, що автор ще вагається між різними стилістичними напрямками.

Отже, аналіза першої книги роману приводить нас до такого висновку: сила (й не абияка) Ледянка — в його знанні шахтарського життя і в тому почутті його кревної зв'язаности з цим життям, що з'являється в читача підчас читання роману. Ось чому в галузі „шахтарського" Ледянко в нашій прозі явля себе не тільки одним із піонерів, але й покищо не переможеним, а все інше в нього — або на рівні пересічности, або зовсім слабе. І друга книга (певніш, перша частина її) цілком підтверджує цей висновок.

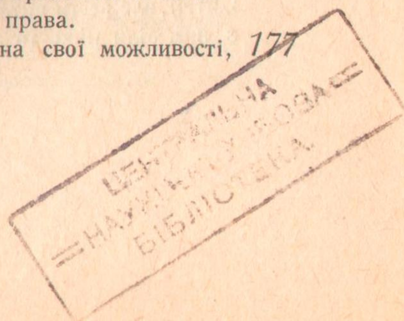
Треба зауважити, що автор після першої книги опинився в досить важкому становищі. Він зумів у різних розрізах показати шахтарську масу — так би мовити, в статиці, в звичайних її побутових умовах, а потім досить вільно й природньо підійшов до масового ж зрушення, тому протягом цілої першої книги ми маємо того ж самого героя — шахтарський колектив. Але ось повстання придушено, ватажків і активних повстанців засуджено, інші шахтарі повернулися до звичайної своєї праці. Що ж робити авторові, коли він хоче зберегти своє настановлення на героя — колектив, героя — масу? Теж повернутися до „бурів і забурків"? Але це визначало б повторюватися. Чи може стежити за індивідуальним життям героїв першої книги — шахтарів та інтеліґентів? Але це визначало б відмовитися від головного й найціннішого, що є в романі — від згаданого уже настановлення на колективного героя.

Нам здається, що єдиний можливий вихід із цього становища, єдиний певний шлях дальшого розвитку роману — змалювати зміни, що їх зробив у шахтарському житті 1905 р.— ми маємо на увазі, з одного боку, ті, хоч і куценькі, можливості легальної боротьби за поліпшення свого становища, що все ж таки виникли після маніфесту, з другого — посилення (в порівнянні з часами перед 1905 р.) запільної, нелегальної роботи революційних гуртків серед робітництва. Іншими словами, не відмовляючись від змалювання шахтарської маси, але тимчасово — до нових масових подій — відсунувши цю масу на другий плян, автор повинен був скерувати свою творчу увагу на діяльність робітничих гуртків і організацій — від „кас взаємодопомоги" до суто - революційних. Звичайно, цей шлях зв'язаний

з великими вимогами до автора, що він повинен добре знати історію ревруху і взаємовідносини між окремими партіями та фракціями після 1905 - го р., уникати агіточних засобів при малюванні ворожих угрупувань (бо агіток ми й так маємо забагато), не втрачати історичної перспективи й не переносити на партії та їхні взаємовідносини рис пізнішого походження, нарешті, вміти малювати інтеліґентські постаті, бо роля інтеліґенції в роботі запільних організацій була в ті часи така велика, що не можна було її обминути.

М. Ледянко й іде почасти цим шляхом, але тільки почасти, бо багато уваги приділяє індивідуальній долі своїх героїв та їх особистому життю. В першій книзі, як ми вже кілька разів зазначали, індивідуального героя нема, в другій — такий герой виділяється досить чітко на тлі інших дієвих осіб: це Матвій Столяров. Його роля в першій книзі обмежувалася організаційною діяльністю серед шахтарів: „Кляса породила партію. А партія послала до Носівки Матвія Столярова, і Столяров перший приніс на рудню слово — товариш". А тепер Столяров цікавить автора й поза його зв'язком із шахтарською масою: коли ще пригодницькі кадри втечі Столярова з тюремної лікарні стосуються до головного авторового завдання, як один із моментів революційної боротьби, то любовні пригоди в Женеві вже ніякого відношення до „робітничої епопеї" не мають. Так само, хоч і в меншій мірі, підпали індивідуалізації й деякі постаті шахтарів, що в першій книзі були тільки частками шахтарської маси. Звичайно, в цій індивідуалізації по - суті нема нічого поганого, та й виникла вона природньо — в наслідок ріжниці в долі учасників повстання та в наслідок диференціяції їхніх поглядів на дальші шляхи революційної боротьби, але тут перед автором виникають нові художні проблеми, з якими він не досить справляється. Маємо на увазі п р о б л е м у л і т е р а т у р н о г о х а р а к т е р у. І в першій книзі, як це ми зауважили в рецензії на неї, дієві особи рідко мають розвинений характер, здебільшого вони схарактеризовані побіжно, „за допомогою якоїнебудь зовнішньої прикмети або — частіш — звички"; але там вони виконували переважно соціяльні функції, а тому й не обов'язково потрібували власного індивідуального характеру. В другій книзі ті самі особи виступають уже в індивідуальному розрізі, мають кожна свою окрему внутрішню й зовнішню путь, і тому побіжна їх характеристика вже не може задовольнити читача й не відповідає їхній ролі. Робити діягноз, що це є — чи тільки неусвідомлення автором нових художніх завдань, що постали перед ним у процесі розвитку твору, чи органічна неможливість розв'язати ці завдання — ми ще не маємо права.

Взагалі, той факт, що автор не зважає на свої можливості,

 прикро позначається на якості роману. „Великосвітські“ кадри (листи Євграфа Грабова до сестри, візита Жака Ліньї в Носівку) — хіба не найслабші в першій книзі роману, але там їх ужито в досить помірній кількості. Тепер автор присвячує чимало сторінок „чотирикутникові“: Жак Ліньї — Клара Дюшер — Столяров — Полоцька, й ці сторінки можуть лише художньо скомпромітувати роман. Повна неконсеквентність, непогодженість окремих частин складного вузла інтриг, примітивізм у змалюванні кохання, яке подається в тонах або тваринно - фізіологічних, або солодкувато - сантиментальних,— просто вражають при їх читанні. В характеристиці представників „вищого світу“ автор хитається між абсолютно чорною фарбою агіточного походження й лицарською шляхетністю, очевидно, запозиченою з бульварно - „великосвітських“ романів. Так, Жак Ліньї, щоб кохана ним Клара не дісталася Столярову, свідомо заражує її венеричною хворобою (очевидно, сифілісом, бо інші через поцілунок — а більшого між ними не було — не передаються; це не заваджає Кларі всупереч усім даним медицини вилікуватися за місяць), і той самий Ліньї завагався, коли треба було збрехати: „Жак вагався. Нешляхетно брехати. Але“..., через що й був виявлений Полоцькою.

Коли вже авторові забажалося кинути Донбас, де він удома, й поїхати в Женеву, то замість цих будуарно - венерологічних трагедій куди краще було б йому зупинитися на змалюванні ідейних і побутових особливостей еміґрантського життя. Він і це робить, але настільки побіжно й поверхово, що значення цих „еміґрантських моментів“ зводиться до нуля. Справді, сказати, що „полеміка між фракціями кінчилася скандалом. Хтось когось ударив — інші арґументи не справляли враження“ (про суть і обставини самої полеміки — ні слова), вивести подружжя Павловських — „партійного літератора з дружиною“ й сказати, які це милі люди, нарешті, вустами Столярова, що нелегально повернувся в Росію, сказати Дмитрові „те, що боліло в Женеві“: „І такі є, що не треба повстання, кажуть? З буржуїв? — Та де з буржуїв, ес - деки...— Ес - деки! Аж злякався Дмитро — чого ж це дійшло.— Меншовики“— це, по суті, нічого не сказати й не вивести, а тільки роздратувати читача мимохідь зробленими згадками про речі надзвичайно цікаві для кожного, а надто для тих, кому революція не стороння. Коли б Ледянко просто обмежився територіяльними рямками колишньої Росії, ми не закидали б йому відсутність еміґрантських сцен (бо автор має право вважати себе за некомпетентного в еміґрантському житті), але вести читача в еміґрантську Женеву, щоби там вештатися з ним біля ніби - то аристократичних ліжок — це важко вибачити.

В „російській“ частині роману революційному рухові кількісно відведено багато місця, але якісне його змалювання здається нам не зовсім удалим, так у цілому, які в деталях. Щодо цілого, то, на наш погляд, автор занадто вже зупиняє свою увагу на зовнішніх проявах революційного руху та боротьби з ним, так би мовити, на авантурному їх боці: втечах, „ексах“, вибухах бомб, урядових карах тощо. Звичайно, цього боку автор не повинен був обминути, але, поперше, він тут не з'являється в нашій літературі новатором і має сильніших попередників (бо, нам здається, вміння динамічно розгортати сюжет і зацікавлювати читача сюжетними несподіванками не належить до властивостей Ледянкового таланту), подруге, залишається занедбаний внутрішній бік революційної роботи — ідейні суперечки й розходження, шукання метод, а також умови існування міських партійних організацій, з яких виходило керівництво шахтарськими. Ми зовсім не хочемо сказати, що автор повинен був цілий роман наповнити дискусіями між більшовиками та меншовиками, марксистами та народниками: тоді б ми мали нудну й непотрібну белетризацію історії ревруху, але торкнутися внутрішнього життя революційних організацій було треба. Адже доба після 1905-го р. — це доба загострення ідейних і тактичних суперечок між партіями й фракціями, доба виникнення низки теорій і течій. Про це якщо й говориться в романі, то глухо. Напр., на ст. 72-ій ми читаємо: „Але коли більшовик боявся небезпеки? Як треба віддати себе за інтереси загальні, то хіба вагається більшовик?“, звідкіля дізнаємося, що робітники-есдеки в Зазубреному — більшовики. В іншому місці (ст. 172) — з наведеної вже бесіди між Столяровим і Дмитром, ми дізнаємося, що й Столяров більшовик. Та нам важко припустити, щоби слова Столярова про меншовицьку тактику могли так здивувати й перелякати шахтаря: в ту добу меншовицькі організації серед робітництва існували й місцями користувалися чималою повагою, так що нічого не чути про меншовиків Дмитро навряд чи міг — це вже від агітки. Крім наведених місць, Ледянко, здається, нічого не згадує про розподіл і суперечки в РСДРП; ідейні розходження між шахтарями у нього змальовано по лінії: організована клясова боротьба — індивідуальний терор, причому прихильниками першої позиції з'являються с.-д, другої — с.-р. Це, звичайно, не суперечить історії, але зводити всі незгоди між цими партіями до тактичних питань — не можна, бо головним було питання про основну силу революції, за яку с-д вважали робітництво, с-р — селянство. Взагалі, селянства й аґрарного питання в другій книзі нема майже зовсім — у той час, коли значна частина Донбасівського шахтарства не пірвала зв'язку з селом, і коли навколо аґрарного пи-

 тання точилися жваві суперечки, тим паче, що аґрарний програм РСДРП тоді ще не був остаточно розроблений. Щоправда, М. Ледянко ніби пояснює цю занедбаність внутрішнього боку революційної роботи — вельми слабою розвиненістю її на шахтах після поразки 1905-го р. „Ніби в темному лісі знаходив товариш товариша“, і в організації РСДРП „поки було троє, бо товариш товаришеві не вірив“. Але це пояснення тільки тоді могло стати виправданням, коли б Ледянко малював тільки ті прояви революційного руху, які відбуваються в шахтарському житті. Але, не кажучи вже про Женеву, автор виводить куточок Харківської організації — коли треба було змалювати втечу Столярова, в іншому місці каже про Катеринославську, отже, за власним тематичним пляном, він міг трохи зупинитися на житті й діяльності міських організацій — і цього не зробив.

Щодо помилкових деталів, то тут найчастіш ми маємо деяке занедбання історичної перспективи. Напр., нам здається, Ледянко перебільшує відокремленість революційної інтеліґенції від революційного шахтарства. Напр., на ст. 28 Столяров, під час допиту, побачивши, що хтось виказав їхню роботу, думає: „Хто ж? Інтеліґенти не знають усього“... Тут автор, очевидно, уявляє собі інтеліґентів-революціонерів за „спеців від революції“, що їхніми послугами робітники користуються, але цілком у свої лави не приймають. Погляд хибний. Інша річ, коли революціонерам у деяких випадках доводилося звертатися по допомогу до ліберальної інтеліґенції (Ледянко описує один такий випадок: „Спинився в одного ліберального лікаря Гостроверха“ — ст. 180); тут, звичайно, повного довір'я бути не могло. Але коли інтеліґент цілком ішов у революцію — ріжниці між ним та революціонером-робітником не було. Відоме твердження про відхід інтеліґентіції від революційних позицій після 1905 р. автор зрозумів занадто примітивно. Цей відхід позначився в тому, що серед частини революційної інтеліґенції почали ширитися ліквідаторські й ревізіоністські настрої, а не в особистій нестійкості й не в тому, що на судових процесах представники інтеліґенції поводилися, як боягузи, майже, зрадники. Такі випадки, звичайно, бували, але поруч із ними бували випадки справжнього героїзму з боку революціонерів-інтеліґентів. А в Ледянка всі інтеліґенти — „половинчатые люди“. Неправильно й те, щодо „політичних злочинців“ — інтеліґентів суд ставився м'якше („Старі.. помруть на каторзі. Молодшим та інтеліґентам — в'язниця“): коли інтеліґент справді йшов у революційну боротьбу, уряд карав його так само суворо, як і революціонерів-робітників, часом навіть і суворіш, бо вважав за небезпечнішого (пригадаймо

лейтенанта Шмідта), Далі, коли організатор - есдек Гостроверх, критикуючи тактику індивідуального терору, каже: „То й треба розбити цей апарат і поставити натомість свій“..., Дмитро додає: „Усіх треба вирізати“, і Гостроверх згоджується: „А т о ж. Перемогти весь самодержавний апарат“. Наведена фраза — природня в устах озлобленого соціяльним й особистим лихом Дмитра, але неприроднім здається це „атож“ в устах свідомого організатора, бо „перемогти весь самодержавний апарат“ — це зовсім не те саме, що анархічне „усіх треба вирізати“, й тези про диктатуру пролетаріяту зовсім не містять у собі вимоги фізичного знищення всіх представників старого ладу. Можна було б нарахувати ще кілька хибних, історично чи художньо, штрихів у змалюванні шахтарського руху, з яких ми згадаємо лише про один — найбільший. Маємо на увазі врятування запальника Павлова за допомогою повії Катьки. Історія раптового переродження Катьки, яка після однієї бесіди з нею вирішає повернутися до „чесного життя“ й, більш того, робиться свідомою революціонеркою, відгонить дешевим, якимось дамським сантименталізмом. І цілком неймовірно, щоб організація, в умовах суворої конспірації, звернулася з відповідальним дорученням до людини, нічим із організацією не зв'язаною, та ще до повії — в той час, як багато повій служило в „охранці“. Але ми далекі від думки, що все в другій книзі роману — невдале. Певні позитивні риси першої книги почуваються й у другій; до них треба додати вміння в простих словах розповісти про героїчний вчинок, про самозречення (Левка, Марти, Гната та інш.). Є теплі нотки й на сторінках, присвячених Кларі Дюшер (напр., на ст. 106 — сцена одчаю й перемоги над собою заради сестри).

Отже, ми повинні визнати, що наші побоювання про майбутнє роману, де йому доведеться вийти за суто - шахтарські межі,— до певної міри здійснилися. В другій книзі менше досягнень і більше помилок, ніж у першій. Та нехай це не зупинить автора на його дальшому шляху. Все ж роман Ледянка є перший серйозний крок до утворення того „епічного полотна“, про яке ми вже стільки років маримо. Нехай ціле роману й не витримає навіть частини художніх вимог, даремно праця й досвід автора не пропадуть. Хоч і не вершиною, але щаблем „На - горá“ буде напевно, й раніш чи пізніш ми матимемо твір, що синтетично охопить цілу нашу добу й художньо її претворить.

М. СТЕПНЯК

ВАСИЛЬ БОБИНСЬКИЙ. П о е з і ї. 1920 — 1928. Державне Видавництво України. Харків 1930. Стор. 104. Ціна 1 крб. 75 коп.

На радянського читача, обізнаного з художньою творчістю В. Бобинського майже з самої біографічно - ліричної поеми його „Смерть Франка“ (вперше надрукованої в нас у журналі „Червоний Шлях“, 1926, № 10), ця збірка поезій найвидатнішого сучасного пролетарського письменника Західньої України може справити непевне враження, може навіть дещо розчарувати його. Справа в тому, що поема „Смерть Франка“ править досі за певний апогей літературної діяльности цього поета - революціонера, і нічого більш - менш рівного їй немає ані серед попередніх творів його, ані серед пізніших (доречі, оригінальних поезій В. Бобинського, датованих 1927 — 1928 роком, у цій збірці зовсім небагато). Отже, цілком має рацію М. Качанюк, коли він пише у вступній нотатці до цієї збірки („Суспільні умовини творчости В. Бобинського“, стор. 3 — 7):

„Талант поета сильний, оригінальний, та ще не розгорнувся. Шлях перед ним розкрився широко. Він ще нам не дає синтетичної поезії пролетаріяту, як, наприклад, дав на Заході Волькер. І далеко стоїть його поезія від радянської, що вже визначила свої оригінальні риси, змагаючися до вищої синтези соціялістичної культури“ (стор. 7).

Не зупинятимемось тут на ранній суб'єктивно - описовій (здебільшого, аполітичній) ліриці поета, що її найкраще репрезентують такі традиційні рядки з поезії „Рубін“ (1923):

Цей мармуровий різьблений камін
всі тайни знає ваших віч незглибних:
причасник ваших частих самотин
і снів багрових, золотих і срібних,—
ревнивий і німий, немов турчин (стор. 11);

або ж дескриптивний сонет „Літо“ 1924 з його, можна сказати, суто неоклясичним закінченням:

П'янкий дурман, розтоплений в повітрі,
бичами кров шмагає у бючках.
Щось шелестять ясені зрадно - хитрі.
Жар півдня крила розпростер на вітрі
і до грудей землі грудьми приляг,
мов божеській красуні Леді птах... (стор. 52).

Безперечно, радянський пролетарський читач зуміє поставитись до такої естетської лірики не лише критично, а й історично, тобто вбачаючи в ній цікаві зразки об'єктивно - історично зумовленого шляху — досить складного й важкого — що він, кінець - кінцем, привів В. Бобинського до бойової революційно - пролетарської поезії (соціяльний еквівалент цього літературного шляху заналізовано

в зазначеній нотатці М. Качанюка коротко, але досить виразно). Проте, читачеві значно важче зберегти цілковиту об'єктивність в оцінці багатьох громадських поезій В. Бобинського, бо в них за матеріял недоречної стилізації править уже не традиційно - описова чи суб'єктивно - сантиментальна літературна тематика, а ближчі до нас революційні мотиви; отже, перетворення таких мотивів, перетворення цілком щирого ентузіязму авторового та клясової ненависти його на претензійні чи невиразні шабльони застарілого символізму майже неминуче справлятиме неґативне враження на нашого читача. Це стосується навіть таких творів, що їх М. Качанюк вважає за зразки „широко - революційно - громадської поезії" (стор. 6) — наприклад, відомого „Співу крилатих кентаврів" (1923), в якому патетичне сприймання соціяльної революції втілено в образи античної мітології й висловлено через стилістичні візерунки такої суто символістської риторики:

В святому творчому розмаху
одвічних і довічних сил
ми видерли небесним птахам
чудесну таємницю крил.
Ми викохали в нашім тілі
овал шляхетних лиць і чол,
і білі руки й перса білі
вкрасили материнський пол (стор. 15).

Саме остання строфа найвиразніше показує, як автор, захоплений чужою пролетаріятові естетикою певного мітологічного образу, доходить помалу до таких висловів („овал шляхетних лиць", „білі руки" тощо), що аж ніяк не пасують до соціяльної тематики твору і, звичайно ж, збочують основне клясово - емоційне настановлення його. Так і в „Зимовій баляді" (1925 — 1928) реалістичне протиставлення буржуазної розкоші й пролетарських злиднів зіпсовано якимсь застаріло - романтичним „загадковим" мотивом:

Коли ж годинник північ продзвонив,
порозкривались всі маски на залі,
то хтось один там маски не розкрив,
і кров якась спливала по кинджалі (стор. 34).

Звичайно, чимало є в збірці й таких революційних поезій, що в них стиль і соціяльне завдання цілком відповідають одне одному. Але, поперше, тематика в них, здебільшого, не робітнича, а селянська, і цей факт, що він сам собою, розуміється, не викликає заперечень — відповідно до сучасного розподілу клясових сил у Західній Україні —

 всеж-таки значно звужує соціяльний діяпазон революційної поезії В. Бобинського в цілому; а подруге, щира симпатія до пригноблених незаможних шарів галицького селянства й поклик до активної революційної боротьби часто-густо сполучається в В. Бобинського з якимсь невиразним космічним еротизмом, що він наближається подеколи до примітивного сексуального антропоморфізму народнього фольклору. Це трапляється навіть у такому досконалому, в іншому відношенні, творі як ліричний цикль „Чорнозем“ (1925) і виявляється остаточно в цілій низці поезій більш-менш пісенного типу: „Зелена зелина“ (1928), „Сподівання“ (1922) тощо. До всіх них чудово пасує епіграф із П. Тичини до циклю „Зелена зелина“: „І сонце приймає, як мужа...“ (стор. 46). Отже, якщо ми вважаємо космічну лірику П. Тичини за певний пережитий і переможний етап у розвиткові новітньої української поезії — за етап проґресивний і плодотворчий для своєї доби, але нині застарілий безнадійно — то й до відповідних елементів сучасної лірики В. Бобинського не можемо ставитись принципово інакше; тим паче, що де-не-де цей космічний еротизм наближається в нього до еротики безпосередньої й самостійної:

Ти не будеш знати, ти не будеш знати,
ти не будеш чути, як він надійшов.
Порваний подолок, порваний, пом'ятий,
на подолку — мамо — на подолку кров (стор. 50).

Щождо міської революційної лірики В. Бобинського, є в нього декілька бездоганно витриманих поезій на теми пролетарського побуту та клясової боротьби пролетаріяту, проте вони, здебільшого, не ориґінальні, а перекладні: „Шпіцель“ (стор 22 — 23), „На смерть революціонера“ (стор. 28), „Інваліди“ (стор. 29 — 31), „Пісня робітниць на колії“ (стор. 32 — 33). А в ориґінальних поезіях своїх на такі теми автор обмежується майже скрізь досить-таки трафаретним зіставленням розкішного й розпутного панства з пригнобленим робітництвом:

І нараз у цей блиск, у цей чад, у цей гамір,
поміж шовки і золото й похоті крик,
вріс, як докір німий, як на совісті пляма,
ввесь в мазуті, брудний і блідий робітник (стор. 41).

Така примітивна етична антитеза домінує в багатьох творах авторових: „Рубін“ (1923), „Зимова баляда“ (1925 — 1928), „За вітринами сонце в скалки покололось“ (1928), „Наростання“ (1928). Де-не-де автор навіть повертає до солодкувато-сантиментальної „поезії про робітників“ доби утопічного соціялізму — порівн.

поезію „Швачка“ (1928), що вона виразно нагадує відповідні твори Гайне чи Томаса Гуда.

Отже, треба визнати, що небагато є в збірці поезій, які можуть цілком задовольнити вимоги радянського пролетарського читача щодо автора „Смерти Франка“: з селянських поезій — „Після жнив“ (1925), з міських — „Баляда про дві гіпсові маски“ (1927), „Вічний сніг“ (1926) — хоч цей останній і відзначається неґативно силою географічних назв, яка дещо нагадує пізнього Брюсова:

і гурагани Лаплат і Ніянз,
страшні циклони Сунд і Полінезій,
обривні зливні Ваді і Замбезі,
і Наяґари громовий каданс (стор. 76 — 77).

Ми навмисне розглядали тут поезії В. Бобинського не в соціяльно-культурному пляні західньо-української літератури, а з погляду сприймання їхнього з боку радянського читача. Чи знижує така дещо сувора оцінка літературну постать В. Бобинського — цього справжнього поета-революціонера й невпинного організатора західньо-українського пролетарського письменства? Ні, бо ми пам'ятаємо — і радянський читач пам'ятатиме — що В. Бобинський є, перш за все, автор „Смерти Франка“, цієї справді революційно-пролетарської і майже бездоганної з художнього боку ліроепічної поеми, що вона вже сама забезпечує авторові видатне місце в сьогоднішній українській літературі і, доречі, займає й у цій збірці рівно чверть цілого тексту (стор. 79 — 102) [1]. Щождо інших творів його, розуміється, треба мати на увазі специфічне соціяльне й культурне становище сьогоднішньої Західньої України та, зокрема, дуже важкі умовини літературної діяльности пролетарського письменства; і ми сподіваємось, що, принаймні, кваліфікований радянський читач підійде до розглядуваної збірки саме з цього боку. Проте, скільки це видання поезій В. Бобинського має характер не академічний, а популярний, скільки воно призначено для зазнайомлення широких кіл радянських читачів із художньою творчістю відомого галицького поета-революціонера, а не для історичного вивчення еволюції цієї творчости, то треба було, на наш погляд, інакше скомпонувати цю збірку: було б доцільніше почати книжку саме з „Смерти Франка“ (бо ані хронологічного, ані будь-якого іншого певного розподілу окремих творів це видання взагалі не додержує), а з інших поезій подати найкращі, виключаючи такі нехарактерні твори як,

[1] Щодо детальної аналізи цієї поеми, здається, досить уже відомої широким читацьким колам, порівн. наші „Уваги з сучасної лірики“ („Література і Побут“ 1928, № 4, додаток до газ. “Нар. Учитель“).

наприклад, абстрактно - символістський „Майбутній метеор“ (1924 — 1925), чи низка суб'єктивно - емоційних поезій (Чорна симфонія“, 1925; „Далечінь“, 1926; „З мандрівними ластівками“, 1921, тощо), чи технічно незадовільний переклад „П'яного корабля“ Артюра Рембо (1924 — 1928). З такої структури збірки масовий радянський читач відразу зрозумів би, на що треба в книжці насамперед звертати увагу, і чому варт зазнайомитись не лише з досконалими, а й з другорядними творами В. Бобинського. М. Качанюк додержує в передмові до збірки такої думки:

„В наше завдання не входить подавати на цім місці критичну аналізу і літературну оцінку його (В. Бобинського) поезій — в цім напрямі висловиться наша радянська критика й наш масовий читач“ (стор. 3).

Радянська критика, безперечно, висловиться з цього приводу, але, здається, краще було б редакторові збірки заздалегідь мати на увазі інтереси масового читача й не практикувати цього популярного видання, як щось „прелімінарне“, як щось незалежне від майбутньої літературно - критичної оцінки окремих творів авторових. У теперішньому вигляді це видання, звичайно, є варте привітання, як певна спроба популяризації художньої творчости видатного письменника - революціонера Західньої України; проте принципи побудови цієї збірки залишаються, на наш погляд, сумнівними, щодо доцільности добору й розподілу окремих творів.

В. ДЕРЖАВИН

ТУДОР СТЕПАН. Народження. Оповідання. ДВУ. 1929, 177 стор. 1 карб. 10 к.

Автор збірки — один з молодих революційних пролетарських письменників Західньої України, член редакційної колегії журналу „Вікна“, що стоїть на чолі лівого революційного флянгу західньо - української літератури.

Обстоюючи в несприятливих умовах капіталістичного оточення основні позиції бойового пролетарського світогляду, письменник обирає літературно - художній шлях, що є, природньо, різко відмінний од шляхів української радянської літератури. Разом з численними революційними письменниками й митцями Німеччини та інших буржуазних країн, С. Тудор має за основне своє завдання — поперше—підкреслювати якнайвиразніше трагічні сторони соціяльних конфліктів буржуазної держави і подруге — закликати до боротьби. Підкреслений емоційно - вольовий тон літературної творчости і прагнення ідеологічної синтези споріднює художній напрямок С. Тудорових творів до експресіонізму. В протилежність

пасивному відтворенню дійсности, яке так чи так править за основу натуралізмові й імпресіонізмові всіх ґатунків, експресіонізм активно перероблює дійсність, намагаючись викрити внутрішній (психологічний для одних, соціяльний або моральний для інших) зміст явищ і подій.

Художня цінність експресіоністичних заходів безперечна, зокрема на тлі загостреної клясової ворожнечі, що має перейти на одверту клясову боротьбу. Експресіоністична література, як і малюнок (згадаймо Ґросса) набувають агітаційного значення, наближаючись до пляка ту своєю навмисною спрощеністю й підкресленістю.

Не можна, зокрема, заперечувати ефективности тих заходів літературного виображення, що їх запроваджує С. Тудор у своїх оповіданнях; з С. Тудора є послідовний стиліст, символічно - експресіоністичний, з чітким настановленням на аґітаційний вплив на читача (хоч і не скрізь, як побачимо далі). Але як на радянського читача, така оголеність, що межує із схематизмом і така емоційна напруженість, що межує з патологічною психологією, справляє враження неадекватного виразу пролетарського світовідчування. За догану авторові поставити треба брак реального тла, місцевого забарвлення подій, брак чіткого визначення історичних рямок. Читаючи оповідання С. Тудорові, трудно уявити собі, коли й де відбувалися описувані події хоч автор і виявляє їхню внутрішню суть. Яке повстання робітничих мас описане в „Марії?" Чи остаточна перемога пролетаріяту в радянській Україні, чи епізодичне повстання в межах буржуазної держави? Що то за суд, з якого починається новеля „Червоний Усміх"? радянський, чи буржуазний?

Де відбувається дія оповідання „Куна"? Навмисна чи мимовільна невиразність тла значно шкодить загальному враженню від цих творів. Гадаємо, що реалістична ясність, якої наша радянська література прагне, повинна в той чи той спосіб правити за основний принцип і в західній пролетарській літературі. До одного з оповідань збірки „Марія" — автор додає підзаголовок: „Події з життя наймичок, розказані просто". Проте, йняти віри цьому твердженню ажніяк не можна: поперше, тому, що зміст оповідання далеко ширший і глибший, аніж „події з життя наймичок", а подруге, тому, що переказані вони далеко не просто.

Щодо змісту, то оповідання це відповідає загальній назві збірки. „Народження". Символічне зіставлення вагітности Маріїної й народження дитини з одного боку і зростання комуністичного руху й повстання з другого — проведене послідовно і править за ляйтмотив і основну тему оповідання. Побутове тло (життя наймичок,

 в'язниця, бордель тощо) пейзаж, натюр - морт, портрет і дія — все підпорядковано основній ідеї, все має значення лише, як експресія цієї ідеї, а не само по - собі („імпресія" або „річ" для імпресіоніста й натураліста). Отже, епізоди Маріїних поневірянь серед ворожого світу панів, так само як і образи всіх цих „наймичок" — Ленки, Магди, Зоськи, Лєни й комуністки Лаї, всі ці трагічні „події" з їхнього життя сприймаємо не в пляні побутового малюнку (побут накреслений схематично й мало оригінально) й не в пляні сюжетному (нанизування епізодів, очевидно, спрямоване не до зацікавлення фабульного), а тільки в їхньому соціяльно - психологічному, ідейному сенсі.

Щоправда, авторові є притаманне, очевидно, прагнення сюжетно - композиційної загостреності, що виявляється в двох дальших оповіданнях: „Червоний Усміх" і „Куна". В першому — основну новелю про катастрофічне переродження дівчини - білогвардійки підчас розстрілу закатованого більшовика — обрямлено новельою проти тієї ж таки дівчини (несподіване умлівання підчас присуду). В другому оповіданні вжито низку заходів „новелі з несподіваною розв'язкою". Але, оскільки можна судити на підставі такого обмеженого матеріялу С. Тудорів оригінальний творчий шлях полягає не в цьому пляні. Саме ця сюжетність, пройнята жахами, примарами й патологічними явищами (в „Червоному усміху" — катування, розстріл, душевні перевороти й інше), а в „Куні" — божевілля й смерть від жаху) — здається слабим місцем С. Тудорової творчости. Не маючи чіткого соціяльного наставлення, патологія Лідиної підсвідомої травми й Отця Тихона божевільних сновидь навряд чи доцільна в творчості пролетарського письменника. Ще в більшій мірі це стосується останнього оповідання „Мати", в якому тільки біологічні мотиви тваринного жаху діють.

Ці експресіоністичні вправи письменникові, ґадаємо, треба розглядати лише, як підготовну роботу до глибших тем.

Повертаючись до першого і найзначнішого оповідання — „Марія" відзначімо своєрідне стилістичне оформлення його. Образність розгорнута в ньому з такою послідовністю, що дає право говорити про символізм. Так от, до паралелізму вагітности Маріїної та народження дитини, з одного боку, і зародження комуністичного руху й повстання — з другого приєднується й паралелізм природніх явищ:

„Прийшов день березневий, вагітний... (стор. 67).
Отже, Маріїне очікування й віра:
„то вже прийде".
—то вже, певно, прийде" (стор. 86).

так само, як і її слова:

„Іду родити“ (стор. 88),
— вже піду“ (стор. 87),

відчуваємо, як символ народження й повстання.

В такому ж символістичному пляні описано перші вибухи повстання.

„І вона йшла вже (революція — Л. С.).

Її червоні вибухи ставали нагло на обрії вогняними стовпами тут - там і стрясали блискавками причаєну тьму ночі.

Вони стояли хвилю на тлі вечірнього неба й западалися під землю, проте їх неспокійне бурління чулося грізно ще під склепленим зимою ґрунтом. І тільки Марії, вагітні Марії вбирали його в себе, як вогку мрію про казкову землю, що вона десь за морем або серед моря і що до неї пливуть тільки човни солодкого слова“ (стор. 67).

Або ось зразок плякату, побудованого за принципом схематизму, виразности й символічного значення:

„Марія стояла в брамі й дивилася до сходу. Від'їжджав туди Юда росяною доріжкою. Стояв міцно серед воза, врісши стопами в плятформу. Тримав віжки в протягнутих долонях і правив просто до шляху. Піднімався вверх по пустарному склону, вростаючи в кипучу тафлю сонця. Вгруз у неї перше кошлатою головою. Двигнув її широкими плечима. Спустив плавно вниз по руках і затримав кипучу на грудях. Двигав так велетнем розтоплену масу й правив просто до шляху.“ (стор. 86).

Або такий портрет — плякат клясового ворога:

„Впилася очима в обличчя й застигла.

Висіло важке між плечима, як між двома чорними горбами. Велике, м'ясисте, грузне.

Темніло багряно, набрякло в натузі, заціплене залізне в щелепах. Клубилось в м'язах загусклих грудками й здригалося гостро. Стягнуло муками ніздрі. Зламало губи скісною дугою й загнулося слизько кутками. Шипіло, сичало отруйно...

„... й велетенсько, грузно, криваво багряніло над нею обличчя набрякле в натузі, заціплене в щелепах залізно. Клубилося в м'язах загусклих горбами й здригалося гостро. Стягнуло муками ніздрі. Зламало губи скісною дугою й шипіло, сичало отруйно“... (стор. 82).

В наведеному уривкові маємо зразок характерної для автора стилістичної варіяції й повторювання тотожніх виразів. Цей художній засіб, для поезії, звичайний, в прозі подибуємо не часто; він надає прозовій мові певного ритмічного руху, підкреслюючи водночас значення повторюваного речення.

Сторінки оповідання „Марія“ рясніють на такі повторення й стилістичні ляйт-мотиви. Рух повстанців вулицями міста підкреслено чергуванням речень.

„Так“

„йти було легко“,

що трапляються через декілька рядків, цей ритмічний рух наростає аж до останнього:

„ближче...

повіддю грім...

ближче

Так!“ (стор 90),

що відображує перший випал.

Вже в наведених рядках автор наближається в своїй прозі до т. зв. „вільних форм“ віршу; є в нього й чітко ритмізовані й інструментовані уривки.

„Несеться Сірий у трійці, розтягнутий в леті струною. Складає уші по шиї і чеше косами бурю. Випружує ніздрі вперед і видихує смерть перед себе“ (стор. 90).

Мовне оформлення авторове поєднує в собі ляконічну економність, навіть фраґментарність, із рясними повторюваннями. Автор залюбки вживає безсуб'єктивних речень, починаючи фразу просто з дієслова (характерний для Андреєва й його школи засіб).

„Була селючка, йшла боса, простягала вниз пальці... Зійшла в долину, привіталась до дівчат...“ (стор. 5).

„Обняла долонями глечик, затиснула коліна, підняла ще голову“...

„Були, як місні озера, що дихають в ночі парою“ (стор. 9). „Сходив помалу, хитаючи станом, як кішка“ (ст. 191) — приклади можна було б збільшити до безконечности.

Така саме ляконічність у діялозі. Дієві особи нечасто промовляють більш як одне речення, часто-густо — одне слово. Але автор любки повторює це речення:

„Не зробиш того, Маріє...

— Не зроблю — не легко.

. . . .

— Дитини не руш — нехай буде...

— Не рушу.

— Нехай буде...

— Так.

— Нехай буде.

— Буде вже, Магдо.

— Нехай буде“ (стор. 11).

Ця ляконічність, звичайно, далека від „простоти“ що про неї автор,

як згадано, говорить в підзаголовку оповідання. Не просто оповідані „події з життя наймичок", і ця „непростота" в значній мірі себе виправдує, скільки мистецькі заходи авторові підпорядковані певній ідеологічній концепції.

Отже, дальший розвиток автоторів, гадаємо, полягатиме в поширенні обраного ним тематичного кола і в зміцненні стилістичних заходів, уже доволі виявлених, але не скрізь проведених у цій збірці (напр., в оповіданні „Куна" того не маємо). Тематично час було б вийти авторові за межі деклясованих шарів суспільства, або таких непевних прошарувань пролетаріяту, як оті „наймички". Чи не допомогла б робітнича тематика авторові позбутися занадто трагічних тонів і зміцнити бадьорі ноти, що в „Марії" лунають.

Щодо видання творів С. Тудора в нашому Державному видавництві, то доводиться за догану поставити йому брак відповідних приміток, що пояснювали б радянському читачеві незнайомі галицькі слова (п л я н т и, м е ц е н а с і т. ін.).

Л. СТАРИНКЕВИЧ

АЛЕКСАНДР ГАТОВ. И з у к р а и н с к и х п о э т о в. Акц. Изд. Общество „Огонек", Москва, 1929. Стор. 40. Ціна 15 коп.

Невеличкий розмір цієї перекладної антології, звичайно, не знижує актуальности її саме за наших днів, коли інтерес широких кіл російського читача до сучасної української поезії аж ніяк не відповідає фактичній обізнаності їхній у цій поезії. Проте деякі риси розглядуваної збірки викликають сумнів щодо доцільности виходу з друку цих віршованих перекладів О. Гатова саме в такому виданні — в найпопулярнішій серії „Библиотека Огонька" (№ 502). Поперше, щодо вибору самих зразків сучасної української лірики, не закидаємо, що перекладач обмежився коротенькими (здебільшого) творами лише семи сучасних поетів — П. Тичини, Д. Загула, М. Рильського, І. Ю. Кулика, В. Сосюри, В. Поліщука, М. Бажана — що з них більшість не належать до пролетарської української поезії, щоправда, неґативно вражає відсутність таких характерних для сьогоднішньої української літератури поетів, як, наприклад, М. Доленґо, М. Семенко, П. Усенко, не кажучи вже про поетів не сьогоднішніх, але таких, що залишаються „сучасними" в цілковитому значінні слова — про В. Еллана, В. Чумака і інш., проте, кінець-кінцем, перекладач може вибирати таких поетів, що найближчі до його власного художнього хисту, як він сам і зазначає цілком слушно в коротенькій передмові до цієї збірки:

„Непременным условием удачного перевода является с в о б о д н ы й в ы б о р подлинника и известная близость последнего на-

 строениям и формальным приемам поэта, который переводит“ (стор. 3 — розрядка автора).

Далі, треба визнати, що вибрані О. Гатовим сім поетів сами собою є досить характерні постаті в сучасній українській ліриці, і що вдалий вибір окремих творів їхніх був би подав широкому російському читачеві доволі конкретне уявлення про сучасний стан цієї галузі українського письменства. Але саме цього ми й не спостерігаємо в розглядуваній книжці. Власне кажучи, лише четверо з них — П. Тичина, Д. Загул, В. Сосюра, М. Бажан — репрезентовані тут більш-менш виразно; три поезії М. Рильського не дуже типові саме для неоклясицизму його, з чотирьох поезій І. Ю. Кулика лише уривок із „Ніагари“ виявляє конструктивні й динамічні риси творчости його (а з „Прерій“, наприклад, узято нехарактерні більш-менш статичні 3-ій і 4-ий розділи). Отже виникає підозра — чи не керувався О. Гатов у виборі окремих поезій більше відносною легкістю перекладу певних творів, аніж ступенем характерности їхньої для відповідного письменника (це стосується, насамперед, до перекладів з І. Ю. Кулика)? В кожному разі, такий вибір не відповідає до специфічного характеру видання — дуже популярного й дуже обмеженого щодо розміру книжки — яке мусило було містити виключно справжні взірці, справжні художні шедеври окремих поетів.

Щодо техніки самого перекладу, за найпоказковіший зразок правитиме славетний Тичинин „Вітер з України“, бо переклад О. Гатова (стор. 5 — 6) можна зіставити з двома іншими російськими перекладами — І. Рукавішнікова („Избранные стихотворения“ П. Тичины, авторизованные переводы с украинского под редакцией А. Гатова, ГИУ, 1927) і О. Фінкеля („Теорія й практика перекладу“, ДВУ, 1929, стор. 158 — тут заналізовано й переклад І. Рукавішнікова). Характерно, що переклад О. Гатова є здебільшого кращий за переклад І. Рукавішнікова і майже скрізь гірший за переклад О. Фінкеля. Власне кажучи, самий лише рядок „даремна гра!“ відтворено в О. Гатова краще ніж в О. Фінкеля („невпрок игра!“ — в О. Фінкеля „к чему игра!“); всі інші розходження між цими двома перекладами подають неґативні для О. Гатова наслідки. Двічі він навіть змінює елементарний зміст ориґіналу, безперечно обов'язковий для кожного перекладача:

Бунтарства нету в нас — п о э т из глины

В ориґіналі — „Нема бунтарства в нас: л ю д и н а з глини“;

Он голову корчует из Днепра!

В ориґіналі — „він к о р ч у в а т у голову з Дніпра“.

Якщо в першому випадку перетворення „людини“ (саме людини взагалі!) на „поета“ збочує ідеологічну сторону твору, то в другому недоречне використання дієслова „корчевать“ („корчують“ лише пні, аж ніяк не власну голову!) робить текст просто незрозумілим. Ці два рядки навіть І. Рукавішніков переклав значно краще („нет в нас бунтарства: человек из глины“ і „вон кажет голову косматый из Днепра“).

Далі, в першому рядку поезії „н і к о г о так я не люблю“ чомусь перетворено „нікого“ на „ничего“ (може, друкарська помилка замість „никого“?). Тичинин неологізм „вітровіння“ О. Фінкель відтворив через „ветровенье“, О. Гатов через „ветроверти“ — теж неологізм, але значно гірший за „ветровенье“, бо він, насамперед, примушує О. Гатова менш адекватно перекладати відповідні рими на початку й наприкінці поезії (в оригінали „вітровіння — круження насіння — боління“, в О. Фінкеля „ветровенье — круженье — цветенье — боленье“, в О. Гатова „ветроверти — смерчи — черти — смерти“). Перекладаючи рядок „крізь шкельця Захід м о в з - з а ґрат“, О. Гатов випускає саме образ, тобто найголовніше:

И Запада очки глядят

(в О. Фінкеля „А Запад из очков - оград“; в І. Рукавішнікова „Вон Запад сквозь пенсне, к а к з а р е ш е т к о й“). Рядок „аж нагинаються тополі“ жодний із трьох перекладів не переклав точно, але О. Гатов — найвільніше (тобто найгірше):

глянь: тополи с поклоном!

(в О. Фінкеля „что гнется тополь в поле“; в І. Рукавішнікова „гнутся тополи со стоном“).

Зіставлення цих трьох перекладів тим показковіше, що О. Гатов добре знав переклад І. Рукавішнікова (бо він же його редаґував був) і всеж - таки подав де - не де у власному перекладі гірші варіянти. Тому не зупинятимемось на аналізі інших конкретних зразків[1], а перейдімо відразу до висновків: О. Гатов перекладає, здебільшого, досить грамотно, але значно вільніше, аніж того вимагає сучасна теорія й техніка російського віршованого перекладу. Це, звичайно, підсилює наш сумнів щодо доцільности масового видання розглядуваної книжки, розуміється, „на безрыбьи и рак — рыба“, і, саме з цього погляду, книжка не позбавлена певної позитивної ваги, але час уже переходити, щодо справи зазнайомлення російського читача з сучасною українською поезією, до інших принципів.

Залишається ще висловитись із приводу коротеньких вступних

[1] Відзначимо лише, що О. Гатов сполучив 3 - ій і 4 - ий розділи „Прерій“ І. Ю. Кулика (з різною тематикою й навіть із різним метром) в одну поезію, випустивши останню строфу 3 - го розділу: абсолютно неприпустима метода!

 нотаток до кожного з семи поетів, репрезентованих у цій збірці. Попри мініятурний розмір свій, вони містять багато сумнівного. Тут і недоречна „образність" викладу (наприклад: „Высокий уровень сложного и глубоко-индивидуального мастерства Тычины представляет для переводчика трудности под'ема на ледники", стор. 5.), і окремі бібліографічні помилки (серед останніх збірок М. Рильського не названо „Де сходяться дороги" — стор. 17, „В оточенні" І. Ю. Кулика датовано 1929 роком, замість 1927 — стор. 21), і надмірний суб'єктивізм у літературній характеристиці певних письменників. Наведімо тут два зразки цього суб'єктивізму, які навряд-чи потребують окремого спростування:

> „стихи Сосюры... в каком-то отношении, сродни лирике Есенина и даже — Ахматовой (!)" (стор. 29).

> „Среди массы написанного Полищуком можно выделить ряд вещей удачных, например, „Адигейский певец", „Дума о Бармашихе", небольшие лирические стихотворения из зборника „Гремучий след"(стор. 34)—надто вже сувора естетична оцінка.

Дуже популярний характер видання надає таким суб'єктивним висловам певної неґативної ваги.

В. ДЕРЖАВИН

АГАТА ТУРЧИНСЬКА „Ізвори". Поезії, 1929, вид. „Західня Україна", ст. 54. Ціна 1 крб. 20 к.

Ми не маємо на думці давати рецензію на збірку Турчинської. Через те ні формальної аналізи, ні огляду поезії не робитимемо. Ми хочемо лише дещо зауважити авторці, безперечно талановитій, без сумніву культурній, що вміє працювати над віршом. Та деяка недбайливість (бо коли це не недбайливість, то довелося б його назвати вузькістю, а може й гірше) псує загальне враження від збірки.

Обкладинка книжки та перший вірш з неї може характеризувати збірку поезій Аґати Турчинської. „Кордон" зветься вірш, кордон на малюнку обкладинки, до того ж іще й той бік кордону — з польським орлом.

Член ЗУ, сама родом з Західньої України, Турчинська, не зважаючи на намагання охопити інші теми (часом дуже вдало), в „Ізворах" не може переступити меж свого „кордону". Поневолення Західної України — ляйт-мотив її творчости. І цей ляйт-мотив, уперто повторюваний, спричиняється до того, що вся поетчина творчість, принаймні, „Ізвори", що про них тут іде мова, не — заклик, не активність, а певна пасивізація констатованих фактів, пасивізація своїх настроїв. І це призводить до того, що в творчості Турчинської читач приходить до несподіваних висновків. Очевидно, коли авторка

уважніше поставиться до деяких своїх поезій, то тих висновків дійде й вона.

Поруч запиту

„Кордон! Коли його спорхнявить тлінь?

авторка говорить —

„С т о ю [1]. Дивлюсь у даль з а т у ж е н у, кохану"...

Даль, очевидно, р а д я н с ь к а даль, у поетки „з а т у ж е н а" й не закликає до дії, до наслідування радянського прикладу.

Ліричний вірш „Вечірнє", де згадується про зграї журавлині, що пролітали над містом і той закінчується констатацією, що для журавлів „нема к о р д о н і в". Країна в Турчинської „поневолена" (ст. 9), Україна —„роз'єднана" (ст. 10), воля та й та „вкрадена" й „розірвана" (ст 12).

Найкраще цю „отуженість" можуть ілюструвати дві строфи з поезії „В горах":

Це ти, моя роз'єднана Вкраїно!..
(О скільки раз тебе так розділяли?)
Верхами простір змірюєш орлино,
Низами сповнена журби й печалі.
Де міць твоя, що величає гори?
Де рух річок і радість водограїв —
Немов Гамлет ти від вагання хвора
Усе роздумуєш, чекаєш. (ст. 10).

Авторка просто констатує отужено „роз'єднаність Вкраїни", не підкресливши факту існування Р а д я н с ь к о ї України, не зробивши протиставлення цих роз'єднаних частин її. Через те, вирвавши із загального контексту книжки цей вірш, його настановлення можна зрозуміти, як завгодно, зробити з нього такі ідеологічні висновки, які, хто забажає. Вірш вимагає активізації, підкреслення, з рештою, протиставлення навіть, для того, щоб і радянський громадянин і ундівець зрозуміли, яку саме Україну і як оспівує поетка. Аджеж про УСРР ніяк не можна сказати, що вона від „вагання хвора". Коли ж це говориться про Західню Україну, то це треба сказати простіше, точніше.

Ми певні, що отой сум, „отуженість" пошкодили Турчинській гостро в поетичній формі сказати те, що треба було сказати, сказати, те, чого, з рештою вимагає життя.

[1] Підкреслення скрізь наше. Л. Т.

 Та сама пригніченість, що її не позбулася поетка, ще дужче пошкодила вірш „Республіка“.

В очах спромінених, сліди журби, жалю,
І знаю я, що в серці — туга,
О, не один ще вік обвуглиться в вогню,
Поки знайдеш ти брата — друга.

Нам здається, шо тут не сама тільки зажуреність. Поетка просто не продумала своєї теми. Ба де ж таки за доби, коли лунає гасло ліквідації глитая, як кляси, коли республіка, що про неї пише Турчинська цілими районами переходить на суцільну колективізацію,— де ж таки за цієї доби буде в серці туга! Нехай книжка Турчинської вийшла 1929 року, але ж ніби й тоді тузі не було в нас місця. Крім того, „брат і друг“ для нас — пролетаріят усього світу, й пролетаріят тієї ж таки Західньої України. Це ж по всіх капіталістичних країнах наш „брат і друг“ шанував демонстраціями пам'ять Леніна, це ж наші брат і друг страйкує на „Альстоні“ та „Сітроені“. Як же можна говорити про те, що „не один ще в і к обвуглиться в вогню,“ доки ми матимемо брата й друга?

Ми не робимо заздалегідь неґативних для ідеології Турчинської висновків. Але підкреслити, що А. Турчинська повинна точніше опрацьовувати свої твори, різноманітніше вживати запас своїх літературних і поетичних засобів, це підкреслити наш обов'язок.

Поетка, без сумніву, може досягти, висловлюючись її ж таки словами, „верхів, що простір змірюють орлино“ і відійти від своїх „низів“, що „сповнені журби й печалі“, бо за тією журбою можна ото до неприємної короткозорости й до зовсім інших, ніж хочеш, висновків дійти.

Турчинська ж м о ж е дати цікаві, насичені емоцією речі, коли вона їх опрацьовує, коли дає бадьорий тон („Кондукторка“, „Ранок“, прекрасний формою вірш „Ти прийшов“).

Вона вміє використовувати попередні літературні надбання. Так, Л. Українчине „Хотіла б я вийти у чистеє поле, припасти лицем до сирої землі“, в Турчинської перетворилося на:

„Ой піду я туди тихим вечером
Упаду там на ниву поорану,
І почую багато я дечого...

Чупринчине:

Це ти, мій краю чарівний

на:

Це ти моя роз'єднана Вкраїно

тощо. Можна було б вказати ще на сприйняту Олесеву школу та школу деяких чужоземних письменників, що їхньою допомогою вміло користується Турчинська. Та не це наше завдання. Повторюємо, ми хотіли звернути увагу авторки на її хиби, що їх талановита поетеса, звичайно, може виправити.

ЛУКА ТРУТ

ХРОНІКА

ОРГАНІЗАЦІЯ КОМІСІЇ МИСТЕЦТВ ПРИ ХАРКІВСЬКІЙ РАДІ

Гасло сьогоднішнього дня не лише просунути мистецтво до найширших мас, але й притягти їх до творення нових мистецьких цінностей, збудити їхню ініціятиву, здійснити робітниче керівництво в культурно - мистецькому процесі.

Наш художній фронт ще й досі не організований, часто - густо трапляються ідеологічні перекручування та навіть і прориви. Насамперед це пояснюється тим, що наші художні організації не налагодили міцного зв'язку з робітничими масами, ще й досі не знайшли відповідних форм цього зв'язку.

Харківська міська рада утворила при секції народньої освіти комісію мистецтв, що й має здійснити ці завдання, найтісніше зв'язатися з робітниками, концентрувати робітничу ініціятиву в мистецькій галузі та бути ланкою, що зв'язуватиме широкі маси трудящих з мистецькими організаціями й закладами. В комісії працюють робітники з підприємств та представники мистецьких організацій усіх галузей. На голову комісії обрано робітника Ляхова, на його заступника письменника І. Микитенка, а на секретаря тов. І. Ткачука.

Найближчі завдання комісії—взяти на облік усі літературні, музичні та драматичні й образотворчі робітничі гуртки, допомогти якнайширшому їхньому розгортанню. Комісія ухвалила організувати низку докладів безпосередньо на підприємствах та робітничих клюбах про сучасну українську літературу, театр і музику, організувати низку диспутів, притягти письменників до творення української естради, організувати масовий диспут про архітектурні стилі, організувати 1 - го Травня музичну олімпіяду, популяризувати кіно тощо.

До липня з ініціятиви комісії в Харкові відкриють виставки: фотостудій, театральну та художню. Всі виставки матимуть виробничий ухил.

ПЕРША ВСЕСОЮЗНА КОНФЕРЕНЦІЯ АВТОРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Товариства драматургів, композиторів та сценаристів досі скеровували свою увагу тільки на захист прав авторів, не турбуючись про те, щоб розгорнути діяльність товариств і іншими лініями. Цим і пояснюється те, що майже ввесь час т-ва окремих республік ворогували проміж себе, конкурували, кожне з них намагалося захопити найбільший ринок і притягти до свого об'єднання якнайбільше авторів.

Всесоюзна конференція, що недавно закінчила свою роботу в Харкові, поклала цьому край і намітила конкретні заходи оздоровлення роботи товариства. На конференцію прибули представники т-ств РСФРР, Білорусі, Грузії та України. Конференцію вітали представники всіх письменницьких організацій України та культурно-мистецьких закладів.

Насамперед конференція чітко і конкретно заявила, що авторські т-ва є об'єднання, що не лише захищають матеріяльні інтереси своїх членів, але що в них кожна республіка має авторські *виробничі* об'єднання, культурні фабрики, що повинні відповідати за якість продукції своїх робітників. Конференція висловила побажання, щоб авторським товариствам дали змогу якнайтісніше зв'язатися з органами, що відають мистецькими справами та делеґувати до них своїх представників.

Конференція визнала за потрібне організувати при всіх театрах бриґади авторського молодняка, добираючи їх з клюбних літературних і драматичних гуртків. Лише так, зазначила в своїй резолюції конференція, можна створити нові кадри драматургів, обізнаних із технікою сцени та з ляборатороною театральною роботою. Водночас конференція поставила перед театрами вимогу, щоб вони посилили темпи просунення п'єс на сцену. Це дасть можливість авторам швидше і вчасніше охоплювати теми нашого часу.

Реперткоми іноді затримують дозвіл п'єс на кілька місяців. Конференція авторських товариств ухвалила домагатися, щоб цього надалі не було. В разі ж той чи той драматичний твір викликатиме заперечення, конференція запропонувала в таких випадках організовувати всебічне обговорення твору, що в ньому брали б участь найширші маси робітництва та революційна громадськість.

В своїх постановах конференція зазначила також, що режисери повинні притягати до постав п'єс автора, радитись з ним і різні скорочення та зміни робити лише за його згодою. Учасники конференції висловили протест проти того, що драматичні твори літеруються,

обмірковуються та критикуються тільки за текстом, поданим із кону театру, а не за авторовим. Ухвалено проти таких явищ провадити найрішучішу боротьбу.

Конференція висловилась, щоб в олімпіяді, яка відбуватиметься цієї весни в Москві, взяли участь і театри РСФРР. За першим проєктом ці театри чомусь були виключені з олімпіяди, що зветься „театральною олімпіядою народів СРСР“.

Нарешті, конференція наказала авторським товариствам боротися проти халтури в перекладах драматичних творів.

Другу всесоюзну конференцію намічено скликати восени в столиці БСРР, Менську.

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ СТОЛИЦІ УСРР

Театри столиці України ще й досі не розгорнули як слід своєї роботи. Як виняток, можна лише назвати Червонозаводський театр, що досить успішно здійснює свій плян. Взагалі, сезон у харківських театрах цього року відбувається не зовсім за нормальних умов...

Театр „Березіль“, хоч уже й давав кілька термінів відкриття свого сезону, але ще й тепер остаточно не можна сказати, коли ж, нарешті, цей найбільший центральний театр почне працювати. Найімовірніше сезон почнеться в кінці лютого. Будівельні організації обіцяють на цей термін закінчити, нарешті, ремонт театру, що через нього театр досі не мав можливости працювати. На відкриття театр дає п'єсу „Пролог“. Склад виконавців старий. Лише в ролі Каляєва вперше в цьому сезоні виступить артист Бучма. Далі прем'єрою піде п'єса Цимбала „Заповіт пана Ралка“ (постава молодої березільської режисури, художник Товбин). На кінці березня театр поставить п'єсу Микитенка „Диктатура“ (постава О. С. Курбаса, художник Мелер, композитор Мейтус). Ця п'єса йде як програмова робота театру. Режисер Курбас застосовує до постави цілком нові театральні прийоми і взагалі вся постава матиме експериментальний характер. Вся п'єса відбуватиметься в супроводі музики (композитор Мейтус), актори у виконанні ролів наближатимуться до зразків грецького театрального дійства. В поставі широко використовується японські маски. Далі черговими поставами в театрі мають піти дві нові п'єси М. Куліша та нове рев'ю. Театр закінчує в Харкові вистави на кінці червня, а по тому має виїхати до Києва, Одеси та Дніпропетровського. Можливо, театр ґастролюватиме в Ленінґраді.

Театр Державної опери в другій половині сезону спромігся з великим запізненням поставити балет „Футболіст“ (композитор Оран-

 ський, режисер Форегер, художник Петрицький, диригент Вайсенберґ). З музичного боку балет не являє собою чогось ориґінального і доводиться дивуватися, що його ввели до репертуару. Що цінне в балеті, так це робота режисера й художника. Вони спромоглися врятувати цей слабенький балет від провалу.

В березні опера обіцяє поставити твір українського композитора Б. Лятошинського, оперу „Золотий обруч" (лібрето Мамонтова). Весь оперовий колектив надає цій поставі величезного значення і докладає всіх сил, щоб опера пройшла якнайкраще. Можливо, що опера гратиме лише до квітня, а далі працюватиме на правах акторського колективу.

Найкраще справа цього року стоїть в Червонозаводському театрі. Можна з певністю сказати, що ніколи ще цей театр не був так тісно зв'язаний з робітничими масами, як тепер. Щодня театр переповнює вщерть організований глядач. Найбільший попит він дає на п'єсу „Диктатура", що вже пройшла понад 50 разів. Цим і пояснюється, що театр чергову прем'єру міг виставити лише в січні, бо перед цим бракувало вільних для постави нової п'єси днів. Нині режисер Василько закінчує роботу над поставою п'єси Первомайського „Комольці", а режисер - висуванець Завгородній (кол. робітник заводу „Серп і молот") опрацьовує п'єсу Корнійчука „Камінний острів". Театр взяв до постави п'єсу молодняківця Мокрієва під назвою „Реп'яхи" (назва умовна). Її виставлять на закінчення сезону. Влітку театр виїздить до Сум, а далі, очевидно, виїде в Баку. Відтіля він має вже кілька запрошень.

Державна українська музкомедія, після не зовсім удалого „Орфея в пеклі", дала цікаву поставу клясичної оперети „Циган - барон" (режисер Козачківський). Ця постава мала чималий успіх. 7 - го лютого в музкомедії почали ставити третю прем'єру цього року — оперету „Гейша" — режисер Бучма, художник Панадіяді. І цю поставу глядач зустрів прихильно. Проте театр музкомедії не спромігся до решти витруїти з матеріялу Гейші буржуазну суть. Елементи міщанської „віденщини", що рішучий розрив з нею театр здеклярував ще на початку своєї діяльности, позначилися так на лібретто, як і на музиці. Тепер музкомедія працює над Мюзік - голем (режисер Балабан). На кінець сезону має піти ориґінальна музкомедія „Робфаківець". Перспективи роботи першої української музкомедії влітку ще невідомі.

„ДИКТАТУРА" НА РУСЬКІЙ СЦЕНІ

Нині на сцені Замоскворецького театру (Москва) з великим успіхом йде п'єса Микитенка „Диктатура".

Рецензент газети „Вечерняя Москва" Н. Ор. відзначає талановитість та актуальність п'єси. Одночасно він констатує, що п'єса ця стоїть вище художніх ресурсів театру і що актори, граючи в різних плянах свої ролі, не спромоглися в достатній мірі розкрити її.

Другий рецензент, Юрій Соболев (в журналі „Рабис" № 6, 3 лютого) так закінчує свої висновки:

„Несмотря на некоторые ошибки внешней трактовки (вне упрека оформление Ридмана) этот спектакль должен быть вписан в актив театра Замсовета. Постановка познакомила нас с яркой, умной, политически ценной пьесой. Знакомство тем более важное, что эта пьеса украинская — превосходный образец того высокого уровня, на котором стоит мастерство одной из соседних братских республик нашего Союза".

Крім Москви, „Диктатуру" взяли до постави багато міст у РСФРР.

ПЕРЕКЛАДИ П'ЄС МИКИТЕНКА Й КУЛІША НА ГРУЗИНСЬКУ МОВУ

Письменник К. Цагарелі переклав на грузинську мову п'єсу Микитенка „Диктатура". Нині цей же перекладач працює над перекладом однієї з п'єс Куліша. П'єса Микитенка має піти на сцені театру ім. Руставелі в Тифлісі.

„КОММОЛЬЦІ"— П'ЄСА Л. ПЕРВОМАЙСЬКОГО

Протягом лютого ц. р. у Київському Держдрамтеатрі ім. Франка та в Одеській Держдрамі з великим успіхом іде п'єса Л. Первомайського — „Коммольці". Ця п'єса є перша в сучасному українському репертуарі, що яскраво й художньо - правдиво висвітлює героїчну боротьбу комсомолу в часи громадянської війни.

„Коммольці" ставить також столичний державний Червоно - заводський театр.

ДО ВСІХ ПИСЬМЕННИКІВ ТА КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ

ОДВЕРТИЙ ЛИСТ

Дорогі, товариші! Наближаються дванадцяті роковини Червоної армії. Славне свято безперечно ще більше зміцнить зв'язок, який існує між Червоною армією та всією нашою пролетарською громадськістю.

Ми звертаємося до Вас від імени Української Військової Округи з закликом відзначити бойові іменини нашої робітничо - селянської армії тим, щоб дати нашим бійцям нові маршові пісні.

Ви, письменники, мусите дати слова, які б яскраво й художньо відбивали ті великі завдання та високу мету, що стоять перед Червоною армією.

Від часів громадянської війни майже не створено нових червоноармійських пісень. Нема пісень, які б відбивали мирне навчання Червоної армії, її героїчні будні. Нема пісень, які запалювали б червоноармійців патосом великої соціялістичної будови.

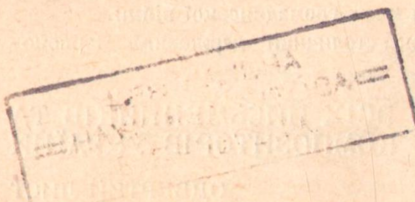
Створіть ці пісні!

Ви, композитори, дайте музику для нових пісень. Наші сотні часто - густо маршують ще під гусарські марші, драгунські вальси та тоскні вікові салдатські мотиви.

Чи знаєте Ви, що пісню „За власть Советов" співають на голос „За Русь святую".

Дайте музику, яка відбивала б симфонії Донбасу та Дніпрельстану, могутній поступ мільйонів, яка наповняла б бадьорістю червоних бійців.

Ось наш заклик, що його, сподіваємося, Ви почуєте.

Видає — Періодсектор ДВУ Редагує — Редколегія

ЗМІСТ

H A R

Ц
75